

INSTYTUT RIENTALISTYKI

2

**ORIENT W BADANIACH
MŁODYCH NAUKOWCÓW**

**YOUNG RESEARCHERS
ON THE ORIENT**

PORTA ORIENTALIS 2

PORTA ORIENTALIS 2

ORIENT W BADANIACH MŁODYCH NAUKOWCÓW YOUNG RESEARCHERS ON THE ORIENT

Pod redakcją
Filipa A. Jakubowskiego
Emilii Wojtasik-Dziekan

Poznań 2024

Redakcja i korekta:
Sebastian Surendra
Graham Crafword

Recenzenci:
dr Joanna Małgorzata Banachowicz
prof. UJ dr hab. Iwona Król
prof. UW dr hab. Beata Barbara Kubiak Ho-Chi
prof. UAM dr hab. Oh Kyong-geun
dr hab. Stanisław Meyer
prof. PAN dr hab. Michał Moch
prof. dr hab. Ewa Pałasz-Rutkowska
dr hab. Jarosław Andrzej Pietrow
prof. UMK dr hab. Sylwia Skuza

Projekt okładki:
Wydawnictwo Rys

© Copyright by Autorzy
© Copyright by Wydawnictwo Rys

ISBN 978-83-68006-58-2

DOI 10.48226/978-68006-58-2

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrówka
tel. 600 44 55 80
e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Spis treści

Wstęp	7
Introduction.....	11
<i>Anna Diniejko-Wąs</i>	
Wybrane koreańskie metafory kulinarne jako źródło etykietowania typów ludzkich i zwierciadło problemów społecznych	15
<i>Marcin Kłos</i>	
Przegląd wybranych ujęć japońskich wykładników epistemicznych <i>yōda</i> i <i>rashii</i> we współczesnym języku japońskim.....	35
<i>Łukasz Kocira</i>	
Dopasowania fono-semantyczne w literackim języku arabskim	61
<i>Kinga Lasek</i>	
Istota cielesności w <i>Późnej chryzantemie</i> Hayashi Fumiko	73
<i>Łukasz Mokrzycki</i>	
Representations of Rome in literature and painting of the late Grand Tour within the framework of Edward Said's orientalism (abridged version).....	87
<i>Marcin Pieper</i>	
Ukryta, zapomniana, wszechobecna – trauma w opowiadaniu <i>Kości</i> Shimy Tsuyoshiego	97
<i>Bianca Roman</i>	
A Turkish story in Berlin: The German society after the First World War as reflected in <i>Kürk Mantolu Madonna</i> by Sabahattin Ali	113
<i>Martyna Kokotkiewicz</i>	
Things that all can do. Incorporating elements of the Uyghur language and culture into the curricula of various academic subjects	123

Wstęp

Niniejsza monografia wieloautorska to drugi już tom w ramach publikacji pokonferencyjnej drugiej edycji konferencji naukowej *Porta Orientalis. Orient w badaniach młodych naukowców*. Samo wydarzenie zostało zorganizowane przez Instytut Orientalistyki Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu pod patronatem honorowym Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego w dniach 20–21 października 2022 roku. Wzorem poprzedniej edycji komitet organizacyjny składał się z przedstawicieli zakładów Instytutu Orientalistyki i obejmował: dr Annette Herkenrath (Zakład Turkologii), dr. Filipa A. Jakubowskiego (Zakład Arabistyki i Islamistyki), mgr. Jakuba Jakusika (Zakład Turkologii), mgr Hannę Jaśkiewicz (Szkoła Doktorska UAM), dr Ięgę Rutkowską (Zakład Japonistyki), prof. UAM dr. hab. Svena Sellmera (Zakład Azji Południowej), prof. UAM dr. hab. Tomasza Wicherkiewicza (Zakład Polityki Językowej i Badań nad Mniejszościami), mgr Zuzannę Wnuk (Zakład Polityki Językowej i Badań nad Mniejszościami), dr Emilię Wojtasik-Dziekana (Zakład Literatury i Kultury Koreańskiej oraz Filologii Indo-nezyjsko-Malajskiej).

Ze względu na ograniczenia pandemiczne konferencja odbywała się w trybie hybrydowym (online i *in situ*). Zgromadzonych uczestników i słuchaczy powitały najpierw władze dziekańskie w osobie Dziekana Wydziału Neofilologii, prof. UAM dr. hab. Krzysztofa Strońskiego oraz dyrekcja Instytutu Orientalistyki: prof. dr hab. Estera Żeromska oraz prof. UAM dr hab. Tomasz Wicherkiewicz. Następnie przystąpiono do intensywnych obrad w ramach wyznaczonych sekcji. Prelegentami byli młodzi adepci nauk orientalistycznych z ośrodków krajowych i zagranicznych (zarówno studenci studiów pierwszego stopnia, drugiego czy trzeciego, absolwenci jak i osoby ze stopniem doktora; ostateczny i zaktualizowany program konferencji – w Aneksie). Proces przygotowania do wystąpienia na konferencji przebiegał analogicznie do ubiegłorocznego – od recenzji zgłoszenia, po przydzielenie dyskutantów do wygłoszenia prelekcji pod ich okiem i przy życzliwej z nimi dyskusji. W tym miejscu w imieniu komitetu organizacyjnego składamy Dyskutantom i Moderatorom gorące podziękowania za wsparcie.

Wszystkie teksty nadesłane do redakcji zostały poddane procesowi recenzji. Te, które uzyskały pozytywne opinie zewnętrznych recenzentów, trafiły do tego tomu. Obok artykułów uczestników konferencji w tomie znalazły się także dwa teksty autorstwa osób niemogących wziąć udziału w tej edycji.

Artykuły zamieszczone w tomie odzwierciedlają szerokie spektrum zainteresowań uczestników konferencji.

Ciekawą propozycję na gruncie badań socjolingwistyczno-kulturowych przedstawia Anna Diniejko-Wąs, która skupiła się na przeglądzie wybranych przejawów

stereotypizacji językowej z wykorzystaniem koreańskich elementów kulinarnych. Omówiono zjawiska skutkujące określeniami typu ‘kobieta-pasta sojowa’ lub ‘mężczyzna-pasta sojowa’, które we współczesnej potocznej koreańszczyźnie podkreślają istniejące trendy nacechowania emocjonalnego.

Nad zagadnieniami japońskiej modalności epistemicznej z wykorzystaniem dwóch wybranych wykładników *yōda* i *rashii* pochylił się Marcin Kłos. Jego artykuł stanowi próbę przeglądu istniejącego stanu badań w zakresie modalności epistemicznej, a zarazem uwypukla złożoność pragmatycznego wyrażania opinii i osądów w języku.

Zjawisko fono-semantycznego dopasowania w języku arabskim analizuje w swoim tekście Łukasz Kocira. Bada relacje między słowami a rdzeniami i zmianami w warstwie fonetycznej, które pozwalają dopasować owe słowa do arabskiego rdzenia lub schematu słowotwórczego.

Innym przejawem zainteresowania japońską literaturą jest artykuł Kingi Lasek, która umiejętnie prowadzi analizę cielesności i relacji z ciałem bohaterki wybranego opowiadania autorstwa Hayashi Fumiko. Artykuł bazuje na koncepcji percepcji ciała widzianego przez pryzmat filozofii Sartre’a i de Beauvoir.

Recepcją Rzymu w literaturze podróżniczej oraz malarstwie późnego *grand touru* zajmuje się w swoim artykule Łukasz Mokrzycki. Przedstawia perspektywę zaczerpniętą z opisu zjawiska orientalizmu, wprowadzonego pierwszy raz do dyskursu naukowego przez Edwarda Saïda. Analizuje w tym celu dzieła Antoniego Edwarda Odyńca (1804–1885), François-René de Chateaubrianda (1768–1848) oraz Marie-Henriego Beyle’a (Stendhala).

Badaniom szeroko ujmowanej traumy i jej przejawom w wybranym tekście Shimy Tsuyoshiego *Kości* poświęcił swój tekst Marcin Pieper, który w swojej analizie opowiadania prowadzi odbiorcę po krętych ścieżkach historii i tragedii społeczeństwa Archipelagu Riukiu. *Kości* są traktowane jako próba skonfrontowania się z przeszłością i oczyszczenia z bólu pokoleń.

Bianca Roman przedstawiła z kolei, jak niemieckie społeczeństwo w okresie międzywojennym opisuje Sabahattin Ali w powieści *Kürk Mantolu Madonna*. Jej analiza obejmuje także porównanie z tekstem, do którego Ali nawiązuje, a więc *Wenus w futrze* Leopolda von Sacher-Masocha.

Nieco poza ramami stricte naukowymi mieści się eseistyczny artykuł Martynty Kokotkiewicz. Opisuje ona możliwość wcielania języka i kultury ujugurskiej do programu rozmaitych studiów akademickich. W oczach badaczki takie działanie przyczynia się do poszerzenia wiedzy na temat tej prześladowanej mniejszości.

Ze względów organizacyjnych i redaktorskich w publikacji przyjęto następujące zasady dla języków: japońskiego – wzorem roku ubiegłego zapis zgodnie z transliteracją Hepburne’a; koreańskiego – zapis zgodnie z obecnie obowiązującą transkrypcją poprawioną języka koreańskiego (국어의 로마자 표기법) z roku

2000, przyjętą przez Ministerstwo Kultury i Turystyki Korei Południowej oraz dla zachowania jasności przekazu pozostawiono także zapisy w alfabecie koreańskim; i arabskiego – zapis zgodnie z ustaleniami ISO. Dla nazwisk i imion koreańskich i japońskich zachowano zapis w szyku *nazwisko i imię*. Koreańskie nazwiska i imiona zostały zapisane zgodnie z preferencjami indywidualnymi autorów, a tam, gdzie było to niemożliwe – zgodnie z zasadami przyjętej transkrypcji.

Wyrażamy nadzieję, że zaprezentowane teksty będą dla Państwa źródłem inspiracji i wiedzy, skutkującym poszerzoną wrażliwością na to, co oferuje nam szeroko rozumiany Orient.

Filip Jakubowski, Emilia Wojtasik-Dziekan

Introduction

This multi-author monograph is the second volume within the post-conference publication of the second edition of the academic conference “Porta Orientalis. Young Researchers on the Orient”. The event itself was organised by the Institute of Oriental Studies of the Faculty of Modern Languages and Literatures of Adam Mickiewicz University in Poznań under the honorary patronage of the Polish Oriental Society, and took place on 20–21 October 2022. Following the example of the previous edition, the organising committee consisted of representatives of the departments of the Institute of Oriental Studies and included: Annette Herkenrath, Ph.D. (Department of Turkic Studies), Filip A. Jakubowski, Ph.D. (Department of Arabic and Islamic Studies), Jakub Jakusik, M.A. (Department of Turkic Studies), Hanna Jaśkiewicz, M.A. (UAM Doctoral School of Languages and Literatures), Iga Rutkowska, Ph.D. (Department of Japanese Studies), Prof. Sven Sellmer (Department of South Asia Studies), Prof. Tomasz Wicherkiewicz (Department of Language Policy and Minority Studies), Zuzanna Wnuk, M.A. (Department of Language Policy and Minority Studies), Emilia Wojtasik-Dziekan, Ph.D. (Department of Korean Literature and Culture and Indonesian-Malay Studies).

Due to pandemic constraints, the conference was held in hybrid mode (online and in situ). The assembled participants were first welcomed by the faculty authorities in the person of the Dean of the Faculty of Modern Languages and Literatures, Prof. UAM Dr. Krzysztof Stroński, and the directors of the Institute of Oriental Studies, Prof. Dr. Eстера Żeromska and Prof. UAM Dr. Tomasz Wicherkiewicz. This was followed by intensive deliberations within the designated sections. The speakers were young student of oriental studies from domestic and foreign centres (both undergraduate, graduate and doctoral studies; for the final and updated conference programme, see the Appendix). The process of preparing to speak at the conference followed a similar pattern to last year’s – from reviewing the submission, to assigning discussants to deliver their talks under their guidance and in friendly discussion with them. At this point, on behalf of the organising committee, we extended our warm thanks to the Discussants and Moderators for their support.

All texts submitted to the editorial board were subjected to a review process. Those that received positive feedback from external reviewers made it into this volume. In addition to the articles by conference participants, the volume also includes two texts by those unable to participate in this edition.

The articles included in the volume reflect the wide range of interests of the conference participants.

An interesting proposal in the field of sociolinguistic-cultural research is presented by Anna Diniejko-Wąs, who focused on a review of selected manifestations of linguistic stereotyping using Korean culinary elements. Phenomena resulting in terms like ‘soybean-pasta woman’ or ‘soybean-pasta man’, which in contemporary colloquial Korean emphasise existing trends of emotional characterisation, are discussed.

Issues of Japanese epistemic modality, using two selected exponents of *yōda* and *rashii*, were examined by Marcin Kłos. His article attempts to review the existing state of research in the field of epistemic modality, and at the same time highlights the complexity of pragmatic expression of opinions and judgements in language.

The phenomenon of phono-semantic matching in Arabic is analysed in his text by Łukasz Kocira. He examines the relationship between words and stems and the changes in the phonetic layer that allow these words to be matched to an Arabic stem or word-forming scheme.

Another manifestation of interest in Japanese literature is the article by Kinga Lasek, who skilfully conducts an analysis of corporeality and the relationship with the body of the protagonist of a selected short story by Hayashi Fumiko. The article is based on the concept of the perception of the body as seen through the prism of Sartre’s and de Beauvoir’s philosophy.

The perception of Rome in travel literature and painting of the late grand tour is dealt with in his article by Łukasz Mokrzycki. He presents a perspective drawn from Edward Said’s description of the phenomenon of Orientalism, first introduced into scholarly discourse. To this end, he analyses the works of Antoni Edward Odyniec (1804–1885), François-René de Chateaubriand (1768–1848) and Marie-Henri Beyle (Stendhal).

Marcin Pieper devotes his text to the study of trauma, broadly conceived, and its manifestations in Shima Tsuyoshi’s selected text *Bones*. In his analysis of the story, he guides the viewer along the winding paths of history and tragedy of the society of the Riukiu Archipelago. *Bones* is treated as an attempt to confront the past and to purge the pain of generations.

Bianca Roman, on the other hand, presents how German society in the inter-war period is described by Sabahattin Ali in her novel *Kürk Mantolu Madonna*. Her analysis also includes a comparison with the text to which Ali refers, namely Leopold von Sacher-Masoch’s *Venus in Fur*.

Somewhat outside the strictly academic framework is the essayistic article by Martyna Kokotkiewicz. It describes the possibility of incorporating the Uyghur language and culture into the curricula of various academic studies. In the eyes of the researcher, such an action would contribute to spreading knowledge about this persecuted minority.

For organisational and editorial reasons, the following rules have been adopted in the publication: for Japanese – as in the previous volume, Hepburne’s translit-

eration is used; for Korean – elements are in accordance with the currently valid revised transcription of the Korean language (국어의 로마자 표기법) of 2000, accepted by the Ministry of Culture and Tourism of South Korea, also the Korean writing is provided; and for Arabic – notation in accordance with ISO arrangements. For Korean and Japanese surnames and given names, the surname and first name order has been retained. Korean surnames and given names were written according to the authors' individual preferences and where it was impossible to do so, the above mentioned transcription was provided.

We hope that the texts presented will be a source of inspiration and knowledge for you, resulting in a deeper sensitivity to what the Orient, in its broadest sense, offers us.

Filip Jakubowski, Emilia Wojtasik-Dziekan

Anna Diniejko-Wąs
Uniwersytet Warszawski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4312-8552>

Wybrane koreańskie metafory kulinarne jako źródło etykietowania typów ludzkich i zwierciadło problemów społecznych

Abstrakt: Celem artykułu jest przybliżenie czytelnikowi wybranych metafor kulinarnych w potocznej koreańszczyźnie odnoszących się do typów ludzkich poprzez przeniesienie nazw z kręgu słownictwa kulinarnego na sferę ludzkich cech, a także sytuacji i zachowań. W tych subiektywnych wyrażeniach frazeologicznych i metaforach ukryty jest sposób wartościowania zjawisk, nazywanie czegoś dobrym lub złym, bądź ładnym albo brzydkim w oparciu o nieobiektywne przesłanki. W artykule przedstawiono wybiórczo przykłady etykietowania ludzi przy użyciu słownictwa kulinarnego, pod kątem ich stylu życia. Większość z tych metafor jest używana w sposób obraźliwy i dyskryminacyjny, aby umniejszyć wartość odmiennej płci. Są one odzwierciedleniem relacji społecznych, a także silnego uprzedzenia do pewnych typów ludzkich.

Słowa kluczowe: metafora kulinarna, język potoczny, współczesna koreańszczyzna, etykietowanie ludzi, problemy społeczne

Selected Korean culinary metaphors as a source of labeling human types and a mirror of social problems

Abstract: The aim of the article is to shed light on selected culinary metaphors in colloquial Korean related to human types, by transposing names from the culinary vocabulary into the realm of human characteristics, situations, and behaviours. Hidden within these subjective phraseological expressions and metaphors is a method of evaluating phenomena, categorising things as good, bad, pretty, or ugly based on non-objective premises. The article selectively presents examples of labelling people using culinary vocabulary in terms of their lifestyle. Most of these metaphors are employed in offensive and discriminatory ways to diminish the value of the opposite gender. They serve as a reflection of social relations and reveal a strong prejudice against certain types of people.

Keywords: culinary metaphor, colloquial language, contemporary Korean, labeling people, social problems

1. Wstęp

W kulturze koreańskiej jedzenie odgrywa bardzo ważną rolę. Kuchnia Korei jest ceniona nie tylko za wyjątkową paletę smaków, ale również ma głębokie znaczenie kulturowe i społeczne. Wspólne posiłki, podczas których uczujący dzielą się jedzeniem, są postrzegane jako forma więzi rodzinnych i społecznych, prowadzących do wzmacniania bliskości i wspólnoty.

W potocznej koreańszczyźnie istnieje wiele słów i wyrażen związanych z kuchnią koreańską, które mogą być stosowane jako metafory służące do wyrażenia emocji, opisu różnych sytuacji, a także cech bądź typów ludzkich.

Metafory o podłożu kulinarnym mogą odnosić się do wyrazistego opisu wyglądu, zajęcia lub stylu życia osób, ale także do relacji międzyludzkich i przedstawienia codziennego świata. W języku potocznym i kulturze masowej często służą do oceniania kogoś powierzchownie, posługują się schematami i niejednokrotnie są stosowane jako inwektywy albo wyrażenia ironiczne. Frazeologizmy kulinarne ujawniają się zasadniczo w języku potocznym, w codziennej rozmowie. Znaleźć je można także w kulturze popularnej, np. we współczesnych filmach czy w popularnych powieściach lub komiksach¹. Wzbogacają treść, przekazując dodatkowe znaczenia lub emocje.

2. Metafory jako obszar badań socjolingwistycznych

Metaforyka kulinarna jest ciekawym obszarem badań socjolingwistycznych. W wielu językach, także polskim, istnieje szereg metafor odnoszących się zazwyczaj do ironicznego lub złośliwego opisywania ludzi, np. *pulpet*², *bula*³ na określenie osoby z nadwagą; *burak*⁴ (pogardliwe określenie osoby pochodzącej ze wsi lub zachowującej się prostacko), *szczypiorek*⁵ (osoba szczupła lub niedoświadczona), *pasztet*⁶

¹ Koreańskim przykładem może być amatorski komiks internetowy zatytułowany „Doenjangnyeowa sagwil ttae haeya doeneun 9 gaji” (9 rzeczy, które należy zrobić, spotykając się z ‘kobietą-pastą sojową’), *Dcinside.com*, 2006.07.22, <https://gall.dcinside.com/board/view/?id=hit&no=3710>, dostęp 22.05.2023.

² Miejski słownik slangu i mowy potocznej, „Pulpet”, <https://www.miejski.pl/slowo-Pulpet>, dostęp 22.05.2023.

³ Miejski słownik slangu i mowy potocznej, „Buła”, <https://www.miejski.pl/slowo-Bu%C5%82a>, dostęp 22.05.2023.

⁴ Miejski słownik slangu i mowy potocznej, „Burak”, <https://www.miejski.pl/slowo-Burak>, dostęp 22.05.2023.

⁵ Slang.pl, „Szczypiorek”, <https://slang.pl/szczypiorek/>, dostęp 22.05.2023.

⁶ Miejski słownik slangu i mowy potocznej, „Pasztet”, <https://www.miejski.pl/slowo-Pasztet>, dostęp 22.05.2023.

(nieatrakcyjny wizualnie), *ale bigos* (kłopot, chaos)⁷. Ponadto we współczesnym polskim slangu *bigos* to także ironicznie Irlandczyk, jak np. w zdaniu: *Wyjeżdżam do Dublinia i będę pracował u bigosa*⁸. Użycie tego typu metafor jest wszechobecne ze względu na powszechność doświadczenia człowieka z jedzeniem. Metafory te są związane z ludzkimi zmysłami i mogą wzbudzić emocje, co czyni je efektywnymi w komunikacji. Ich badanie może też przyczynić się do lepszego zrozumienia, w jaki sposób używa się języka w codziennej komunikacji oraz pomaga zrozumieć, jakim zmianom podlega język i kultura. Analizowanie ich w kontekście społeczno-kulturowym, z uwzględnieniem takich czynników, jak płeć, wiek, a także klasa społeczna lub pochodzenie etniczne jest pomocne w procesie zrozumienia zróżnicowania społeczno-kulturowego. Może również dostarczyć informacji na temat nierówności w społeczeństwie, uprzedzeń dotyczących wyglądu czy płci, a nawet lęków społecznych⁹.

Wyrazicielami takiego sposobu myślenia w odniesieniu do metafor językowych są George Lakoff (ur. 1941) i Mark Johnson (ur. 1949), autorzy pozycji *Metafory w naszym życiu* (*Metaphors We Live By*, 1980 r., polski przekład 1988 r.), wpisującej się w nurt badań kognitywnych. Według badaczy metafora nie jest jedynie ozdobą języka, ale jej istotą „jest rozumienie i doświadczanie pewnego rodzaju rzeczy w terminach innej rzeczy”¹⁰. Zatem jest mechanizmem poznawczym wpływającym na rozumienie świata i działanie człowieka. Autorzy ci głoszą, że znaczna część naszego codziennego systemu pojęciowego ma charakter metaforyczny, a ludzki sposób postrzegania świata zależny jest od metafor językowych. Nie tylko mówimy metaforycznie, ale przede wszystkim myślimy metaforycznie. Podobną definicję metafory można znaleźć w internetowej Encyklopedii PWN, w której metafora zwana inaczej przenośnią to: „zespół słów, w których znaczenie jednych zostaje przeniesione na znaczenie pozostałych słów, na zasadzie dostrzeżonego między nimi, mniej lub bardziej odległego pokrewieństwa”¹¹. Zestawione składniowo ze sobą obce znaczeniowo wyrazy tworzą związek frazeologiczny o odmiennym znaczeniu od dosłownego sensu użytych wyrazów, np. *podzielę się z wami wiadomością* lub *złote serce*. Można zatem stwierdzić, że podstawową funkcją metafory jest zrozumienie rzeczywistości w sposób bardziej obrazowy i kształtowanie

⁷ Wielki Słownik Języka Polskiego, „Bigos”, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/20803/bigos/3879432/chaos>, dostęp 22.05.2023.

⁸ Miejski słownik slangu i mowy potocznej, „Bigos”, <https://www.miejski.pl/slowo-Bigos>, dostęp 22.05.2023.

⁹ W polskiej literaturze i językoznawstwie istnieje wielu autorów, którzy badają metaforę kulinarną w języku potocznym. Zob. np. Agata Winer, „Potrawka z czystej inteligencji – metafora w literackiej antropologii konsumpcji”, *Przestrzenie teorii* nr 10 (2008): 119–134, <https://doi.org/10.14746/pt.2008.10.9>.

¹⁰ George Lakoff, Mark Johnson, *Metafory w naszym życiu*, przeł. i wstępem opatrzył Tomasz P. Krzeszowski (Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2010), 31.

¹¹ Encyklopedia PWN, „Metafora”, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/metafora.html>, dostęp 23.05.2023.

nowych asocjacji¹². Dodatkowo poprzez nietypowe zestawienie lub porównanie może ona zaskakiwać odbiorcę i prowadzić do jego większego zainteresowania komunikatem. Świadome wykorzystanie metafory oddaje także stosunek nadawcy do rzeczywistości. Nie ma z pewnością jednej definicji metafory uznawanej przez wszystkich, ale ogólnie uważa się, że metafory wpływają na sposób myślenia człowieka o społeczeństwie, jego relacji międzyludzkich oraz emocji¹³.

Metafory w języku potocznym są zatem interesującą dziedziną badań nie tylko dla językoznawcy, ale także dla kulturoznawcy i psycholingwisty¹⁴. Dla kulturoznawcy są one ciekawe nie wyłącznie jako środki poetyckie, ale jako nośniki znaczenia kulturowego. Język bowiem stanowi nośnik informacji, bywa też źródłem wiedzy na temat zwyczajów, sposobu życia, pewnych norm postępowania oraz relacji międzyludzkich w obrębie danej grupy etnicznej czy kulturowej. W subiektywnych wyrażeniach frazeologicznych, metaforach i ideologizmach ukryty jest sposób wartościowania zjawisk, nazywanie czegoś dobrym lub złym bądź ładnym albo brzydkim w oparciu o nieobiektywne przesłanki. Metafory i frazeologizmy stanowią rodzaj opisu człowieka jako podmiotu działań językowych, jego sposobu widzenia świata i wartościowania rzeczywistości. Jak podkreślili Lakoff i Johnson, metafora nie jest ograniczona tylko do poziomu języka, ale jest mechanizmem poznawczym na poziomie *pojęć*, czyli reprezentacji umysłowych¹⁵. Z tego wynika, że system pojęć, którymi się posługujemy, jest w swej istocie metaforyczny i w praktyce metafory sterują naszym postrzeganiem świata.

Lakoff i Johnson wykazali, że metafory mogą tworzyć rodziny czy też domeny pojęciowe. Można na przykład mówić o metaforach militarnych (*walczyć o pokój*), metaforach czasu (*czas to pieniądz*), metaforach drogi (*droga do wolności; zbroczyć z prostej drogi*), metaforach przestrzennych (*góra, dół*), metaforach światła (*zaświeciło mi w głowie*) czy (*zgasło mi przed oczami*), metaforach zwierzęcych (*bestia*) lub (*czarna owca*), a także o metaforach kulinarnych (np. *sól w oku*). Metafory te, zwane inaczej konceptualnymi, oparte są na naszych doświadczeniach, osądach, predylekcjach i przyzwyczajeniach. Wszystkie te przykłady dowodzą, że są one związane z ludzkim doświadczeniem. Używamy ich nieświadomie i świadomie, aby zobrazować i wytłumaczyć swoje emocje. Tym samym wpływają one na wiele aspektów ludzkiego doświadczenia.

¹² Lakoff, Johnson, *Metafory w naszym życiu*, 163–175.

¹³ Arystoteles w swoim dziele *Poetyka* opisuje metaforę jako „przeniesienie nazwy jednej rzeczy na inną: z rodzaju na gatunek, z gatunku na rodzaj, z jednego gatunku na inny, lub też przeniesienie nazwy z jakiejś rzeczy na inną na zasadzie analogii”. Zob. Arystoteles, *Retoryka. Poetyka* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988), 352–353.

¹⁴ Stan badań na temat metafor przedstawiła m.in. Maria Gołębiowska w artykule „Koncepcje metafory i metaforyzacji a pojęcie – komentarz do stanu badań”, *Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych* vol. XXIV/2 (2017): 25–49.

¹⁵ Lakoff, Johnson, *Metafory w naszym życiu*, 29.

3. Koreańska frazeologia kulinarna

Współczesna koreańska frazeologia zawiera określenia, które charakteryzują człowieka pod kątem jego charakteru, stylu życia lub wyglądu, zarówno w sensie pozytywnym, jak i pejoratywnym, np. *galbi* (갈비, dosł. ‘żeberka’) lub *galbi ssi* (갈비 씨, 갈비 氏, dosł. ‘pan żeberko’) słowo oznaczające ‘chudzielca, żyjący szkielec’¹⁶. Z drugiej strony *dwaegi* (돼지, dosł. ‘świnia’) oznacza ‘osobę grubą lub otyłą, a także głupią i chciwą’¹⁷. Są to przykłady metafor, które odwołują się do wyglądu osoby. Z kolei *kkulmat gateun* (꿀맛 같은, ‘słodki jak miód’¹⁸ jest pozytywną metaforą i może oznaczać coś miłego i przyjemnego lub uroczą osobę. Odwołuje się ona do słodczy miodu. Etykietowanie osób metaforami kulinarnymi nie jest wyłączną cechą języka koreańskiego. Jest powszechne w rozmaitych językach i kulturach na całym świecie. Przykładem angielskiej metafory jest *sweet as candy* (‘słodki jak cukierek’)¹⁹, która odnosi się do osoby lub czegoś słodkiego i miłego. Metafory mogą się różnić w zależności od języka i kultury, ponieważ pewne wyrażenia postrzegane jako metafory, mogą nie mieć swojego odpowiednika gdzie indziej.

Współczesna koreańska frazeologia zawiera wiele metafor kulinarnych oraz wyrażen idiomatycznych, odnoszących się do ludzi poprzez przeniesienie nazw z kręgu słownictwa kulinarnego na sferę ludzkich cech, a także sytuacji i zachowań. Mogą one wywołać pozytywne lub pejoratywne odczucia w obrębie języka potocznego. Wyrażenia te używane są w różnym celu. Mają funkcję informacyjną, komunikującą jakiś stan rzeczy. Niektóre z nich należą do tzw. leksyki znieważającej stosowanej dla ośmieszenia, poniżenia lub obrażenia drugiej osoby. Wśród tych wyrażen znajdują się takie, które krytykują innych za min. konsumpcjonizm we współczesnym społeczeństwie południowokoreańskim. Inne wzmacniają stereotypy i prowadzą do utrzymania nierówności między kobietami i mężczyznami oraz próby utrzymania tradycyjnych ról płciowych. Wreszcie bywają zapalnikami płciowych konfliktów. Są to istotne problemy społeczne w Korei Południowej. Dynamiczny rozwój kraju w sektorze gospodarczym i postęp technologiczny, polityka rządu, globalizacja, a także media i reklamy stają się odpowiedzialne za promowanie stylu życia opartego na konsumpcji. Jednocześnie dysproporcja pomiędzy szybkim postępem a tradycją konfucjańską odgrywającą nadal ważną

¹⁶ Miho Choo, William O’Grady, *Handbook of Korean Vocabulary: A Resource for Word Recognition and Comprehension* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1996), 301.

¹⁷ WORDROW, “Dwaegi”, https://wordrow.kr/basicn/ko/meaning/62269_%EB%8F%BC%EC%A7%80/, dostęp 19.05.2023.

¹⁸ Korean-English Learners’ Dictionary, “Kkulmat”, <https://krdict.korean.go.kr/eng/dicSearch/SearchView?ParaWordNo=17546&nation=eng&nationCode=6>, dostęp 19.05.2023.

¹⁹ Word Sense Dictionary, “Sweet as candy”, https://www.wordsense.eu/sweet_as_candy/, dostęp 19.05.2023.

rolę w społeczeństwie południowokoreańskim i prowadzą do pewnych napięć społecznych. Niektórzy uważają, że ich rezultat stanowi wzrost mizoginii, która związana jest ze stereotypami płciowymi, kryzysem hegemonicznej męskości w szybko zmieniającym się społeczeństwie, z rosnącym udziałem kobiet koreańskich w życiu publicznym i ich zaangażowaniem w walkę z nierównościami płciowymi²⁰. Jednocześnie pod wpływem rozwoju społecznego współczesne społeczeństwo koreańskie jest świadkiem zmian w tradycyjnych normach płciowych.

W ostatnich latach w Korei Południowej młodsze pokolenie zaczęło kwestionować tradycyjne normy dotyczące płci, a społeczeństwo zaczęło przyjmować różne formy męskości i kobiecości. Jednakże pomimo znacznego rozwoju społecznego i wzrostu wpływu kultury globalnej przyczyniającej się do zmian i większej akceptacji dla różnych form męskości i kobiecości ich pojawienie się spotyka się z pewnymi kontrowersjami i oporem, szczególnie ze strony starszego pokolenia i konserwatywnych środowisk²¹. Niektórzy obawiają się, że te zmiany mogą wpływać negatywnie na tradycyjne wartości i strukturę społeczną Koreańczyków²².

W kontekście tego zagadnienia w mediach i języku potocznym można zauważyć pojawienie się metaforycznych określeń odzwierciedlających krytykę zmieniających się norm płciowych. Określenia te często służą do krytyki pewnego typu zachowania lub sprzecznego z oczekiwaniami stylu życia, zarówno kobiet, jak i mężczyzn. W przypadku tych pierwszych są to tzw. *nyeo sirijeu* (녀 시리즈,

²⁰ Hyunjin Yeo, "Voicing the Unheard: Gendered Practices, Discourses and struggles of Gugak Musicians in South Korea" (Praca doktorska, University of Maryland, 2018), 85, <https://api.drum.lib.umd.edu/server/api/core/bitstreams/90cb4588-368b-4b87-b48d-eb51c58bfc55/content>, dostęp 19.05.2023.

²¹ W Korei kobiety często odnoszą się do swoich doświadczeń związanych z tradycyjnymi ograniczeniami i walczą o równość praw. Jednocześnie mężczyźni również mówią o różnych obciążeniach, z jakimi się spotykają. Są to m.in. obowiązkowa służba wojskowa, społeczna presja bycia głównym żywicielem rodziny, konieczność odniesienia sukcesu zawodowego. W tym aspekcie amerykańska antropolożka Sherry Ortner, autorka *Making Gender: The Politics and Erotics of Culture* (Boston: Beacon Press, 1996), 136, stwierdza, że wielu mężczyzn jest równie pokrzywdzonych jak kobiety pod względem własności materialnej, małżeństwa i podobnych spraw. Z kolei Bell Hooks w książce *Feminism is for Everybody: Passionate Politics* (Cambridge MA: South End Press, 2000), 1, przedstawia argumenty na rzecz feminizmu jako ruchu społecznego, który dąży do równości i wyzwolenia dla wszystkich osób, niezależnie od płci.

²² Przykładem może być morderstwo kobiety 17 maja 2016 roku w Seulu. Tego dnia pewien 34-letni mężczyzna około północy pchnął nożem 23-letnią kobietę w publicznej toalecie w pobliżu stacji Gangnam. Chociaż podejrzany twierdził, że dopuścił się tego czynu z nienawiści do kobiet, policja ogłosiła, że nie było to przestępstwo na tle mizoginii, gdyż zabójca okazał się schizofrenikiem. Incydent jednak doprowadził do masowych protestów przeciwko mizoginii w Korei Południowej. Zob. "Gangnam-yeog ingeon yeoseong salhae sageon balsaeung", *Seongpyeongdeung Akaibeu* [Gender Archive], <http://web.archive.org/web/20220924012020/http://genderarchive.or.kr/exhibits/show/postit/ex2-p2>, dostęp 25.05.2023.

‘seria terminów o kobietach’), które odnoszą się do różnych aspektów kobiecości, zachowania, stylu życia i stereotypów związanych z kobietami. W swojej konstrukcji zawierają one wspólne słowo *nyeo* (女, 녀, ‘kobieta’). *Nyeo* jest używane, aby wskazać, że krytyka dotyczy konkretnych zachowań, stylu życia lub stereotypów związanych z kobietami²³.

4. Przykłady metafor o podłożu kulinarnym w potocznej koreańszczyźnie

Oto kilka przykładów zaczerpniętych ze współczesnego języka koreańskiego zawierających metafory kulinarne charakteryzujące ludzi, szczególnie kobiety, i posiadające negatywny wydźwięk.

Przykładem pierwszej metafory jest określenie *doenjangnyeo* (된장녀, ‘kobieta-pasta sojowa’). *Doenjang* (된장) to rodzaj pasty z soi o intensywnym smaku, stosowanej w kuchni koreańskiej. Zaś termin *doenjangnyeo* (된장녀) łączy dwa słowa *nyeo*, i *doenjang*, tworząc metaforę opisującą pewien stereotyp kobiety. Jako wyrażenie idiomatyczne ma ono nieprzyjemną implikację i jest używane do opisanie określonego typu kobiet. Kojarzy się z ‘płytką’ dziewczyną o powierzchownych zainteresowaniach, koncentrującą się na wyglądzie zewnętrznym i luksusowym stylu życia oraz preferującą markowe produkty. Wyrażenie to powstało około 2006 roku lub wcześniej²⁴ i stanowi pogardliwą metaforę kobiety uzależnionej od luksusu, mającej obsesję na punkcie swojego wyglądu i kupowania jedynie markowych produktów, a także aspirującej do klasy średniej, mimo braku wystarczających środków finansowych. Ideą tej frazy jest założenie, że dziewczyna tego typu wydaje niewielką sumę pieniędzy na prosty posiłek, taki jak *doenjangjjigae* (된장찌개, ‘zupa z pasty sojowej’), aby móc pozwolić sobie na droższe napoje w kawiarni typu Starbucks, uchodzącej w Korei Południowej za jedną z najdroższych sieciówek od pojawienia się w Seulu w 1999 roku pierwszego lokalu tej sieci w pobliżu uczelni Ewha Womans University. Wyrażenie opiera się na kulturze konsumpcji, wydawaniu znacznych sum pieniędzy na kawę w popularnej kawiarni, takiej jak Starbucks i dążeniu do posiadania markowych przedmiotów. Uważa się, że kobiety w wieku 20 i 30 lat są konsumentkami ponad 60% kawy sprzedawanej

²³ Yeo, “Voicing the Unheard”, 84.

²⁴ Niektórzy uważają, że wyrażenie było już w użyciu od 1997 roku w czasie kryzysu finansowego IMF i wzięło się z niechęci do kobiet preferujących luksusowe artykuły, restauracje i podróże. Zob. Mo Hyun-joo, “Hwaryeohan singgeul-gwa doenjangnyeo: 20, 30dae gohagryeog singgeul jigjang yeoseongdeul-ui sobi-ui jeongchihag [Błyszcząca singielka i ‘kobieta-pasta sojowa’: polityka konsumpcji wśród wykształconych singielek w wieku 20–30 lat, które pracują zawodowo]”, *Sahoe yeongu* vol. 9, nr 1 (2008): 41–67.

w Starbucks w Korei Południowej²⁵. Zainspirowane amerykańskimi serialami typu *Seks w wielkim mieście*²⁶ promują pewien typ kobiecości, naśladując styl życia bohaterek filmowych, ukazanych jako kobiety sukcesu, posiadające równocześnie bogate życie osobiste. Kobieta typu *doenjangnyeo* skupia się na zewnętrznych aspektach życia i stawia nacisk na posiadanie dóbr luksusowych²⁷. Dbą o atrakcyjną sylwetkę i angażuje się w aktywność fizyczną. Śledzi na bieżąco trendy modowe w czasopismach kobiecych, sygnalizuje status poprzez odpowiedni styl życia i sposób ubierania. Jej aspiracją jest związek z zamożnym partnerem, co umożliwi jej osiągnięcie niezależności finansowej i spełnianie konsumpcyjnych pragnień. Termin *doenjangnyeo* odzwierciedla stereotypowe wzorce zachowań i krytykę konsumpcjonizmu, związaną z płytkimi wartościami i materializmem i może być traktowany jako próba zwrócenia uwagi na negatywne skutki nadmiernej konsumpcji i powierzchowności.

Dziewczyna, reprezentująca archetyp ‘kobiety-pasty sojowej’, jest obiektem krytyki z powodu nadmiernej skłonności do wydawania znacznych kwot na kawę w kawiarniach typu Starbucks. W Korei jeszcze kilkanaście lat temu większość ludzi kupowało kawę instant w proszku lub zadowalało się mieszanką ekstraktu kawy i gorącej wody z automatów w cenie około 500 wonów. Obecnie bywalcy sieciówek, takich jak Starbucks są zmuszeni płacić za kawę przeciętnie 6000 wonów. Jej konsumpcja w kawiarni tego typu uznawana jest za manifestację przynależności do wyższej klasy społecznej, nowoczesności i modnego stylu życia. Osoby z filiżanką kawy w dłoni są często postrzegane jako indywidualności, które potrafią celebrować życie. Potwierdza to wypowiedź Daniela Jong Schwekendieka, badającego fenomen sieci Starbucks w Korei:

Papierowy kubek ze Starbucks’a i podobnej sieciówki stał się symbolem statusu społecznego podczas spaceru po ulicy – podobnie jak w przypadku noszenia przez kobiety torebek słynnych marek²⁸.

Wydaje się, że powodem, dla którego to Koreanki głównie zdominowały kawiarnie typu Starbucks, jest odczuwane przez nie w ich wnętrzu poczucie swobody

²⁵ Choi Mun-hee, “Controversy over Woman Discrimination Triggers Boycott of Starbucks”, *Business Korea*, 25.04.2017, <https://www.businesskorea.co.kr/news/articleView.html?idxno=17944>, dostęp 25.05.2023.

²⁶ Amerykański serial filmowy nadawany przez stację telewizyjną HBO w latach 1998–2004.

²⁷ Jee Eun Regina Song, “The Soybean Paste Girl: The Cultural and Gender Politics of Coffee Consumption in Contemporary South Korea”, *The Journal of Korean Studies* vol. 19, No. 2 (2014), 443.

²⁸ Lauren Rothman, “Korean Women Are Starving Themselves to Afford a Cup of Coffee”, *Vice*, 19.01.2015, <https://www.vice.com/en/article/korean-women-are-starving-themselves-to-afford-a-cup-of-coffee/>, dostęp 5.05.2023. Tłumaczenie na język polski: Anna Diniejko-Wąs.

i autonomii w nadal zdominowanej przez mężczyzn Korei Południowej. W Korei istnieje wiele innych miejsc publicznych i kulturalnych, które nie są oficjalnie rozdzielone ze względu na płeć, takich jak centra gier, sale bilardowe i bary. Jednak są one przeważnie okupowane przez mężczyzn, ponieważ niektóre aktywności związane z tymi miejscami tradycyjnie uznawane są za niewłaściwe dla kobiet²⁹.

Młode kobiety typu *doenjangnyeo*, które uważa się za bywalczyńnię kawiarni, krytykowane są głównie przez media internetowe i popularnych artystów za hedoniczny materializm, aspirowanie do klasy średniej, ale także priorytetowanie własnych pragnień ponad oczekiwaniami rodziny³⁰. Piosenka *Gangnam style* (강남 스타일) z 2012 roku, śpiewana przez piosenkarza Park Jaesanga (박재상, ur. 1977), znanego pod pseudonimem PSY(싸이), między innymi zawiera żartobliwe uwagi na temat konsumpcjonizmu i powierzchowności, co można interpretować jako aluzję do kobiet ‘typu pasta sojowa’, które spędzają czas w kawiarniach, wydając zbyt wiele na swoje zachcianki³¹. W piosence kawa jest ważnym elementem utworu. Choć nie jest jej głównym tematem w kontekście jej przekazu, kawa może być postrzegana jako jeden z symboli luksusu i dążenie do ekskluzywnych przyjemności.

낮에는 파사로운 인간적인 여자
커피 한잔의 여유를 아는 품격 있는 여자
밤이 오면 심장이 뜨거워지는 여자
그런 반전 있는 여자³².

Za dnia ciepła i serdeczna dama.
Przy kawie dystygowana, relaksem owiana.
Gdy noc zapada, serce jej w ogniu płonie,
Taka kobieta zaskoczy w każdej odsłonie.

Gangnam Style można interpretować jako parodię konsumpcjonizmu oraz nadmiernego nacisku na luksusowy styl życia obecnego w dzielnicy Gangnam. W Korei Południowej kult dóbr materialnych zaczął rosnąć w siłę wraz z administracją prezydenta Kim Dae-junga (金大中, 김대중, 1924–2009), kształtującą politykę społeczną wokół hasła *sobi-neun mideok-ida* (소비는 미덕이다, ‘konsumpcja jest cnotą’). Sądzono, że konsumpcja ma kluczowe znaczenie dla wzrostu

²⁹ Song, “The Soybean Paste Girl”, 436.

³⁰ O *doenjangnyeo* więcej pisze m.in. Mo Hyun-joo, “Hwaryeohan singgeul-gwa doenjangnyeo”, 41–67.

³¹ O popularności tego terminu świadczy obecność w podręcznikach do nauki języka koreańskiego. Zob. Kim No-gyeong, “Doenjangnyeo-ui haru”, [Dzień ‘kobiety-pasty sojowej’], w: *The Routledge Intermediate Korean Reader*, red. Jaehoon Yeon, Jieun Kiaer i Lucien Brown (New York: Routledge, 2014), 84–85.

³² Tekst piosenki w języku koreańskim, „Gangnam style”, *Bugs*, <https://music.bugs.co.kr/track/2708276>, dostęp 25.05.2023. Wolne tłumaczenie na język polski Anna Diniejko-Wąs.

gospodarczego kraju, ponieważ tylko dzięki niej firmy mogą produkować dobra i miejsca pracy. W ten sposób ówczesny rząd zachęcał Koreańczyków do posługiwania się kartami kredytowymi w nadziei na zwiększenie wydatków. Plan ten okazał się wielkim sukcesem, a konsumpcja w koreańskiej gospodarce znacznie się zwiększyła. Niestety ta zmiana przyczyniła się również do nadmiernego wydawania pieniędzy przez to społeczeństwo, szczególnie kobiety. To głównie dzięki nim tak dobrze rozwija się koreański rynek dóbr luksusowych. Wydaje się, że Koreanki, dzięki prestiżowym markom, znajdują możliwość zajęcia swojej przestrzeni społecznej w zdominowanym przez mężczyzn społeczeństwie. Są one bardziej skłonne do inwestowania w luksusowe dobra, aby prowadzić styl życia typowy dla klasy średniej, gdyż mają mniejsze perspektywy na uzyskanie dobrze płatnej pracy w porównaniu z mężczyznami. Dla nich zakup ekskluzywnych produktów stanowi źródło emancypacji, a posiadanie ich przynosi satysfakcję i poczucie indywidualizmu kojarzone z kulturą zachodnią³³.

Kontrowersje wokół problemu nadmiernego konsumpcjonizmu kobiet koreańskich przypominają doświadczenia koreańskich *sinyeoseong* (신여성, ‘nowa kobieta’) i *modeon geol* (모던걸, ‘nowoczesna dziewczyna’)³⁴ z czasów kolonialnej Korei i w tym aspekcie stają się bardzo interesującym materiałem porównawczym dla głębszego zrozumienia doświadczeń kobiet koreańskich w społeczeństwie koreańskim. W latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku w kolonialnym Seulu grupa kobiet zwanych *sinyeoseong* i *modeon geol* wyrażała swoją nowoczesną tożsamość między innymi poprzez noszenie modnych zachodnich ubrań, fryzur i makijażu, a także poprzez odwiedzanie kawiarni oraz oglądanie zachodnich filmów. Nowoczesne kobiety przyciągały modne miejsca, w których spędzali czas także czołowi intelektualiści, pisarze, poeci i artyści. Popularnymi miejscami między innymi była *Jebi dabang* (제비 다방, Herbaciarnia Jaskółka), której właścicielem był pisarz i poeta koreański Yi Sang (李箱, 이상 1910–1937). Podczas gdy ‘nowe kobiety’ były podziwiane jako pionierki nowoczesności przez wiele kobiet pragnących je naśladować, były one jednocześnie obiektem krytyki większości koreańskich intelektualistów. Ci ostatni zarzucali im snobizm, próżność, a nawet rozpustę i oderwanie od realiów społecznych, sytuacji

³³ Irina A. Korgun, “Income inequality and demand for EU luxury goods in Republic of Korea. An attempt of empirical analysis”, International Marketing Trends Conference, 2016, <http://archives.marketing-trends-congress.com/2016/pages/PDF/KORGUN.pdf>, dostęp 19.05.2023.

³⁴ „Nowe kobiety” to termin odnoszący się do zjawiska socjologicznego i kulturowego, które pojawiło się na szerszą skalę pod koniec XIX wieku w wyniku przemian społeczno-obyczajowych. „Nowe kobiety” w zachodniej literaturze i prasie były już obecne w ostatniej dekadzie XIX wieku, a w Korei pojawiły się na początku XX wieku. W Korei termin *sinyeoseong* nie oznaczał tylko orędowniczek i aktywistek ruchu wyzwolenia kobiet oraz absolwentek uczelni i profesjonalistek, ale także odnosił się do kobiet, które fryzurą lub stylem ubioru odróżniały się od tradycyjnych kobiet zwanych *guyeoseong* (舊女性, 구여성, ‘staromodna kobieta’). Zob. Youngna Kim, *20th Century Korean Art* (London: Laurence King, 2005), 64–87.

finansowej swoich rodzin i całego skolonizowanego narodu. Na przykład w latach 30. ubiegłego stulecia ‘nowe kobiety’ krytykowano za zakup podstawowych produktów przygotowywanych tradycyjnie w domu koreańskim, takich jak kimchi i sos sojowy. Kupowanie sosu sojowego oraz kimchi było uważane za skandaliczne przez wielu koreańskich intelektualistów³⁵.

W Korei okresu kolonializmu japońskiego rola kobiety sprowadzała się głównie do bycia matką i żoną w imię ideologii *hyeonmoyangcheo* (賢母良妻, 현모양처, ‘mądra matka, dobra żona’)³⁶. Jednak we współczesnej kosmopolitycznej Korei Południowej ich role nie są już ograniczone do tej starej ideologii. Wraz ze wzrastającym udziałem kobiet w rynku pracy i z nabyciem przez nie tzw. siły nabywczej stały się one o wiele bardziej skłonne do wydawania pieniędzy na siebie. Wydaje się, że nowoczesne kawiarnie typu Starbucks dały początek nowej formie kobiecości. Koreańskie kobiety mogą aktywnie przejąć kontrolę nad swoim życiem, tak samo jak mężczyźni. Ta dramatyczna zmiana stoi jednak w dużej sprzeczności z wciąż istniejącym pojęciem społeczeństwa patriarchalnego. Z tego powodu wydaje się, że krytyka nowoczesnych kobiet utrzymała się w Korei w XXI wieku. W oparciu o pewne podobieństwo między tymi dwiema epokami zrozumienie konsumpcjonizmu w rytmie ‘Gangnam Style’ i krytyki współczesnych dziewcząt ‘typu pasta sojowa’ może dostarczyć również historycznego kontekstu dla szerszego zrozumienia doświadczeń kobiet w kulturze konsumpcyjnej Korei XXI wieku³⁷. Z tego powodu można powiedzieć, że konsumpcja kawy najlepiej ilustruje złożoność i sprzeczności w dzisiejszym społeczeństwie koreańskim dotyczące kwestii płci. Warto nadmienić, że istnieje także termin *doenjangnam* (된장남, ‘mężczyzna-pasta sojowa’), wyrażający pogardliwy stosunek do mężczyzny. Odnosi się on do próżnego mężczyzny, który dąży do luksusu i wydaje dużo pieniędzy.

Krytyka konsumpcjonizmu nie jest problemem wyłącznie występującym w Korei. Na całym świecie zauważa się negatywne skutki nadmiernego skupiania się na wy-

³⁵ Hyun Jeong Min, “New Women and Modern Girls: consuming foreign goods in colonial Seoul”, *Journal of Historical Research in Marketing* vol. 5 no. 4 (2013): 494–520. DOI: <https://doi.org/10.1108/JHRM-01-2013-0004>.

³⁶ Wyrażenie ukute przez japońskiego pedagoga i uczonego konfucjańskiego Nakamurę Masanao (中村 正直, 1832–1891) w 1875 roku, odnosiło się do tradycyjnego modelu kobiecości w ramach rodziny nuklearnej. Według tej ideologii kobiety miały obowiązek edukowania się, aby stać się „mądrą matką i dobrą żoną”. W podobny sposób, jak w Japonii, gdzie termin ten czytany jest jako *ryōsai kenbo* (良妻賢母, ‘dobra żona i mądra matka’), kładł nacisk na rozwijanie u gospodyń domowych umiejętności praktycznego zarządzania domem i czynienia z nich energicznych organizatorek życia rodzinnego oraz postrzegania rodzenia dzieci jako czyn patriotyczny.

³⁷ Lee Han-woo, “20C modeongeol-gwa 21C doenjangnyeo-neun tonghanda”, [Od XX-wiecznej ‘modeon geol’ i XXI-wiecznej ‘kobiety-pasty sojowej’] *Gazeta Chosun Ilbo*, 09.01.2010, https://www.chosun.com/site/data/html_dir/2010/01/08/2010010801517.html, dostęp 18.05.2023.

gładzie zewnętrznym, materializmie, konsumpcjonizmie i interesowności. Angielski termin *gold digger* to określenie używane w stosunku do osoby, kobiety lub mężczyzny, którzy dążą do relacji z osobą bogatą lub zamożną jedynie ze względu na jej bogactwo lub majątek. Osoba określana tym mianem często kieruje się materialną motywacją i może być skłonna do wykorzystania partnera dla osiągnięcia korzyści finansowych lub luksusowego stylu życia³⁸. Jej koreańskim odpowiednikiem jest *kkothaem* (꽃뱀, ‘kwiatowy wąż’)³⁹ i oznacza kobietę postrzegającą małżeństwo jako biznes i oceniającą mężczyzn wyłącznie na podstawie ich statusu ekonomicznego.

W odpowiedzi na epitet *doenjangnyeo* koreańskie internautki⁴⁰ w sposób ironiczny zaczęły określać pewien typ mężczyzn znajdujący się na drugiej części skali ekonomicznej. Termin *gochujangnam* (고추장남, ‘mężczyzna-pasta z czerwonej papryki’) odnosi się metaforycznie do mężczyzn, którzy postrzegani są jako pozbawieni gustu i niezdolni do osiągnięcia stylu życia klasy wyższej, dla których ‘kobieta-pasta sojowa’ jest nieosiągalna. Przez porównanie z czerwoną papryką, fraza używana jest w stosunku do mężczyzn bardzo oszczędnych i tradycyjnych, którzy są przeciwieństwem ‘kobiety-pasty sojowej’⁴¹. Przykłady ich zachowania to korzystanie z publicznych środków transportu, chodzenie pieszo na zajęcia czy kupowanie tańszych produktów spożywczych w sklepach zamiast korzystania ze stołówek.

W języku koreańskim istnieje więcej metafor kulinarnych używanych w odniesieniu do kobiet lub mężczyzn, które wzmacniają stereotypy płciowe i nierówności.

Termin *ganjangnyeo* (간장녀, ‘kobieta-sos sojowy’)⁴² jest kolejnym przykładem ironicznej metafory i odnosi się do kobiet, które w odróżnieniu od *doenjangnyeo* mają mniejsze wymagania, preferują tańsze produkty, aby nie nadwyrężyć swojego budżetu. Podczas zakupów wybierają masowe marki oraz niedrogie, ale praktyczne ubrania, które określić można jako *chip sikeu* (칩 시크, *cheap chic*). Korzystają z wyprzedaży, zbierają kupony rabatowe i szukają obniżek na towary luksusowe. Są niezależne i nie oczekują ciągłych prezentów. Wybierają autobus lub metro zamiast taksówek. Odpowiednikiem ‘kobiety-sos sojowy’ jest *ganjangnam* (간장남, ‘mężczyzna-sos sojowy’)⁴³. Zachowuje się w podobny sposób do *ganjangnyeo*, tzn.

³⁸ Cambridge Dictionary, “Gold digger”, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/gold-digger?q=gold-digger%2C>, dostęp 18.05.2023.

³⁹ National Institute of the Korean Language Standard Korean Language Dictionary, “Kkotbaem”, https://stdict.korean.go.kr/search/searchView.do?word_no=52739&searchKeywordTo=3, dostęp 28.05.2023.

⁴⁰ Cho Seong-gon, “Doenjangnyeo...gwijognyeo...ssamjangnyeo...daeum-en? [‘Kobieta-pasta sojowa’, arystokratka, ‘kobieta-ssamjang’, i co dalej?], *Hankyoreh*, 25.08.2006, <https://www.hani.co.kr/arti/society/women/151849.html>, dostęp 19.05.2023.

⁴¹ Song, “The Soybean Paste Girl”, 443.

⁴² Naver Korean Dictionary, “Ganjangnyeo”, <https://ko.dict.naver.com/#!/search?query=%EA%B0%84%EC%9E%A5%EB%85%80>, dostęp 28.05.2023.

⁴³ Naver Korean Dictionary, “Ganjangnam”, <https://ko.dict.naver.com/#!/search?query=%EA%B0%84%EC%9E%A5%EB%82%A8>, dostęp 28.05.2023.

jest praktyczny, ale w przeciwieństwie do ‘mężczyzny-pasty z czerwonej papryki’ nie jest taki oszczędny. Potrafi rozważnie wydawać pieniądze. W 2012 roku zauważono, że z powodu recesji gospodarczej coraz więcej mężczyzn i kobiet staje się świadomymi konsumentami. Popularne stały się ‘inteligentne zakupy’ polegające na dokładnym sprawdzeniu cen różnych produktów, aby znaleźć najlepszą ofertę. W związku z tym dom towarowy *Shinsegae* postanowił także zapewnić swoim klientom dostęp do luksusowych marek w atrakcyjnej cenie w okresie wyprzedaży. Działanie to miało na celu przyciągnięcie klientów, zachęcenie ich do zakupów i wspieranie wzrostu sprzedaży w trudnym okresie recesji⁴⁴.

Ssamjangnyeo (쌈장녀) to kolejny przykład metaforycznego wyrażenia, które może być obciążone stereotypami. Dosłownie oznacza ‘kobietę-ssamjang’, czyli mieszkankę koreańskiej pasty *gochujang* (pasty z czerwonej papryczki chili), *doenjang* (sfermentowanej pasty sojowej) i innych przypraw. To określenie nie niesie z sobą negatywnych konotacji. Kobieta ‘typu *ssamjangnyeo*’ jest niezależna ekonomicznie i opiera się na sobie. Jest więc przeciwieństwem ‘kobiety-pasty sojowej’. Podobnie termin *ssamjangnam* (쌈장남, ‘mężczyzna-ssamjang’) reprezentuje większość mężczyzn, którzy próbują samodzielnie rozwiązywać problemy ekonomiczne w przeciwieństwie do sojowych kobiet i mężczyzn⁴⁵.

Saenggangnyeo (생강녀, ‘kobieta-imbir’) to idiomatyczne wyrażenie, które pochodzi od terminu *saenghwallyeogi gangghan yeoja* (생활력이 강한 여자, ‘kobieta o silnej witalności życiowej’) – co można odnieść do silnych i energicznych kobiet o stabilnej kondycji finansowej, które są ambitne, niezależne i angażują się w różne działania⁴⁶. Może to być także kojarzone ze wzrostem pozycji kobiet w Korei Południowej.

Kimchinyeo (김치녀, ‘kobieta-kimchi’) kiedyś było używane dla określenia kobiety koreańskiej, tak jak na Tajwanie ‘kobieta-mleko’, a w Japonii ‘kobieta-śliwa’ lub ‘kobieta-sushi’, zgodnie z zasadą nazywania kobiet lub mężczyzn z innych krajów, wykorzystując reprezentatywne pożywienie z danego regionu⁴⁷. Obecnie to wyrażenie jest bardzo podobne do ‘kobiety pasty-sojowej’ *doenjangnyeo* i używa się go w sensie krytycznym. Pojawiło się ono około 2010 roku i odnosi się do kobiety, która wydaje wszystkie swoje pieniądze na dobra luksusowe, oszczędzając na pod-

⁴⁴ Hong Seong-hwan, “Ganjangnam, ganjangnyeo-reul asinayo?”, [Czy znasz ‘mężczyznę sos-sojowy’ i ‘kobietę sos-sojowy’?] *Aju gyeongje* (*Aju Korea Daily*), 2012.07.05, <https://www.ajunews.com/view/20120705000079>, dostęp 19.05.2023.

⁴⁵ Cho, “Doenjangnyeo...gwijognyeo...ssamjangnyeo”, <https://www.hani.co.kr/arti/society/women/151849.html>.

⁴⁶ No Kyeong-a, “Wolgeub lupang-tajosedae vs neungcheongnam-saenggangnyeo”, [Pokolenie zagrzewaczy miejsca / ws. zaradny mężczyzna i imbirowa kobieta] *Jungsogieob nyuseu*, 2017.10.17, <http://www.kbiznews.co.kr/news/articleView.html?idxno=45267>, dostęp 29.05.2023.

⁴⁷ “Iron – Kimchi Woman”, *Hiphopkr*, 2016.07.18, <https://hiphopkr.com/translatedlyrics/iron-kimchi-woman>, dostęp 9.06.2023.

stawowych składnikach życia, takich jak pożywne jedzenie. Na co dzień polega ekonomicznie na mężczyźnie i rodzinie lub kochanku, a gdy jest w trudnej sytuacji – domaga się równego traktowania. To porównanie ma na celu wyrażenie krytyki względem takiego stylu życia, który postrzegany jest jako nieodpowiedzialny lub nierozważny⁴⁸. Wyrażenie może być także kolejnym rezultatem istniejących napięć pomiędzy kobietami i mężczyznami, wynikających w opinii niektórych z kryzysu męskości, u podstaw którego leży gniew mężczyzn wobec kobiet postrzeganych jako rosnąca konkurencja na rynku pracy⁴⁹. Jednakże podobny termin *kimchi maen* (김치맨, ‘mężczyzna-kimchi’) jest czasami używany w stosunku do mężczyzn, którzy ekonomicznie polegają na innych, zwłaszcza na swojej rodzinie lub partnerce.

W Korei przypadki niechęci wobec płci przeciwnej doprowadziły nawet do konfliktów fizycznych. Przykładem może być bójka w barze nieopodal stacji metra Isu w Seulu w 2018 roku. Dwie kobiety twierdziły, że zostały pobite przez mężczyzn za niekobiecy wygląd, polegający na noszeniu krótkich włosów i braku makijażu. Z kolei oskarżeni mężczyźni twierdzili, że kobiety sprowokowały walkę obraźliwymi słowami i agresywnym zachowaniem. Wobec tego obie strony oskarżono o pobicie. Po incydencie kobiety zaczęły kreować opinię publiczną w mediach społecznościowych, sugerując, że incydent ten był wynikiem mizoginii. Ich twierdzenia powszechnie rozpropagowano, powstał nawet termin *yeohyeom beomjoe* (여혐 범죄, ‘przestępstwo mizoginistyczne’). Po sprawdzeniu przez policję nagrania z kamery przemysłowej okazało się, że bójkę sprowokowały kobiety, co w rezultacie negatywnie wpłynęło na społeczny wizerunek Koreanek⁵⁰.

Kolejny termin *geoneomullyeo* (건어물녀, ‘kobieta-suszona ryba’)⁵¹ odnosi się do niezamężnej kobiety w wieku 20 i 30 lat, która poświęca swoje życie osobiste, w tym miłość i życie towarzyskie na rzecz kariery. Zazwyczaj jest to perfekcyjna, sumienna i błyskotliwa pracownica, często stylowo ubrana i zadbana. Z drugiej strony termin ten nawiązuje również do jej niezamężnego stanu i skupienia się na karierze, kosztem życia osobistego. Jest to typ kobiety, która po pracy wybiera

⁴⁸ Przeciwnieństwem ‘kobiety-kimchi’ wydaje się być *gaenyeomnyeo* (개념녀, ‘kobieta racjonalna’). *Gaenyeomnyeo* odnosi się także do kobiety, która przestrzega wartości konfucjańskich i patriarchalnych, a jej zachowanie jest zgodne ze społecznymi normami i oczekiwaniami. Zob. Yeo, “Voicing the Unheard”, 96.

⁴⁹ Termin *kimchinyeo* jest często wykorzystywany do krytyki kobiet w ramach mizoginii cyfrowej, tj. wrogości wobec kobiet wyrażanej za pośrednictwem mediów cyfrowych.

⁵⁰ Han Dong-hui, Choi Ji-hui, “[Susabanjang] Meori jjalbaseo majatda? Isu-yeog yeoseong poghaeng CCTVen..”, [Dział śledczy. Czy zostały pobite, bo miały krótkie włosy? Z nagrania telewizji przemysłowej przedstawiającej napaść na kobiety na stacji Isu...], *Chosun Ilbo*, 2018.11.15, https://www.chosun.com/site/data/html_dir/2018/11/15/2018111502411.html, dostęp 08.06.2023.

⁵¹ Naver Korean Dictionary, “Geoneomullyeo”, <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=%EA%B1%B4%EC%96%B4%EB%AC%BC%EB%85%80>, dostęp 29.05.2023.

odpoczynek w domu w wygodnym nieformalnym stroju, rezygnując ze spotkań towarzyskich. Spożywa suszone produkty, takie jak kalmary, które popija piwem. Jest to obraz kobiety, która czerpie przyjemność z odpoczynku i spędzania czasu w domu po intensywnej pracy. Termin ten pojawił się po raz pierwszy w japońskiej mandze w 2007 roku zatytułowanej *Hotaru no Hikari* (ホタルノヒカリ, Światło Hotaru)⁵². Wraz ze wzrostem awansu społecznego kobiet było to modne słowo, z którym sympatyzowało wiele pracujących kobiet.

W żartobliwym kontekście do mężczyzny podobnego do kobiety-suszzonej ryby używa się określenia *chosignam* (초식남, ‘mężczyzna-roślinozerca’)⁵³, który ma etykietę łagodnego mężczyzny. Przykładowe cechy przypisywane temu typowi mężczyzny to: zainteresowanie książkami, filmami, muzyką, jedzeniem, a ponadto posiadanie hobby lub pasji. Jest to mężczyzna, który czerpie satysfakcję z własnego życia, niezależnie od obecności kobiety, która mogłaby odciągnąć go od jego zainteresowań lub domagałaby się pieniędzy, które mógłby przeznaczyć na realizację hobby. Roślinozerca skrupulatnie zwraca uwagę na swój wygląd, choć niekoniecznie posiada cechy androgeniczne. Z reguły jest szczupły, wysportowany, ale mało muskularny. Nie jest specjalnie zainteresowany randkowaniem. Termin ten jest często używany w odniesieniu do pokolenia urodzonego po roku 1975 roku, które przypada na okres spadku dzietności w Korei Południowej. To pokolenie jest postrzegane jako skupione na sobie, egocentryczne, inwestujące w swoje potrzeby⁵⁴.

Większość terminów ma wspólny mianownik, mianowicie nacisk na widoczne upodobanie dla dóbr luksusowych i drobniejszych przyjemności w życiu. Współczesna kultura konsumpcji i nacisk na posiadanie drogich, często zachodnich produktów, wywarły także wpływ na negatywne postrzeganie pewnych grup społecznych, zwłaszcza kobiet. Warto zaznaczyć, że po dziesięcioleciach ostrzeżeń przed niebezpieczeństwami *kwasobi* (過消費, 과소비, ‘nadmierne wydawanie’), Koreańczycy od połowy lat 90. XX wieku, zaczęli konsumować więcej dóbr. Ten wzrost konsumpcji doprowadził w końcu do etykietowania i krytyki pewnych grup społecznych. Kobiety, w głównej mierze, stały się obiektem krytyki za wydawanie dużych sum pieniędzy na markowe i luksusowe produkty. Z drugiej strony *doenjangnyeo* i *kimchinyeo* są jednocześnie efektem wrogości między kobietami

⁵² Termin pochodzenia japońskiego pierwotnie odnosił się do Hotaru Amemiya, głównej bohaterki popularyzowanej w Korei mangi *Hotaru no Hikari*. Zob. Lee Eun-hye, “Geoneomul yeoja, himono onna”, [Kobieta-suszona ryba, Himono onna] *Hankyoreh*, 2007.11.21, https://www.hani.co.kr/arti/specialsection/esc_section/251843.html, dostęp 29.05.2023.

⁵³ Naver Korean Dictionary, “Chosignam”, <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=%EC%B4%88%EC%8B%9D%EB%82%A8>, dostęp 30.05.2023.

⁵⁴ Termin *chosignam* (kor. 초식남, jap. 草食系, ‘mężczyzna-roślinozerca’) narodził się w Japonii około 2006 roku. Więcej: Kim Kyeong-hwa, “Ilbon jeolmeun ideul-eun wae yeonae-reul an halkka?”, [Dlaczego młodzi Japończycy nie umawiają się na randki?] *Hanguk Ilbo*, 2021.09.15, <https://m.hankookilbo.com/News/Read/A2021091314360003264>, dostęp 8.06.2023.

i mężczyznami na tle płciowym w Korei Południowej⁵⁵. Te etykiety są używane w sposób obraźliwy i dyskryminacyjny, aby umniejszyć wartość płci przeciwnej. Przez kobiety może być także postrzegane jako przejaw przemocy werbalnej, która służy podtrzymaniu patriarchalnych norm i ich marginalizacji.

5. Podsumowanie

Każde społeczeństwo lubi etykietować ludzi, wykorzystując neologizmy. W tym artykule przedstawiono wybiórczo przykłady etykietowania ludzi przy użyciu słownictwa kulinarnego, pod kątem ich stylu życia. Wydaje się, że te krytyczne w swoim znaczeniu neologizmy nie są tworzone przez tych, którzy należą do danej grupy, lecz przez tych którzy są poza nią, a więc tych którzy są wobec tej grupy krytyczni. Etykiety społeczne nie tylko stanowią podłoże stereotypów, ale także powodują stygmatyzację krytykowanych grup społecznych. W zależności od swoich poglądów można przyporządkować ludzi do innej „szuflady”. Etykietowanie jest zbiorem poglądów, opinii, którego podstawą jest zarzut społeczny wobec danej jednostki. Etykiety wpływają na sposób intensywności, z jaką ludzie są oceniani w internecie czy w środowisku koleżeńskim.

Etykietowanie to subiektywny, uogólniający, a często ironiczny lub złośliwy proces nadawania stereotypowych określeń dotyczących wyglądu i/lub zachowania jednostkom, grupom społecznym lub kategoriom społecznym. W uproszczeniu można powiedzieć, że etykietowanie stanowi element procesu wartościowania siebie i otaczającego świata. Badanie wyrażen metaforycznych, w tym metafor kulinarnych, polega na interpretacji ich sensu i funkcji w obrębie danego języka i społeczeństwa posługującego się tym językiem. Jak wiadomo, język, a szczególnie jego warstwa leksykalna, stale się zmienia. Znaczenia wielu metafor kulinarnych nie znajdziemy w słownikach. Dlatego ich znaczeń należy poszukiwać w dostępnych tekstach kultury tworzonych przez współczesnych użytkowników języka: w blogach, forach społecznościowych, popularnych filmach, książkach i prasie. Są one odzwierciedleniem relacji pomiędzy jednostką a społeczeństwem oraz silnego uprzedzenia do pewnych typów ludzkich.

⁵⁵ W styczniu 2015 roku pewien koreański nastolatek uciekł do Turcji, aby dołączyć do ISIS, zostawiając wiadomości na swoim telefonie oraz wypowiedzi na koncie Twittera, w których wyrażał swoją niechęć do feministek i stwierdzał, że „mężczyźni są dyskryminowani”. Incydent ten wywołał reakcję mediów, które zaczęły kwestionować sens i potrzebę feminizmu w Korei Południowej. Twierdzono, że antyfeminizm był właściwą reakcją na feministyczny dyskurs, a równość płci w Korei Południowej została już osiągnięta i zinstytucjonalizowana. Niektórzy uważali, że głupi feminizm jest gorszy niż ISIS. Zob. Euisol Jeong, „Troll feminism: the rise of popular feminism in South Korea” (Praca doktorska, University of York, 2020), 83, <https://etheses.whiterose.ac.uk/28959/>, dostęp 8.06.2023.

Ważne jest zrozumienie, że etykiety społeczne mogą być krzywdzące i nieprawdziwe, a ich nadawanie może prowadzić do dyskryminacji i nierówności. Dążenie do większej empatii, zrozumienia i szacunku dla różnorodności społecznej może pomóc w przeciwdziałaniu negatywnym skutkom etykietowania.

Bibliografia

- “Doenjangnyeo-wa sagwil ttae haeya doeneun 9 gaji” [된장녀와 사귄때 해야 되는 9 가지; 9 rzeczy, które należy zrobić, spotykając się z ‘kobietą-pastą sojową’]. *Dcinside.com*, 2006.07.22, <https://gall.dcinside.com/board/view/?id=hit&no=3710>, dostęp 22.05.2023.
- “Iron – Kimchi Woman”. *Hiphopkr*, 2016.07.18, <https://hiphopkr.com/translatedlyrics/iron-kimchi-woman/>, dostęp 9.06.2023.
- “Gangnam style”. *Bugs*, <https://music.bugs.co.kr/track/2708276>, dostęp 25.05.2023.
- “Gangnam-yeog ingeun yeoseong salhae sageon balsaeng” [강남역 인근 여성 살해 사건 발생; Morderstwo kobiety w pobliżu stacji Gangnam]. *Seongpyeongdeung Akaibeu* [성평등 아카이브, *Gender Archive*], <http://web.archive.org/web/20220924012020/http://genderarchive.or.kr/exhibits/show/postit/ex2-p2>, dostęp 25.05.2023.
- Arystoteles. *Retoryka. Poetyka*, przeł. H. Podbielski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.
- Cambridge Dictionary. “Gold digger”, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/gold-digger?q=gold-digger%2C>, dostęp 18.05.2023.
- Cho, Seong-gon (조성곤). “Doenjangnyeo...gwijognyeo...ssamjangnyeo...daeum-en?” [된장녀...귀족녀...쌈장녀...다음엔?; ‘Kobieta-pasta sojowa’, arystokratka, ‘kobieta-ssamjang’ i pasta z czerwonej papryki, i co dalej?], *Hankyoreh* (한겨레), 25.08.2006, <https://www.hani.co.kr/arti/society/women/151849.html>, dostęp 19.05.2023.
- Choi, Mun-hee. “Controversy over Woman Discrimination Triggers Boycott of Starbucks.”, *Business Korea*, 25.04.2017, <http://www.businesskorea.co.kr/news/articleView.html?idxno=17944>, dostęp 25.05.2023.
- Choo, Miho, William, O’Grady. *Handbook of Korean Vocabulary: A Resource for Word Recognition and Comprehension*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1996.
- Encyklopedia PWN. „Metafora”, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/metafora.html>, dostęp 23.05.2023.
- Gołębiewska, Maria. „Koncepcje metafory i metaforyzacji a pojęcie – komentarz do stanu badań.” *Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych* vol. XXIV/2 (2017): 25–49.
- Han, Dong-hui (한동희), Choi, Ji-hui (최지희). “[Susabanjang] Meori jjalbaseo majatda? Isu-yeog yeoseong poghaeng CCTVen...” [수사반장] 머리 짧아서 맞았다? 이수역 여성폭행 CCTV엔...; Dział śledczy. Czy zostały pobite, bo miały krótkie włosy? Z nagrania telewizji przemysłowej przedstawiającej napaść na kobiety na stacji Isu], *Chosun Ilbo* (조선일보), 2018.11.15, https://www.chosun.com/site/data/html_dir/2018/11/15/2018111502411.html, dostęp 8.06.2023.

- Hong, Seong-hwan (홍성환). “Ganjangnam, ganjangnyeo-reul asinayo?” [간장남, 간장녀’를 아시나요?; Czy znasz ‘mężczyznę sos-sojowy’ i ‘kobietę sos-sojowy?’], *Aju gyeongjae* (아주 경제, *Aju Korea Daily*), 2012.07.05. <https://www.ajunews.com/%20view/20120705000079>, dostęp 19.05.2023.
- Hooks, Bell. *Feminism is For Everybody: Passionate Politics*. Cambridge MA: South End Press, 2000.
- Hyun, Jeong Min. “New Women and Modern Girls: consuming foreign goods in colonial Seoul.” *Journal of Historical Research in Marketing* vol. 5, no. 4 (2013): 494–520. DOI: <https://doi.org/10.1108/JHRM-01-2013-0004>, dostęp 24.05.2023.
- Jeong, Euisol. “Troll feminism: the rise of popular feminism in South Korea”. Praca doktorska, University of York, 2020, <https://etheses.whiterose.ac.uk/28959/>, dostęp 8.06.2023.
- Kim, Kyeong-hwa (김경화). “Ilbon jeolmeun ideul-eun wae yeonae-reul an halkka?” (일본 젊은이들은 왜 연애를 안 할까?; Dlaczego młodzi Japończycy nie umawiają się na randki?), *Hanguk Ilbo* (한국일보), 2021.09.15, <https://m.hankookilbo.com/News/Read/A2021091314360003264>, dostęp 8.06.2023.
- Kim, No-gyeong. “Doenjangnyeo-ui haru” [된장녀의 하루, Dzień ‘kobiety-pasty sojowej’], w: *The Routledge Intermediate Korean Reader*, redakcja Jaehoon Yeon, Jieun Kiaer i Lucien Brown, 84–85. New York: Routledge, 2014.
- Kim, Youngna. *20th Century Korean Art*. Tłum. Kim Youngna i Chong Doryun. London: Laurence King, 2005.
- Korean-English Learners’ Dictionary. “Kkulmat” (“꿀맛”), <https://krdict.korean.go.kr/eng/dicSearch/SearchView?ParaWordNo=17546&nation=eng&nationCode=6>, dostęp 19.05.2023.
- Korgun, Irina A. “Income inequality and demand for EU luxury goods in Republic of Korea. An attempt of empirical analysis”, Department of Regional and Area Studies, Hankuk University of Foreign Studies (International Marketing Trends Conference, 2016), <http://archives.marketing-trends-congress.com/2016/pages/PDF/KORGUN.pdf>, dostęp 19.05.2023.
- Lakoff, George, Mark Johnson. *Metafor w naszym życiu*, przeł. i wstępem opatrzył Tomasz P. Krzeszowski. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2010.
- Lee, Eun-hye (이은혜). “Geoneomul yeoja, himono onna” [건어물 여자, 히모노 온나; ‘Kobieta-suszona ryba’, Himono onna], *Hankyoreh* (한겨레), 2007.11.21, https://www.hani.co.kr/arti/specialsection/esc_section/251843.html, dostęp 29.05.2023.
- Lee, Han-woo (이한우). “20C modeongeol-gwa 21C doenjangnyeo-neun tonghanda” (20C 모던걸과 21C 된장녀는 통한다; Od XX-wiecznej ‘modeon geol’ i XXI-wiecznej ‘kobiety-pasty sojowej’), *Chosun Ilbo* (조선일보), 09.01.2010, https://www.chosun.com/site/data/html_dir/2010/01/08/2010010801517.html, dostęp 18.05.2023.
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej. „Bigos”, <https://www.miejski.pl/slowo-Bigos>, dostęp 22.05.2023.
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej. „Buła”, <https://www.miejski.pl/slowo-Bu%C5%82a>, dostęp 22.05.2023.
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej. „Burak”, <https://www.miejski.pl/slowo-Burak>, dostęp 22.05.2023.

- Miejski słownik slangu i mowy potocznej. „Pasztet”, <https://www.miejski.pl/slowo-Pasztet>, dostęp 22.05.2023.
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej. „Pulpet”, <https://www.miejski.pl/slowo-Pulpet>, dostęp 22.05.2023.
- Mo, Hyun-joo (모현주). “Hwaryeohan singgeul-gwa doenjangnyeo: 20, 30 dae gohagryeog singgeul jigjang yeoseongdeul-ui sobi-ui jeongchihag” [화려한 싱글과 된장녀: 20, 30대 고향력 싱글 직장 여성들의 소비의 정치학; Blyszcząca singielka i kobieta-pasta sojowa: polityka konsumpcji wśród wykształconych singielek w wieku 20-30 lat, które pracują zawodowo], *Sahoe yeongu* [사회연구] Vol. 9, nr 1 (2008): 41–67.
- National Institute of the Korean Language Standard Korean Language Dictionary (국립국어원 표준국어대사전, Gungnip Gugeowon Pyojun Gugeo Daesajeon). “Kkotbaem” (“꽃뱀”), https://stdict.korean.go.kr/search/%20searchView.do?word_no=52739&searchKeywordTo=3, dostęp 28.05.2023.
- Naver Korean Dictionary. “Chosignam” (“초식남”), <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=%EC%B4%88%EC%8B%9D%EB%82%A8>, dostęp 30.05.2023.
- Naver Korean Dictionary. “Ganjangnam” (“간장남”), <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=%EA%B0%84%EC%9E%A5%EB%82%A8>, dostęp 28.05.2023.
- Naver Korean Dictionary. “Ganjangnyeo” (“간장녀”), <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=%EA%B0%84%EC%9E%A5%EB%85%80>, dostęp 28.05.2023.
- Naver Korean Dictionary. “Geoneomullyeo” (“건어물녀”), <https://ko.dict.naver.com/#/search?query=%EA%B1%B4%EC%96%B4%EB%AC%BC%EB%85%80>, dostęp 29.05.2023.
- No, Kyeong-a (노경아). “Wolgeub lupang·tajosedae vs neungcheongnam·saenggangnyeo” [월급 루팡·타조세대 vs 능청남·생강녀; Pokolenie zagrzewaczy miejsca vs zaradny mężczyzna i ‘imbirowa kobieta’], *Jungsogieob nyuseu* (중소기업 뉴스), 2017.10.17, <http://www.kbiznews.co.kr/news/articleView.html?idxno=45267>, dostęp 29.05.2023.
- Ortner, Sherry. *Making Gender: The Politics and Erotics of Culture*. Boston: Beacon Press, 1996.
- Rothman, Lauren. “Korean Women Are Starving Themselves to Afford a Cup of Coffee”, *Vice*, 19.01.2015, <https://www.vice.com/en/article/bmp4kv/korean-women-are-starving-themselves-to-afford-a-cup-of-coffee>, dostęp: 5.05.2023.
- Slang.Pl. „Szczypiorek”, <https://slang.pl/szczypiorek/>, dostęp 22.05.2023.
- Song, Jee Eun Regina. “The Soybean Paste Girl: The Cultural and Gender Politics of Coffee Consumption in Contemporary South Korea”, *The Journal of Korean Studies* Vol. 19, No. 2 (2014): 429–448. DOI: <https://doi.org/10.1353/jks.2014.0026>.
- Wielki Słownik Języka Polskiego. „Bigos”, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/20803/bigos/3879432/chaos>, dostęp: 22.05.2023.
- Winer, Agata. „Potrawka z czystej inteligencji- metafora w literackiej antropologii konsumpcji”, *Przestrzenie teorii* 10 (2008): 119–134. DOI: <https://doi.org/10.14746/pt.2008.10.9>, dostęp 19.05.2023.
- Word Sense Dictionary. “Sweet as candy”, https://www.wordsense.eu/sweet_as_candy/, dostęp 19.05.2023.

WORDROW. “Dwaejji” (“돼지”), https://wordrow.kr/basicn/ko/meaning/62269_%EB%8F%B-C%EC%A7%80/, dostęp 19.05.2023.

Yeo, Hyunjin. “Voicing the Unheard: Gendered Practices, Discourses and struggles of Gugak Musicians in South Korea”. Praca doktorska, University of Maryland, 2018, <https://api.drum.lib.umd.edu/server/api/core/bitstreams/90cb4588-368b-4b87-b48d-eb51c58bfc55/content>, dostęp 19.05.2023.

Biogram:

Anna Diniejko-Wąs – absolwentka kulturoznawstwa w zakresie koreanistyki oraz filologii angielskiej Uniwersytetu Warszawskiego, stypendystka Korea Foundation, Academy of Korean Studies, Sejong Institute. W 2019 roku uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwa. Od 2017 roku zawodowo związana z koreanistyką Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie prowadzi między innymi wykłady z zagadnień społeczno-kulturowych Korei. Zainteresowania naukowe obejmują kulturę Korei, etnografię i folklor, a także wczesny feminizm koreański i problemy współczesnego społeczeństwa południowokoreańskiego.

Marcin Kłós

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3803-3367>

Przegląd wybranych ujęć japońskich wykładników epistemicznych *yōda* i *rashii* we współczesnym języku japońskim

Abstrakt: Modalność epistemiczna w języku odnosi się do sposobu, w jakim mówiący wyraża swoje przekonanie odnośnie do prawdziwości, pewności lub prawdopodobieństwa wystąpienia danego zdarzenia. Analogicznie zatem japońska modalność epistemiczna odgrywać będzie ważną rolę w wyrażaniu ocen, przekonań i domysłów w komunikacji w języku japońskim. Język ten wykazuje swoiste cechy w zakresie modalności epistemicznej i ewidencyjnej, które są związane zarówno z gramatyką, jak i z kulturowymi normami komunikacji. Jednymi z kluczowych elementów tego systemu językowego są dwa często używane wyrażenia japońskiej modalności epistemicznej *yōda* (ようだ) i *rashii* (らしい). Oba mają podobne znaczenie, różnią się jednak nieco w kontekście i subtelnościach ich używania. Oba wspomniane wyrażenia są szeroko stosowane w codziennej komunikacji, aby wyrazić przekonania lub przypuszczenia. Ich umiejętne użycie jest kluczowe zarówno dla precyzyjnego przekazywania informacji, jak i dla zrozumienia intencji mówiącego. Artykuł ten poświęcony jest syntetycznemu przeglądowi istniejącego stanu badań wymienionych wykładników japońskiej modalności epistemicznej. Stanowi także próbę wskazania uniwersalnego czynnika rozróżniającego użycie owych wykładników. Wyniki analizy wskazują na mnogość różnorodnych zastosowań omawianych wykładników.

Słowa kluczowe: język japoński, modalność epistemiczna, modalność ewidencyjna, użycie pragmatyczne, przypuszczenia, wyrażanie opinii

Selected approaches to Japanese epistemic markers *yōda* and *rashii* in contemporary Japanese

Abstract: Epistemic modality refers to the way language expresses the speaker's belief in the truth, certainty, or probability of a given statement. Japanese epistemic modality plays an important role in expressing beliefs, assumptions, and evaluations in the Japanese language. The Japanese language is an intriguing subject of study because it exhibits unique features in terms of epistemic modality, which are related to both grammar and cultural norms of communication. Two frequently used expressions of Japanese epistemic

modality, *yōda* (ようだ) and *rashii* (らしい), are key elements of this system. Both *yōda* and *rashii* have similar meanings but differ slightly in context and nuances of usage. Both expressions are widely used in everyday Japanese communication to express subjective beliefs or suppositions about facts or situations. Their skilful use is crucial for conveying information precisely and understanding the speaker's intentions. This study is a synthetic analysis of previous research on the markers of epistemic modality *yōda* and *rashii* and also attempts to identify a universal differentiating factor in their usage. The results of the analysis also indicate a multitude of different pragmatic usage of the markers.

Keywords: Japanese language, epistemic modality, evidential modality, pragmatic usage, conjecture, expressing opinions

1. Wstęp

Modalność jest rozbudowanym zjawiskiem, które występuje niemalże w każdej wypowiedzi bez względu na język użytkownika. Jednym z takich języków, mających rozbudowaną i stosunkowo złożoną modalność epistemiczną, jest język japoński. Stopień gramatyzacji tego języka, uwidoczniiony w modalności, jest problematyczny dla użytkowników nienatywnych, przyswajających ten język. W niniejszym artykule autor zmierzy się z próbą syntetycznego przeglądu charakterystyk dwóch wybranych japońskich wykładników modalności epistemicznej *yōda* (ようだ¹) i *rashii* (らしい), występującymi na końcu zdania. Owe wykładniki sprawiają trudności zarówno uczącym się języka japońskiego, jak i rodzimym użytkownikom tegoż języka, którzy podejmują się trudu wytłumaczenia ich swoim uczniom. Pomimo trwających intensywnych badań² nad tymi wykładnikami nadal trudno jest spotkać się z ich przejrzystym zestawieniem. Szczególnie widać to w zakresie pragmatyki językowej. O ile zdarza się, że znaczenie semantyczne treści nie ulega zmianie, mimo stosunkowo swobodnego podejścia użytkowników do jego zastosowania, widocznego szczególnie we współczesnym języku japońskim, tak znaczącą różnicę widać, jeśli spojrzy się na to zjawisko przez pryzmat pragmatyki językowej. Co więcej, ta różnica nie zawsze jest wychwytywana przez osoby uczące się języka.

¹ W niniejszym artykule zostanie wykorzystana transkrypcja Hepburna, która uchodzi za najbardziej popularną transkrypcję. Transkrypcja będzie wystarczająca, aby ująć opracowane zagadnienia w tej pracy.

² Patrz np. Emiko Hayatsu, "Rashii to yōda", [Rashii i yōda] *Nihongogaku* vol. 7, no.4 (1988): 46–61; Tetsuya Kusumoto, "A Cognitive Analysis of a Japanese Modal Indicator RASHII in Comparison with YOO DA" [Kognitywna analiza wykładnika rashii w języku japońskim w porównaniu z yoo da], *Tokyo Gaikokugo Daigaku Ronshu* vol. 77 (2008): 281–296; Heiko Narrog, *Modality in Japanese: the layered structure of the clause and hierarchies of functional categories* (Amsterdam: John Benjamins, 2009).

Natomiast pod względem pragmatycznym zachodzi znacząca różnica, nie do końca wychwytywana przez uczących się języka japońskiego. Autor niejednokrotnie w swojej pracy dydaktycznej zetknął się z sytuacją, w której studenci formowali niepoprawne wypowiedzi z wykorzystaniem wspomnianych wykładników tylko dlatego, że nie zdawali sobie oni sprawy ze zmiany wydźwięku treści komunikowanej. Nie ułatwia pracy fakt, że w wielu publikacjach³ tłumaczenie jest niepełne, a warstwa pragmatyczna często pomijana, prowadząc tym samym do niejasności co do poprawnego użycia tych dwóch wykładników. Rodzimi użytkownicy języka w sposób naturalny w zależności od zamierzonego celu wybierają jeden z omawianych wykładników, aczkolwiek poproszeni o przedstawienie, dlaczego jedna opcja jest lepsza od drugiej, często nie są w stanie podać sensownego wytłumaczenia.

W niniejszym artykule autor spróbuje zatem syntetycznie i analitycznie przedstawić stan badań nad charakterystyką dwóch japońskich wykładników modalności epistemicznej *yōda* i *rashii*, uwypuklając różne ich ujęcia w warstwie semantycznej i pragmatycznej. Praca będzie analizą syntetyczną wybranych dotychczasowych badań ze wskazanego zakresu oraz próbą wskazania uniwersalnego czynnika różniającego, który wskazałby poprawne użycie owych wykładników. Zjawisko zostanie obudowane przykładami z analizowanej literatury przedmiotu, przełożone na język polski przez autora.

2. Modalność ewidencjalna

Modalność jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym i wielozakresowym. Według Lyonsa modalność jest opinią lub postawą mówiącego⁴. Grzegorzczkova przedstawia modalność jako podstawę wobec treści komunikowanej, ale także często wobec odbiorcy⁵. Palmer dokonuje podziału modalności na kategorię deontyczną i epistemiczną. Z modalności epistemicznej wyodrębnia następnie modalność dedukcyjną, opartą na przesłankach, hipotetyczną, opartą na założeniach i przypuszczeniach oraz ewidencjalną, która bazuje na pogłoskach, informacjach z drugiej ręki lub na informacjach zmysłowych, takie jak informacje wzrokowe, nie wzrokowe i słuchowe⁶. Dla potrzeb tego tekstu modalność epistemiczna będzie definiowana następująco:

³ Patrz np. Yoshiyuki Morita, *Nihongo no hyōgen* [Wyrażenia w języku japońskim] (Tokyo: Sōrinsha, 1983); Hideo Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II [Składnia i znaczenie w języku japońskim 2] (Tōkyō: Kuroshio Shuppan, 1984); Takashi Masuoka, *Nihongo bunnō no shosō* [Various aspects of Japanese grammar] (Tokyo: Kuroshio Shuppan, 2000).

⁴ John Lyons, *Semantyka*. Vol. 2 (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989), 452.

⁵ Renata Grzegorzczkova, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001), 121.

⁶ Frank R. Palmer, *Mood and Modality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 22.

to sąd nadawcy na temat prawdopodobieństwa zajścia zdarzenia komunikowanego przez składnik propozycjonalny. (...) Przedmiotem informacji jest stan przekonaniowy nadawcy, jego przypuszczenie, pewność, wnioskowanie⁷.

Modalność ewidencjalna, w przeciwieństwie do modalności epistemicznej, nie jest skupiona na postawie wobec wartości prawdy, a do jej wyrażenia potrzeba wcześniej zdobytych informacji, źródła lub podstaw do wnioskowania⁸. Jednak ze względu na funkcję wnioskowania, które bazuje na niepewności, również jest uważana za część modalności epistemicznej⁹. Według Willeta japońska modalność epistemiczna nie posiada ewidencjalności pośredniej, której używa się do zakomunikowania aktualnego stanu odbieranego przez zmysły mówcy np. przez bodźce wzrokowe lub słuchowe. Zdaniem Willeta język japoński ma tylko ewidencjalność pośrednią, która jest wyrażana przez specjalne wykładniki, zaś zgramatykalizowane formy ewidencjalności bezpośredniej nie istnieją. Zatem użycie wykładników modalności epistemicznej w przypadkach opisu rzeczy oczywistych lub w sytuacjach, w których nie wymaga się wnioskowania, będzie uchodziło za błędne¹⁰.

Dla potrzeb niniejszego tekstu kluczowa będzie propozycja Palmera¹¹, w której ewidencjalność uchodzi za podkategorię modalności epistemicznej oraz podział ewidencjalności na wyraźną i dedukcyjną proponowaną przez Narroga¹². Ewidencjalność wyraźna jest rodzajem ewidencjalności, w której mówiący przekazuje zasłyszane informacje bez swojej interpretacji, tworząc tym samym możliwość podważenia ich przez mówiącego. Ponieważ ten rodzaj ewidencji jest bliski cytowaniu, nadawca za pomocą wykładników ewidencjalności wyraźnej może całkowicie zdystansować się od przekazywanej treści. Natomiast ewidencjalność dedukcyjna przekazuje pewny rodzaj zaangażowania mówiącego odnośnie do wypowiedzianych słów, gdyż nadawca, poprzez wnioskowanie, jest częściowo źródłem opinii. Z tego również powodu mówiący nie może zaprzeczyć wypowiedzianym słowom¹³.

W niniejszym artykule Autor przyjmuje, że wykładniki *rashii* i *yōda*, występujące na końcu zdania, uchodzą za wykładniki ewidencjalne¹⁴ i całkowicie pomija ich występujące wewnątrz zdania przymiotnikowe formy. Autor uznaje również, że forma *mitai* (みたく) jest odpowiednikiem *yōda* w mowie, ma także to samo znaczenie¹⁵.

⁷ Grzegorzczkowska, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, 132.

⁸ Alexandra Y. Aikhenvald, *Evidentiality* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 3–4.

⁹ Narrog, *Modality in Japanese*, 10.

¹⁰ Thomas Willett, "A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality", *Studies in Language* vol. 12, iss. 1 (1988): 60–61.

¹¹ Palmer, *Mood and Modality*, 22.

¹² Narrog, *Modality in Japanese*, 114.

¹³ Narrog, *Modality in Japanese*, 116–119.

¹⁴ Teramura, *Nihongo no shintakusu*, 242–254.

¹⁵ Teramura, *Nihongo no shintakusu*, 242.

3. Opis wykładników modalnych *yōda* i *rashii*

Oba omawiane wykładniki *yōda* i *rashii* mają podobne znaczenie semantyczne w momencie, gdy nadawca używa ich na końcu zdania w celu wyrażenia przypuszczenia lub niepewności mówiącego. Oba wykładniki również werbalizują osąd mówiącego, który jest zbudowany na określonych dowodach.

- (przykład nr 1) (Widząc na zewnątrz kołysane przez wiatr drzewa)
風が大分激しいようだ。
“Kaze ga daibu hageshii **yōda**.”¹⁶
Zdaje się [**yōda**], że wiatr jest całkiem silny.

Ponadto omawiane wykładniki mogą występować tylko w czasie teraźniejszo-przyszłym i mogą być użyte tylko w kontekście pierwszej osoby będącej podmiotem wypowiedzi.

- (przykład nr 2) 私は働いているようだ。
“*Watashi ha hataraitte iru **yōda**.”¹⁷
*Wydaje mi się [**yōda**], że pracuję.

Z wykładnika *yōda* w zakresie modalności epistemicznej korzysta się, gdy mówiący posiada widoczne, namacalne lub dźwiękowe przesłanki zdobyte za pomocą zmysłów. Na tych informacjach buduje swoje przypuszczenia.

- (przykład nr 3) それにお前の様子を見ればどうも島へ行くのを気にしていないようだ。
„Soreni omae no yōsu wo mireba dōmo shima he iku no wo ki ni shite inai **yōda**.”¹⁸
Ponadto, patrząc na ciebie, mam wrażenie [**yōda**], że nie martwisz się wyjazdem na wyspę.

Omawiany wykładnik nie występuje w przeczeniu, ponieważ jest wyznacznikiem osądu nadawcy, zaś samo przeczenie byłoby zaprzeczeniem własnego zdania.

¹⁶ Teramura, *Nihongo no shintakusu*, 243, 249. Wszystkie przykłady omawiane w tekście zostały przetłumaczone na j. polski przez Autora artykułu.

¹⁷ Haruo Aoki, “Evidentials in Japanese”, w: *Evidentiality. The linguistic coding of epistemology*, red. Wallace Chafe i Johanna Nichols (Norwood NJ: Ablex, 1986), 233–234.

¹⁸ Aoki, “Evidentials in Japanese”, w: *Evidentiality. The linguistic coding of epistemology*, 231.

- (przykład nr 4) *だれか来るようではない。
“*Dareka kuru **yō** de ha nai.”¹⁹
*Nie zdaje mi się [**yōda**], że ktoś przyjdzie.

Mimo że wykorzystanie powyższego wykładnika w pytaniu jest możliwe, to Teramura twierdzi, że jego zastosowanie będzie wówczas nieco nienaturalne²⁰. Ponadto używając wykładnika *yōda*, podkreśla się rolę dedukcji w osądzie, dlatego wypowiedź z tym wykładnikiem przekazuje wyraz subiektywnej opinii nadawcy.

- (przykład nr 5) 先にまとまった東海地震の防災基本計画によると、地震が予知されて警戒宣伝が発せられた場合、新幹線も高速道路も全面ストップとなるようだ。
“Sakini matomatta tōkai jishin no bōsai kihon keikaku ni yoruto, jishin ga yochi sarete keikai senden ga hatsuserareta baai, shinkansen mo kōsoku dōro mo zenmen sutoppu to naru **yōda**.”²¹
Zgodnie z wydanym ostatnio planem zapobiegania zniszczeniom spowodowanym trzęsieniem ziemi w regionie Tōkai, w przypadku, gdy zostanie ogłoszony alarm o nadchodzącym trzęsieniu ziemi, wszystkie pojazdy zarówno pociągi szybkiej kolei shinkanseny, jak i pojazdy na drogach szybkiego ruchu, zostaną zatrzymane [**yōda**].

Jedną z trafniejszych, zdaniem autora artykułu, propozycji na temat użycia wykładnika *yōda* podaje Matsushita:

Podstawowym znaczeniem wykładnika *yōda* jest rozpoznanie tematu sprawy poprzez jego percepcyjnie osiągalną strefę. Owa strefa jest obszarem, który mówca jest w stanie potwierdzić bądź zaakceptować za pomocą własnych zmysłów, swojego doświadczenia lub zebranej wiedzy²².

Ponadto Matsushita dzieli funkcje wykładnika *yōda* na trzy kategorie: porównanie, wnioskowanie oraz wyrażenia o charakterze eufemicznym, przy czym podkreśla, że wykładnik z zastosowaniem funkcji wnioskowania i eufemizacji wypowiedzi należy do kategorii modalności²³.

¹⁹ Aoki, “Evidentials in Japanese”, w: *Evidentiality. The linguistic coding of epistemology*, 231.

²⁰ Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 243.

²¹ Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 242, 250.

²² Kazuyuki Matsushita, “A Study of Proposition and Modality Focusing on Epistemic Modals in the Japanese Language”, praca doktorska (Australian National University, 2006), 217.

²³ Matsushita, “A Study of Proposition and Modality”, 212–215.

Z wykładnika *rashii* korzysta się, gdy mówiący chce wyrazić swój osąd, a do- wód, na którym go buduje, jest zaczerpnięty z poszlak lub z innego źródła niż jego własne zmysły. Pomimo tego, że nie jest możliwe całkowite zdystansowanie się od tematu wypowiedzi ze względu na kategoryzowanie jej jako rodzaju wnio- skowania, nadawca korzystający z wykładnika *rashii* nie bierze bezpośredniej odpowiedzialności za wypowiadane słowa.

(przykład nr 6) この薬はよくきくらしい。
“Kono kusuri ha yoku kiku **rashii**.”²⁴
Z tego co wnioskuje [rashii], to lekarstwo dobrze działa.

Według Teramury wykładnik *rashii* spełnia pewien rodzaj funkcji obiektywizacji wypowiedzi, ponieważ zdobyte informacje pochodzą z zewnątrz, a zarazem nie bezpośrednio od mówiącego. Wyrażone zdanie w ten sposób będzie uze- wnętrzniać wieloznaczność i niejasność. Natomiast w przypadku, gdy wykładnik *rashii* będzie użyty do przekazywania informacji lub do cytowania treści, będzie spełniać funkcję przypuszczenia²⁵, dlatego z kolei Kikuchi uważa, że omawiany wykładnik nie należy do kategorii ewidencjalności wyraźnej²⁶.

(przykład nr 7) 徳川家康が関東に移封されたのは約390年前の天正18年(1590年)。その当時の江戸(いまの東京の下町)は大分部が低湿地で水質も悪く、とても人の住める所ではなかったという。そのため、町づくりに家康も家臣も夫役の農民も苦勞したらしい。町ができた後、移住者を各地から募集したが、なかなか希望者がなかった。
„Tokugawa Ieyasu ga kantō ni ihō sareta no ha yaku 390 nen mae no tenshō 18 nen (1590 nen). Sono tōji no Edō (ima no Tōkyō no shitamachi) ha daibubun ga teishitsuchi de suishitsu mo waruku, totemo hito no sumeru tokoro de ha nakatta toiu. Konotame, machidukuri ni ha Ieyasu mo kashin mo fueki no nōmin mo kurou shita **rashii**. Machi ga dekita ato, ijūsha wo kakuchi kara boshū shitaga, nakanaka kibōsha ga nakatta.”²⁷
Tokugawa Ieyasu został przymusowo przeniesiony na tereny Kantō około 390 lat temu, w 18 wieku ery Tenshō (1590 r.) Podobno w tamtym czasie Edō (obecnie przedmieścia Tōkyō)

²⁴ Aoki, “Evidentials in Japanese”, 231.

²⁵ Teramura, *Nihongo noshintakusu to imi* II, 249–250.

²⁶ Yasuto Kikuchi, “Yōda to rashii – sōda, darō to no hikaku o fukumete”, [Yōda i rashii – wraz z porównaniem z sōda i darō] *Kokugogaku* vol. 51, iss. 1 (2000), 48.

²⁷ Teramura, *Nihongo noshintakusu*, 249–250.

było w dużej mierze mokradłami, a jakość wody była zła, dlatego nie było to miejsce, gdzie mogło żyć wiele ludzi. Z tego względu, aby założyć miasto, można sądzić [**rashii**], że zarówno Ieyasu, jak i jego wasale i chłopci zaciągnięci do niewolniczej pracy ciężko pracowali. Po ukończeniu budowy miasta proponowano wielu osadnikom z każdego zakątka Japonii, aby się osiedlić, ale chętnych nie było.

Wykładnik *rashii* ma formę wyrażającą typowość²⁸, która nie ma nic wspólnego z modalnością epistemiczną, dlatego zostanie pominięta w niniejszym tekście.

(przykład nr 8) 彼はいかにも日本人らしい。
 “Kare ha ikanimo Nihonjin **rashii**.”²⁹
 On jest typowym [**rashii**] Japończykiem.

Matsushita zaznacza, że wykładnik *rashii* ma tendencję do występowania wraz z wyraźną ewidencjalnością. Uważa, że omawiany wykładnik przekazuje takie wnioski nadawcy, które cechuje się małą odpowiedzialnością za wypowiedziane słowa przy podkreśleniu niskiego stopnia pewności mówiącego. Ponadto wypowiedź z wykładnikiem *rashii* należy do ewidencjalności pośredniej. Matsushita w swoich rozważaniach podaje, że charakterystyka aktualnego stanu lub zjawiska jest niezbędną funkcją wykładnika *rashii*, za pomocą której mówiący wnioskując rozpoznaje dany temat z dala od swojego obszaru percepcji³⁰.

4. Przegląd wybranych obszarów zastosowania różnicujących wykładniki *yōda* i *rashii*

Omawiane w artykule wykładniki wykazują pewne znaczące różnice zależnie od okoliczności ich zastosowania, tła komunikacyjnego oraz intencji mówiącego. Poniżej zostaną zaprezentowane najważniejsze pola kontrastujące semantykę i pragmatykę *rashii* i *yōda*: informacja bezpośrednia i pośrednia, podejście subiektywne i obiektywne, stopień wyrażenia odpowiedzialności za wypowiedziane słowa, terytorium mówiącego, terytorium informacji, pragmatyczne użycie, doświadczenie bezpośrednie i pośrednie i punkt widzenia, stopień pewności, opisowość informacji i wnioskowanie, *hikiyose/hikihanashi* (przywoływanie do siebie/oddalenie od siebie), *rinjōsei*, specjalizacja, zaufanie.

²⁸ Teramura, *Nihongo no shintakusu*, 242.

²⁹ Teramura, *Nihongo no shintakusu*, 242.

³⁰ Matsushita, “A Study of Proposition and Modality”, 222.

4.1. Informacja bezpośrednia i pośrednia

Pierwsza z prezentowanych prób rozróżnienia skupia się na źródle zdobywanej wiedzy. Wyodrębnia ona dwa źródła: bezpośrednie i pośrednie. Kashiwaoka, podobnie jak Teramura, uważa, że w przypadku rodzaju źródła informacji wykładnik *yōda* bazuje na bezpośrednich dowodach, natomiast wykładnik *rashii* opiera się na poszlakach, które są poza polem percepcyjnym mówcy³¹:

(przykład nr 9) この西瓜はおいしいようだ。
“Kono suika ha oishii **yōda**.”³²
Ten arbuz wydaje mi się [**yōda**] smaczny.

(przykład nr 10) あの人はどうも結婚しているらしい。田中君が子供と遊んでいるのを見たと言っている。
“Anohito ha dōmo kekkonshite iru **rashii**. Tanaka kun ga kodomoto asonde iru no wo mita to itte iru.”³³
On chyba [**rashii**] jest żonaty. Tanaka powiedział, że widział go jak bawi się z dziećmi.

Z kolei według opinii Tanomury wykładnik *yōda* odnosi się bezpośrednio do zwykle obserwowanego stanu rzeczy, do wrażeń jak i do opinii samego mówcy. Jest to forma dedukcji z bezpośredniej obserwacji³³.

(przykład nr 11) 顔色が良くないようだ/ *らしいですな。
“Kao iro ga yokunai **yōda**/***rashii** desuna.”³⁴
Wygładasz [**yōda**] blado.

Wykładnik *rashii* stosowany jest, gdy źródło, na którym buduje się osąd, jest nieosiągalne percepcyjnie lub gdy jest to dla mówiącego niespodziewana sytuacja. Może zostać także zastosowany, gdy nadawca chce się zdystansować od wcześniej wypowiedzianego wniosku.

³¹ Tamako Kashiwaoka, “Yōda to Rashii ni kansuru ichi kōsatsu”, [Rozważania nad rashii i yōda] *Nihongo kyōiku* vol. 41 (1980), 170.

³² Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 242.

³³ Tadaharu Tanomura, “Rashii to yōda no imi no sōi ni tsuite”, [Różnice w znaczeniu pomiędzy rashii i yōda] *Gengogaku Kenkyū*, vol. 10 (1991), 72.

³⁴ Tomoko Nakamizo, Ikuko Ogawa i Fei-li Fang, “Rashii, yōda and sōda. Igi sosei, imi, hyōgen kōka no chigai to kyōiku e no ōyō”, [Rashii, yōda i sōda. Składniki semantyczne, znaczenie, efekty pragmatyczne oraz ich zastosowanie w nauczaniu języka japońskiego], w: *Nihongo Kyōiku Gakkai Shunki Taikai Yokōshū*, red. Nihongo Kyōiku Gakkai (Tōkyō: Nihongo Kyōiku Gakkai, 1995), 5–6.

- (przykład nr 12) 高山さんはきみのこと好きらしい。
 “Takayama san ha, kimi no koto suki **rashii**.”³⁵
 Wygląda na to [**rashii**], że Pan Takayama Cię kocha.

Można zatem stwierdzić, że informacje bezpośrednie wykorzystywane do wypowiedzi z wykładnikiem *yōda* jako źródło budowania wniosku pochodzą z bezpośredniej obserwacji mówcy oraz bazują na wcześniej zdobytej wiedzy i doświadczeniu nadawcy, zaś wykładnik *rashii* stosuje się przy zdobytych informacjach pośrednich, które autor wypowiedzi czerpie spoza swojego pola percepcyjnego³⁶.

4.2. Podejście subiektywne i obiektywne

Omawiane wykładniki modalne silnie wiążą się z subiektywizacją i obiektywizacją przekazywanych osądów nadawcy komunikatu. Wykładnik *yōda* wyraża subiektywną postawę w wypowiedzianym osądzie, natomiast wykładnik *rashii* obiektywną postawę³⁷. Dlatego wypowiedź z wykładnikiem *yōda*, który bazuje na informacjach zdobytych poprzez percepcję nadawcy, będzie bardziej subiektywna niż wypowiedź z wykładnikiem *rashii*, który opiera się na pośrednich, zewnętrznych informacjach. Zdaniem Teramury za takimi wnioskami przemawia częstsza obecność wykładnika *yōda* w określonym rodzaju tekstu, takim jak np. sprawozdaniach bądź artykułach³⁸.

- (przykład nr 13) 先にまとまった東海地震の防災基本計画によると、地震が予知されて警戒宣伝が発せられた場合、新幹線も高速道路も全面ストップとなるようだ。
 “Sakini matomatta tōkai jishin no bōsai kihon keikaku ni yoruto, jishin ga yochi sarete keikai senden ga hatsu sarereta baai, shinkansen mo kōsoku dōro mo zenmen sutoppu to naru **yōda**.”³⁹
 Zgodnie z wydanym ostatnio planem zapobiegania zniszczeniom spowodowanym trzęsieniem ziemi w regionie Tōkai w przypadku, gdy zostanie ogłoszony alarm o nadchodzącym trzęsieniu ziemi, zarówno pociągi szybkiej kolei shinkanseny, jak i pojazdy na drogach szybkiego ruchu wszystkie zostaną zatrzymane [**yōda**].

³⁵ Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 243.

³⁶ Tadaharu Tanomura, “Rashii to yōda no imi no sōi ni tsuite”, [Różnice w znaczeniu pomiędzy rashii i yōda] *Gengogaku Kenkyū*, vol. 10 (1991), 72.

³⁷ Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 249–250.

³⁸ Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 245.

³⁹ Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 242, 250.

4.3. Stopień wyrażenia odpowiedzialności za wypowiedziane słowa

Podjęcie dystansowania się od przedstawionej wypowiedzi i podjęcie ponoszenia odpowiedzialności za wypowiedziane słowa są sobie bliskie, dlatego zostaną omówione razem.

Odpowiedzialność za wypowiedziane słowa można według Mority wyrazić trojako, używając wykładników modalności epistemicznej *sōda* (そうだ), *yōda* i *rashii*. Morita podkreśla, że wypowiedź z użyciem wykładnika *sōda* cechuje się najmniejszą, a wręcz zerową odpowiedzialnością mówiącego za wypowiedziane słowa. Natomiast użycie wykładnika *rashii*, będzie przekazywało znikomą dozę brania odpowiedzialności mówiącego ze względu na fakt, że źródło informacji dla wniosku jest zewnętrzne. W takim przypadku wykładnik *yōda* będzie się odznaczał większą dozą brania odpowiedzialności za dane przypuszczenie⁴⁰, ponieważ nadawca do budowy wniosku kieruje się przesłankami pochodzącymi z bezpośredniej obserwacji. Masuoka i Takubo również zauważają, że często nadawca zaznacza swoją decyzję poprzez wykładnik *yōda*, podczas gdy budowanie zdań z wykładnikiem *rashii* wskazuje na pewną tendencję do unikania odpowiedzialności⁴¹.

- (przykład nr 14) 最近の医学によると、男で同性愛的傾向のあるものの指は、細長いことがわかったらしいね。
“Saikin no igaku ni yoruto, otoko de dōseiaiteki keikō no aru mono no yubi ha, hosonagai koto ga wakatta **rashii** ne. (*yōda)”⁴²
Zgodnie z najnowszymi badaniami medycznymi postuluje się, że mężczyźni o długich i chudych palcach mają tendencję do homoseksualizmu [**rashii**].

Na bazie przedstawionych podejść można uznać, że następuje funkcja dystansowania się od wypowiedzianych słów.

4.4. Terytorium mówiącego terytorium informacji

Narrog, bazując na badaniach Kamio i Lee, w swoich przemyśleniach, sugeruje, że czynnikiem rozróżniającym omawiane wykładniki modalne może być terytorium informacji. Twierdzi on, że użycie wykładnika *rashii* z punktu widzenia pragmatycznego dystansuje mówiącego od wypowiedzi, a z punktu semantycznego klasyfikuje wykładnik do ewidencjalności pośredniej. Dlatego także wypowiedź

⁴⁰ Morita, *Nihongo no hyōgen*, 171–172.

⁴¹ Takashi Masuoka i Yukinori Takubo, *Kiso Nihongo bunpō* [Podstawowa gramatyka japońska] (Tokyo: Kuroshio Shuppan, 1992), 210.

⁴² Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 242.

z wykładnikiem *rashii* będzie oznaczać, że pozyskana informacja znalazła się poza zasięgiem terytorialnym mówiącego, czyli poza jego percepcją⁴³.

- (przykład nr 15) 猿にはしかし、猿なりの目的があるらしい/* ようです。
“Saru ni ha shikashi, saru nari no mokuteki ga aru rashii/* **yō** desu.”⁴⁴
Ale małpy, wygląda na to [**rashii**], że mają swój własny cel.

Z kolei wykładnik *yōda* wskazuje, że informacja pochodzi z terytorium mówiącego i należy do dziedziny nadawcy⁴⁵.

- (przykład nr 16) どうもあなたの言うことは私には理解できないようです。
“Dōmo anata no iu koto ha watashi ni ha rikai dekinai **yō** desu.”⁴⁶
Wydaje mi się [**yōda**], że nie mogę zrozumieć nic z tego co mówisz.

Poczynione rozważania również mają dużo wspólnego z podejściem Riggsa odnoszącego się do terytorium mówiącego, z którym wiążą się pochodzenie informacji oraz kwestie dotyczące mówiącego. Riggs wspomina, że wypowiedź z użyciem wykładnika *yōda* zaznacza fakt, że informacja pochodzi z terytorium percepcyjnego mówiącego bądź bezpośrednio z jego doświadczenia⁴⁷. Wykładnika *yōda* należy także użyć, gdy przesłanki, na których jest budowane przypuszczenie, należą do dziedziny bądź specjalizacji nadawcy lub także jest w pewnym stopniu powiązane z nim samym. Z kolei wykładnika *rashii*⁴⁸ należy użyć, gdy źródło wniosku pochodzi spoza dziedziny nadawcy lub gdy informacja jest dla niego zaskakująca. W przypadku, gdy autor w swoim artykule, podając swoje refleksje, użyje wykładnika *rashii*, będzie to sygnalizowało zaskoczenie twórcy wynikami.

- (przykład nr 17) ソ連の科学者が五月五日、新しいすい星を発見した。新しい星の核はガスに包まれており、十五第星の明るさ。南西にのびる短い尾を持ち、今「うお座」の中に

⁴³ Narrog, *Modality in Japanese*, 119.

⁴⁴ Narrog, *Modality in Japanese*, 119.

⁴⁵ Narrog, *Modality in Japanese*, 125.

⁴⁶ Narrog, *Modality in Japanese*, 125.

⁴⁷ Hidemi Sugi Riggs, “The structure of the Japanese inferential system: A functional analysis”, w: *Advances in Functional Linguistics*, red. Joseph Davis, Radmila J. Gorup i Nancy Stern (Amsterdam: John Benjamins, 2006), 248.

⁴⁸ Riggs, *The structure of the Japanese inferential system*, 247.

ある。科学者の見解では、遠い点が木星の軌道近くにあるらしい。

“Soren no gakakusha ga gogatsu itsuka, atarashii suisen wo hakken shita. Shisuisen no kakusha ha gasu ni tsutsumarete ori, jūgodai hoshi no akarusa. Nansei ni nobiru mijikai bi wo mochi, ima “uoza” no naka ni aru. Kagakusha no kenkai de ha tōi ten ga mokusei no kidō chikaku aru **rashii**.”⁴⁹

Naukowcy Związku Radzieckiego odkryli nową kometa 5 września. Rdzeń nowej komety otoczony jest gazem i posiada piątą klasę jasności komety. Od południowozachodniej strony rozciąga się krótki ogon. Kometa obecnie znajduje się w gwiazdozbiornie Byka. Według opinii naukowców, oddalony obiekt znajdzie się w pobliżu trajektorii ruchu Jowisza [**rashii**].

4.5. Pragmatyczne użycie

Aikhenvald proponuje ujęcie, które nazwała *manipulacją ewidencyjną*⁵⁰. Przyjmuje ona, że istnieje strategiczne użycie wykładników modalności epistemicznych do odpowiednio zaznaczania bądź zakrywania informacji lub w celu zdystansowania się od wypowiedzanych słów. Trafne wydają się być też przemyślenia Kasumoto, który uważa, że wykładnik *yōda* pełni funkcję fatyczną. Wykładnik ten służy głównie do rozpoczęcia rozmowy bądź tematu rozprawy.

(przykład nr 18) 雨が降ってきたようだね。
“Ame ga futte kita yōda ne.”⁵¹
Wygląda na to [**yōda**], że zaczyna padać .

Zachęca on odbiorcę do odpowiedzi na pytanie lub pozwala uzyskać potwierdzenie u rozmówcy. W takim przypadku będzie znajdował się wyjątkowo w zdaniu pytajnym. Korzystając z powyższego wykładnika, tworząc wypowiedź na temat czyjeś stanu mentalnego lub fizycznego, można zmniejszyć dane stwierdzenie i zmniejszyć ciężar wypowiedzanych słów⁵².

(przykład nr 19) 大分お疲れのようですね。
“Daibu otsukare no **yō** desu ne.”⁵³
Wyglądasz na [**yōda**] bardzo zmęczonego .

⁴⁹ Teramura, *Nihongo no shintakusu to imi* II, 251.

⁵⁰ Aikhenvald, *Evidentiality*, 215–216.

⁵¹ Kusumoto, “A Cognitive Analysis of a Japanese Modal Indicator”, 292.

⁵² Kusumoto, “A Cognitive Analysis of a Japanese Modal Indicator”, 291–293.

⁵³ Kusumoto, “A Cognitive Analysis of a Japanese Modal Indicator”, 293.

Zmniejszeniu odpowiedzialności za wypowiedzane słowa służy także użycie wykładnika *rashii*. Z kolei wykładnik *yōda* pozwala wyrazić odpowiednio własną opinię bardziej empatycznie bądź podkreślić skromność mówiącego, gdy ten jest pewien swojego wniosku.

(przykład nr 20) その服はちょっと派手なようですね。
“Sono fuku ha chotto hade na **yō** desu ne.”⁵⁴
Te ubrania wyglądają na [**yōda**] trochę zbyt rzucające się w oczy.

Zdziwienie może być wyrażone również wykładnikiem *rashii*. Wprawdzie Kusumoto uważa, że jest to nienaturalne użycie⁵⁵, jednak Martin twierdzi, że tego typu użycie przekazuje informację, jakoby mówiący nie był świadomy zajścia danego zdarzenia zebranego przez własne zmysły lub jakby zjawisko, które rozpoznaje u siebie, nie należało do niego samego.

(przykład nr 21) 動物や尿の臭気が鼻をついた。息を堪えて美津子はこの裏道を進んだ。足に何かふれて思わず声を出した。
「どうしましたか。」
「何か踏んだらしいの」
“Dōbutsu ya nyō no shuuki ga hana wo tsuita. Iki wo koraete Mitsuko ha kono uramichi wo susunda. Ashi ni nanika furete omowazu koe wo dashita.
‘Dō shimashita.’
‘Nanika funda **rashii** no.’”⁵⁶
Zewsząd dochodził odór moczu i zwierząt. Wstrzymawszy oddech, Mitsuko podążyła w głąb pobocznej alejki. Coś poślaskotało ją po nodze, więc odruchowo krzyknęła.
„Co to było?”
„Zdaje mi się [**rashii**], że na coś nadepnęłam.”

Według Martina umiejscowienie wykładnika *rashii* w wypowiedzi stanowi sposób na skromną i grzeczną odpowiedź, nawet jeśli mówiący jest całkiem pewny danego faktu. Przykładem takiej funkcji może być niebezpośrednia odmowa porady lub sugestii. Jest to pragmatyczna strategia pozwalająca na pomniejszenie własnego terytorium informacji i zwiększenie przez mówiącego w taki sposób obiektywizacji własnego odbioru. Mechanizm ten funkcjonuje poprzez przekazanie

⁵⁴ Kusumoto, “A Cognitive Analysis of a Japanese Modal Indicator”, 292.

⁵⁵ Kusumoto, “A Cognitive Analysis of a Japanese Modal Indicator”, 291.

⁵⁶ Samuel E. Martin, *A reference grammar of Japanese* (Rutland, Vt.: C.E. Tuttle Co., 1988), 988.

rozmówcy rzekomej niskiej pewności mówiącego lub gdy nadawca nie chce brać odpowiedzialności za wypowiedzane słowa.

- (przykład nr 22) 義理の母：そんなに薄着では寒くてかわいそうじゃないか。もっと着せてやりなさい。
息子の嫁：でも、あまり厚着をさせると汗をかいたり動きにくかったりでかえってよくないらしいよ。
“Girinohaha: Sonna ni usugi de ha samukute kawai sō janai ka. Motto kisete yarinasai.
Musukonoyome: Demo, amari atsugi wo saseru to ase wo kaitari ugokinikukattari de kaete yokunai **rashii** desu yo.”⁵⁷
Teściowa: Jak założysz takie cienkie ubrania, to czasem nie będzie Ci za zimno? Załóż na siebie coś wężcej.
Synowa: Ale jak ubiorę się za ciepło, to wręcz odwrotnie wydaje mi się [**rashii**], że będzie gorzej, bo nie dość, że się spocę, to jeszcze będzie mi się trudniej poruszać.

Karlsson twierdzi, że jest to unikanie emocyjnego konfliktu z rozmówcą⁵⁸.

4.6. Doświadczenie bezpośrednie i pośrednie; punkt widzenia

W propozycji ujęcia bezpośredniego i pośredniego doświadczenia zaproponowanego przez Masuokę i Takubo za doświadczenia bezpośrednie odpowiada wykładnik *yōda*, natomiast za doświadczenia pośrednie wykładnik *rashii*. Autorzy podejścia tłumaczą, że doświadczenia bezpośrednie bazują na informacjach dostarczanych mówiącemu przy użyciu zmysłów, jak i na osobistych badaniach. Do doświadczeń pośrednich należy zaś zaliczyć takie zdarzenia, w których nadawca nie był bezpośrednim świadkiem wydarzenia, nie widział tego osobiście bądź nie brał udziału w ich badaniu, np. w przypadku zasłyszzeń lub badań osób trzecich.

- (przykład nr 23) Pośrednie doświadczenie:
あの人はどうも結婚しているらしい。田中君が子供と遊んでいるのを見たと言っている。
„Anohito wa dōmo kekkonshite iru **rashii**. Tanaka kun ga kodomo to asonde iru no wo mita to itte iru.”
On chyba [**rashii**] jest żonaty. Tanaka powiedział, że widział go jak bawi się z dziećmi.
Bezpośrednie doświadczenie:

⁵⁷ Martin, *A reference grammar of Japanese*, 988.

⁵⁸ Simon Karlsson, *Yōda & Rashii, pragmatic motivations and the perception of information* (Lund University: Centre for Languages and Literature, 2013), 29.

あの人はどうも結婚しているようだ。結婚指輪をしていたもの。

“Anohito ha dōmo kekkonshite iru **yōda**. Kekkon yubiwa wo shite ita mono.”⁵⁹

Ta osoba najwyraźniej [**yōda**] jest po ślubie. No bo ma pierścionek.

4.7. Stopień pewności

Według opinii Masuoka czynnikiem rozróżniającym wykładnik *yōda* od wykładnika *rashii* może być wyrażany stopień pewności. Zgodnie z jego badaniami, w przeciwieństwie do wykładnika *rashii*, to wykładnik *yōda* przekazuje dużą dozę pewności wobec wypowiedzianych słów. Masuoka doszedł do takich wniosków, analizując wypowiedzi zawierające przysłowki stopnia pewności. Ustalił, że wykładnik *yōda* może pojawić się z przysłówkiem *machigaenaku* (まちがえなく, ‘bez wątplenia’), który określa wysoki stopień pewności, zaś *rashii* nie dość, że nie pojawia się z tą częścią mowy, to jeszcze raczej występuje z przysłówkami określającymi niską pewność⁶⁰.

- (przykład nr 24) 間違いなく、隣の部屋に誰かいるようだ。
 ?間違いなく、隣の部屋に誰かいるらしいだ。
 “Machigainaku, tonari no heya ni dareka iru **yōda**.
 ? Machigainaku, tonari no heya ni dareka iru **rashii**.”⁶¹
 Bez wątplenia ktoś znajduje się w pokoju obok [**yōda**].
 *Bez wątplenia ktoś znajduje się w pokoju obok [**rashii**].

4.8. Opisowość obserwacji i wnioskowanie

Z opisu badań Tanomury wynika, że wykładnik *yōda* odpowiada za opis obserwacji mówiącego, natomiast wykładnik *rashii* jest odpowiedzialny za wnioskowanie nadawcy. Wygląd świata mówiącego jest powiązany z jego zmysłami, percepcją bądź konkretnymi doświadczeniami z małą dozą wnioskowania. Z drugiej strony wnioskowanie to, według Tanomury, proces osądu danej sytuacji na podstawie konkretnych informacji wraz z oceną mówiącego co do słuszności zjawiska. Wykładnik *rashii* zatem nie tylko podkreśla wnioskowanie, ale i przekazuje dalej informację, co wskazuje na ewidencyjność z potencjalną dedukcją nadawcy⁶²:

⁵⁹ Masuoka i Takubo, *Kiso Nihongo bunpō*, 127.

⁶⁰ Masuoka, *Nihongo bunpō no shosō*, 145–148.

⁶¹ Masuoka, *Nihongo bunpō no shosō*, 148.

⁶² Tanomura, “Rashii to yōda no imi no sōi ni tsuite”, 63–66.

- (przykład nr 25) 「お兄様。かくれんぼをしましょうよ」真知子が立ち上がった。太郎も立ち上がった。太郎の背が少し伸びたようだと言ふは眺めながら、じゃんけんをした。
“Oniisama. Kakurenbo wo shimashō yo” Machiko ga tachiagatta. Tarō mo tatta. Tarō no se ga sukoshi nobita **yōda** to Nobuo ha nagame nagara, janken wo shita.”⁶³
„Braciszku. Pobawimy się w chowanego?” powiedziała Machiko i wstała. Tarō także wstał. Nobuo w trakcie jak patrzył na Tarō, który wydawał mu się/ miał podejrzenia [**yōda**], że trochę urósł, zagrał w papier kamień nożyce.

Według wcześniej przytaczanych przemyśleń badaczy⁶⁴ informacje, które są podstawą wnioskowania z użyciem wykładnikiem *yōda*, pochodzą najczęściej ze zmysłów mówiącego, w tym także ze spostrzeżeń wzrokowych. Można zatem sądzić, że nadawca swój osąd buduje na wyglądzie danego obiektu. Ważne jest, aby źródło wnioskowania nie wybiegało poza percepcję mówiącego np. poza jego zmysły. Z drugiej strony, gdy informacje znajdują się poza percepcją nadawcy, nastąpi opuszczenie jego terytorium, a same przesłanki będą mniej oczywiste dla nadawcy. W takiej sytuacji mówiący prawdopodobnie będzie bardziej skory użyć wykładnika *rashii*. Zwykle za podstawę wnioskowania posłużą informacje, których nie można jednoznacznie określić poprzez zwyczajną obserwację, np. stan mentalny osoby trzeciej oraz informacje, których nie można pozyskać poprzez własne zmysły. Natomiast gdyby mówiący chciał wypowiedzieć się na temat np. uczuć innej osoby, używając wykładnika *yōda*, zaznaczyłby fakt, że owe emocje należą do jego terytorium i na przykład są dla niego widoczne.

- (przykład nr 26) めっきり寒くなったらしい。
めっきり寒くなったようだ。
“Mekkiri samuku natta **rashii**.
Mekkiri samuku natta **yōda**.”⁶⁵
Odczuwalnie zrobiło się zimno [**rashii**].
Odczuwalnie zrobiło się zimno [**yōda**].

4.9. *Hikiyose/hikihanashi* (przywoływanie do siebie/oddalanie od siebie)

Ciekawe podejście wyraziła Hayatsu odnośnie do *hikiyose* (引き寄せ, ‘przywoływanie do siebie’) i *hikihanashi* (引き離し, ‘oddalanie od siebie’). Propozy-

⁶³ Tanomura, “Rashii to yōda no imi no sōi ni tsuite”, 65.

⁶⁴ Patrz np. Teramura, *Nihongo noshintakusu to imi* II; Aoki, “Evidentials in Japanese”; Tanomura, “Rashii to yōda no imi no sōi ni tsuite”.

⁶⁵ Matsushita, “A Study of Proposition and Modality”, 201.

cja Hayatsu oparta jest na wykorzystaniu wykładników *yōda* i *rashii* przeciwnie do ich semantycznego użycia. *Hikiyose* skupia uwagę na informacjach pośrednich. Nadawca, stosując pozornie niepoprawny wykładnik *yōda*, stara się przekazać odbiorcy, że sam swoimi zmysłami pozyskał informacje do budowania przypuszczenia, pomimo tego, że przesłanki *de facto* pochodzą spoza jego pola percepcyjnego. Zaś *hikiyose* jest to zjawisko, w którym mówiący, korzystając z wykładnika *rashii*, wypowiada przekonanie z intencją zdystansowania się od informacji pomimo tego, że w swoim wnioskowaniu bazuje na informacjach bezpośrednich, a ocena sytuacji powinna mu być bliska i świadoma⁶⁶.

(przykład nr 27) 新聞で見ましたが、この間の地震によると被害は大変なものそうですね。
 “Shinbun de mimashita ga, kono aida no jishin ni yoru higai ha taihenna mono no yōdesu ne.”⁶⁷
 Z tego co przeczytałem w gazecie, z powodu ostatniego trzęsienia ziemi zniszczenia były ogromne [*yōda*].

(przykład nr 28) 義理の母：そんなに薄着では寒くてかわいそうじゃないか。もっと着せてやりなさい。
 息子の嫁：でも、あまり厚着をさせると汗をかいたり動きにくかったりでかえってよくないらしいよ。
 “Girinohaha: Sonna ni usugi de ha samukute kawaiō janai ka. Motto kisete yarinasai.
 Musukonoyome: Demo, amari atsugi wo saseru to ase wo kaitari ugokinikukattari de kaete yokunai **rashii** desu yo.”⁶⁸
 Teściowa: Jak założysz takie cienkie ubrania, to czasem nie będzie Ci za zimno? Załóż na siebie coś więcej.
 Synowa: Ale jak ubiorę się za ciepło, to wręcz odwrotnie wydaje mi się [**rashii**], że będzie gorzej, bo nie dość, że się spocę, to jeszcze będzie mi się trudniej poruszać.

4.10. *Rinjōsei*

Matsushita skupił się na konkretnej przestrzenno-czasowej sytuacji, w której znajduje się mówiący, temat wypowiedzi lub cel wnioskowania nadawcy. Takie okoliczności nazwał *rinjōsei* (臨場性). Według jego badań 90% przypadków użycia wykładnika *yōda* i 60% przypadków z wykorzystaniem wykładnika *rashii* zachodzi podczas zjawiska zaproponowanego przez Matsushitę. Matsushita tłumaczy, że taki

⁶⁶ Hayatsu, “Rashii to yōda”, 58.

⁶⁷ Hayatsu, “Rashii to yōda”, 57–59.

⁶⁸ Martin, *A reference grammar of Japanese*, 988.

stan rzeczy ma miejsce, dlatego, że przy posługiwaniu się wykładnikiem *yōda* nadawca najczęściej rozpoznaje temat sprawy używając własnych zmysłów. Mówiący znajduje się w tym samym miejscu i czasie co temat osądu, co może mieć także silny wpływ na jego proces poznawczy. Wykładnik *rashii* z kolei częściej występuje w wypowiedziach poza *rinjōsei*. Pozostałe 10% przypadków użycia wykładnika *yōda* ma miejsce, gdy mówiący jest bardzo zaznajomiony z tematem osądu, zbadał temat sprawy osobiście, ufa i wierzy w prawdziwość informacji lub też, gdy przesłanki, na których buduje swoje przypuszczenie, są wiarygodne i dobrze rozumiane⁶⁹.

4.11. Specjalizacja

Jeśli nadawca odnosi się do własnych badań i nie jest do końca pewien swojej decyzji bądź chce wyrazić swoje wnioski w sposób łagodny, stosowne jest posłużyć się wykładnikiem *yōda*. Pozwala to podkreślić fakt, że temat badań został wystarczająco przez mówiącego opracowany. Nadawca posiada odpowiednią wiedzę i doświadczenie w danym temacie, co pozwala mu na odpowiedzialną wypowiedź. Na przeciwnym biegunie znajduje się wykładnik *rashii*. W sytuacji, gdy omawiany wykładnik zostanie użyty w raporcie, artykule lub innej twórczości, będzie to celowe zaznaczenie odpowiednio braku odpowiedniej wiedzy mówiącego na dany temat albo zaskoczenia rezultatem analizy. Podobna sytuacja występuje w kontekście specjalizacji w danej dziedzinie. W momencie, gdy mówiący jest fachowcem, powinien wykazać się odpowiedzialnością w osądzie oraz odpowiednią wiedzą i doświadczeniem. Dlatego właśnie użycie wykładnika *yōda*, podkreślającego posiadane doświadczenie, wiedzę i podstawy do postrzegania jako specjalisty jest najbardziej pożądane. Gdy nadawca-specjalista w danej dziedzinie wypowiada zdanie z użyciem wykładnika *rashii*, sygnalizuje swoje zaskoczenie bądź brak wiedzy na dany temat. Dlatego lekarz wyrażający swoją diagnozę najczęściej wypowie zdanie z wykładnikiem *yōda*. W przypadku osób, które nie są fachowcami z danej dziedziny, wykładnik *rashii* będzie tylko podkreśleniem braku wiedzy specjalistycznej⁷⁰.

- (przykład nr 29) この薬はよくきくらしい。
“Kono kusuri ha yoku kiku **rashii**.”
[Z tego co wnioskuje, co słyszałem – **rashii**] To lekarstwo dobrze działa.
この薬はよくきくようだ。
“Kono kusuri ha yoku kiku **yōda**.”⁷¹
[Z tego co się znam – **yōda**] To lekarstwo dobrze działa.

⁶⁹ Matsushita, “A Study of Proposition and Modality”, 204–211.

⁷⁰ Masuoka, *Nihongo bunpō no shosō*, 132.

⁷¹ Aoki, “Evidentials in Japanese”, 232.

4.12. Zaufanie

Zgodnie z przytoczonymi już badaniami Matsushity wykładnik *yōda* będzie używany do zasłyszanych informacji, które są zaklasyfikowane przez mówiącego jako przesłanki godne zaufania. Mówiący wierzy w ich prawdziwość⁷². Po drugiej stronie będzie znajdować się wykładnik *rashii*, który będzie używany, aby przytoczyć zasłyszane komunikaty z lekką dozą wnioskowania. Jednakże w przeciwieństwie do wykładnika *yōda*, *rashii* będzie się ograniczać do przekazów, od których rozmówca chce się zdystansować i nie chce brać odpowiedzialności za przekazywane słowa. Z racji funkcji wnioskowania wykładnik *rashii* nadawca nie jest jednak w stanie w pełni zdystansować się od wypowiedzanej treści.

(przykład nr 30) 首相官邸の担当記者によると、「小泉首相は」朝と昼は純和風とゆう。朝食はご飯にみそ汁、大根おろし、チリ明太子とゆうのが定番で、お昼はだいたいそばらしい。「餃子」に目がない、「生野菜は大の苦手」、「たくあんやキムチには目もくれない」、カツ丼のカツは全部残す」。そんな目撃商人もある。かなり好き嫌いがあるようだ。（ようだ/*らしい）

“Shushō-kantei no tantō kisha ni yoruto, [Koizumi shushō ha] asa to hiru ha junwafū to yū. Chōshoku ha gohan ni misoshiru, daikon-oroshi, chirimentaiko to yū no ga teiban de, ohiru ha daitai soba **rashii**. ‘gyōza ni mega nai’, ‘namayasai ha dai no nigate’, ‘takuan ya kimuchi ni ha me mo kurenai’, ‘katsudon no katsu ha zenbu nokosu’. Sonna mokugeki shōnin mo aru. Kanari sukikirai ga aru **yōda**. (**yōda**/ * **rashii**)”⁷³

Według rzecznika premiera [Premier Koizumi] rano i popołudniem jada wyłącznie potrawy kuchni japońskiej. Na śniadania zazwyczaj je ryż, zupę miso, startą rzepę oraz ikrę sardynek, zaś na lunch ponoć [**rashii**] je makaron soba. ‘Lubi japońskie pierogi gyōza’, ‘nie lubi świeżych warzyw’, ‘także nie lubi yakuman i kimuchi’, ‘w potrawie katsu-don (miska ryżu z kotлетem wieprzowym) zostawia kotlet wieprzowy’. Takie są właśnie zeznania świadków. Wygląda na to [**yōda**/ ***rashii**], że jest dość wybredny, jeśli chodzi o jedzenie.

⁷² Matsushita, “A Study of Proposition and Modality”, 229–230.

⁷³ Matsushita, “A Study of Proposition and Modality”, 229–230.

5. *Yōda* i *rashii* – standardowe i manipulacyjne użycie

5.1. Standardowe użycie *yōda* i *rashii*

Dotychczasowa analiza stanu badań pozwoliła na wskazanie użycia omawianych wykładników. W tabeli 1 podsumowano omawiane ujęcia standardowego użycia wykładników *yōda* i *rashii*. Syntetyczne zestawienie wskazuje, że mimo nachodzenia na siebie zakresów użycia i pozornych podobieństw trudno jest jednoznacznie wskazać jedyny poprawny zakres zastosowania danego wykładnika.

Tab. 1. Standardowe użycie wykładników *yōda* i *rashii*

<i>Yōda</i>	Kategoria	<i>Rashii</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Bardziej subiektywna wypowiedź 	Opinia	<ul style="list-style-type: none"> • Bardziej obiektywna wypowiedź
<ul style="list-style-type: none"> • Większa odpowiedzialność 	Odpowiedzialność	<ul style="list-style-type: none"> • Mniejsza odpowiedzialność; • Zdystansowanie się;
<ul style="list-style-type: none"> • Bezpośrednia obserwacja; • Często wypowiedziane w trakcie ocenianej sytuacji; • Informacje pochodzące ze zmysłów mówcy; • Z pola percepcyjnego mówiącego; • W terytorium mówiącego; 	Pochodzenie informacji	<ul style="list-style-type: none"> • Pośrednia obserwacja; • Rzadziej wypowiedziane w trakcie ocenianej sytuacji; • Często cytowanie z wnioskowaniem; • Spoza pola percepcyjnego mówiącego; • Poza terytorium mówiącego;
<ul style="list-style-type: none"> • Wskazuje na doświadczenie mówiącego; • Mówiący jest wyspecjalizowany z danej dziedziny; 	Doświadczenie	<ul style="list-style-type: none"> • Wskazuje raczej na brak doświadczenia lub na jego niewystarczającą ilość, • Mówiący chętniej określa się, że nie jest wyspecjalizowany z danej dziedziny;
<ul style="list-style-type: none"> • Jest; • Duża; 	Zaufanie do informacji Pewność	<ul style="list-style-type: none"> • Brak bądź małe; • Mała;

Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzona analiza pozwoliła na wyodrębnienie pięciu kategorii sytuacyjnych, które pozwolą sprawnie odróżnić prawidłowe użycie wskazanych wykładników. Pierwszą z wyszczególnionych klas jest podział na opinię mówiącego. Wykładnik *yōda* występuje w przypadkach, gdy nadawca wyraża swoją własną opinię. Wykładnik *rashii* pojawi się w momencie, gdy mówiący przekazuje informacje zasłyszane. Stąd właśnie wykładnik *yōda* częściej będzie występował w celu wyrażenia subiektywnej opinii, zaś wykładnik *rashii* będzie użyty w sytuacjach, gdy mówca będzie chciał przekazać osąd bardziej obiektywnie.

Drugą kategorią jest rozróżnienie na stopień ponoszenia odpowiedzialności za wypowiedzane słowa. Wielu badaczy⁷⁴ sugerowało, że wypowiedzi z użyciem wykładnika *yōda* częściej pojawiają się w kontekście brania na siebie odpowiedzialności za wypowiedzane słowa, a wypowiedzi z wykładnikiem *rashii* mają tendencję do odsuwania tej odpowiedzialności.

Trzecia kategoria odnosi się do źródła pochodzenia informacji, na których opiera się osąd nadawcy. Ze względu na dość podobny charakter do tej kategorii zostały także przyłączone ujęcie o terytorium mówiącego i ujęcie o terytorium informacji. W niniejszym podziale można wyodrębnić cztery podkategorie pochodzenia informacji: informacje bezpośrednie, informacje ze zmysłów mówcy, informacje z pola percepcyjnego mówcy i sytuacje, w których nadawca był obecny w danej sytuacji, gdy wypowiadał swój osąd. Zgodnie z wcześniej omawianymi podejściami we wskazanych przypadkach w wypowiedzianym przypuszczeniu mówiącego będzie znajdować się wykładnik *yōda*. Czwartym wyróżnionym czynnikiem rozróżniającym omawiane wykładniki będzie posiadane wcześniejsze doświadczenie mówiącego. W wielu przypadkach Japończycy są skory użyć wykładnika *yōda* w sytuacji, gdy mówiący wypowiada swoje przypuszczenie, gdy zetknął się wcześniej z danym tematem bądź ze względu na własny zawód lub specjalizację chce podkreślić posiadaną i wymaganą wiedzę. Zdania z wykładnikiem *rashii* będą sugerowały brak wiedzy lub wcześniej zdobytego doświadczenia.

Ostatnią wyodrębnioną kategorią jest podział na stopień zaufania i przekonanie do pozyskanych informacji. Jeśli mówiący jest pewny co do prawdziwości pochodzenia informacji i gdy ufa pozyskanym informacjom, będzie bardziej skory skorzystać z wykładnika *yōda*.

W standardowym użyciu omawianych wykładników użycie wykładnika *yōda* bazuje na przesłankach pozyskanych przez samego mówiącego, a także informacjach

⁷⁴ Patrz np. Emiko Hayatsu, "Rashii to yōda", [Rashii i yōda] *Nihongogaku* vol.7, no. 4 (1988): 46–61; Tetsuya Kusumoto, "A Cognitive Analysis of a Japanese Modal Indicator RASHII in Comparison with YOO DA" [Kognitywna analiza wykładnika rashii w języku japońskim w porównaniu z yoo da], *Tokyo Gaikokugo Daigaku Ronshu* vol. 77 (2008): 281–296; Heiko Narrog, *Modality in Japanese: the layered structure of the clause and hierarchies of functional categories* (Amsterdam: John Benjamins, 2009).

należących do jego dziedziny lub przesłankach opierających się na jego doświadczeniu. Zatem korzystając z wykładnika *yōda*, nadawca będzie chciał podkreślić swój obszar percepcyjny, jak i fakt, że rozumie i w pełni bierze odpowiedzialność za swoje słowa. Z drugiej strony, korzystając z wykładnika *rashii*, mówiący będzie sygnalizował pochodzenie informacji z zewnątrz, zaskoczenie lub że jest to dla niego nowa informacja i nie posiada on w tej materii stosownego doświadczenia.

Wobec tego można założyć, że podstawowym kryterium dystynktywnym obu modyfikatorów może być kategoria wiedzy i niewiedzy. Do kategorii wiedzy będzie zaliczał się wykładnik *yōda*, zaś niewiedzy – wykładnik *rashii*.

Rozpatrując wykładnik *yōda* pod względem wiedzy, uwzględnąć należy zarówno czynnik znajomości tematu, osobiste badania mówiącego, jak i jego wyspecjalizowanie w danym temacie. Natomiast rozważając wariant zaufanych informacji, autor wypowiedzi grupuje informacje na takie, które wie, że są godne zaufania, jak i na takie, którym nie wie, czy może zaufać. Czynnik wiedzy w powyższym podziale może być mniej oczywisty, jeśli weźmie się pod uwagę informacje pozyskane zmysłami. Można założyć, że podobnie jak w poprzedniej kategorii mówca wybiera informacje wiarygodne i są przypadki, w których ufając swojej percepcji przypisuje informacje do kategorii zaufanych. Ponadto, samo doświadczenie zmysłowe, które ma miejsce tuż przed momentem wypowiedzi, będzie automatycznie przypisywane do doświadczenia samego mówiącego, a więc do jego wiedzy.

Rozpatrując kategorię niewiedzy, którą autor artykułu przypisuje do wykładnika *rashii*, można założyć, że wywód był wyprowadzony na podstawie niepełnej wiedzy. Dzieje się tak, gdy mówiący jest niezaznajomiony z tematem wypowiedzi, jak i gdy przesłanki, na których buduje swoje przypuszczenie, nie przynależą do jego wiedzy specjalistycznej lub do doświadczenia. Czynnik niewiedzy odnosi się również do funkcji przekazywania informacji od osób trzecich oraz występuje w przypadku informacji z badań osób trzecich. Autor wypowiedzi stara się zdystansować się od wypowiedzanej kwestii i nie chce brać odpowiedzialności za przypuszczenie przedstawione na niejasnych, jak i niewystarczających informacjach. Wnioskowanie zbudowane na informacjach pośrednich jest także postawione na ograniczonym zasobie wiedzy. Brak tych informacji pokazuje, że dane okoliczności znajdują się poza percepcją mówcy, poza jego doświadczeniem. Są także przypadki, w których mówiący nie jest pewien informacji, które pozyskał o własnym ciele, bądź w których nie był do końca świadomy. W obu przypadkach posłuży się wykładnikiem *rashii*.

Gdy dla nadawcy wybór pomiędzy wartością wiedzy i niewiedzy będzie nie do końca jasny, decydującym wskaźnikiem może być kategoria stopnia pewności. Przesłanki stopnia przekonania będą wyrażane odpowiednio dla wysokiego – wykładnikiem *yōda*, zaś dla niskiego – wykładnikiem *rashii*.

5.2. Manipulacja ewidencjalna

Oddzielną kategorią odróżniającą użycie omawianych w tym badaniu wykładników będą szczególne zwroty o charakterze pragmatycznym, które można przypisać do propozycji Aikhenvald⁷⁵. Wykładniki *yōda* i *rashii* są wykorzystywane w sytuacjach, w których z definicji nie powinny się pojawić. Poniżej znajduje się podsumowanie użycia omawianych wykładników w kontekście manipulacji ewidencjalnej.

Tab. 2. Manipulacja ewidencjalna

<i>Yōda</i>	<i>Rashii</i>
Użycie eufemiczne	Celowe zmniejszenie odpowiedzialności
<i>Hikihanashi</i>	<i>Hikiyose</i>
Funkcja fatyczna	Opis stanu mówcy
	Skromny i grzeczny sposób na odpowiedź
	Niebezpośrednia odmowa
	Unikanie emocjonalnego konfliktu z rozmówcą

Źródło: opracowanie własne

Wykładnik *yōda* występuje w formie pytającej, pomimo że definicyjnie wykładnik ten opisuje terytorium mówiącego i nie powinien być w takiej formie. Pytanie w takim przypadku byłoby pytaniem do samego siebie, czy ma się wiedzę lub doświadczenie na dany temat. W tym wyjątkowym znaczeniu mówiący stara się przekazać informacje w łagodniejszy sposób, tak, aby odbiorca nie był urażony bezpośredniością. Ponadto wykładnik *yōda* sygnalizuje także wypowiedź fatyczną. Natomiast wykładnik *rashii* może się pojawić w sytuacji, gdy zakres informacji znajduje się w obszarze percepcji mówcy. Takie okoliczności wskazywałyby na to, że nadawca celowo ukrywa fakt, że dane przesłanki są dla niego znane, i informuje rozmówcę, że ów zakres nie należy do mówiącego. Ta funkcja pragmatyczna wykładnika *rashii* ma zastosowanie między innymi w odmowach, gdy nadawca nie chce urazić rozmówcy swoją odpowiedzią.

⁷⁵ Aikhenvald, *Evidentiality*, 215–216.

6. Podsumowanie

Analiza dotychczasowych badań nie pozwoliła na jednoznaczne wskazanie jednego uniwersalnego czynnika, który odróżniałby od siebie wykładniki ewidencjalne yōda i rashii. Oprócz standardowego użycia gramatycznego oba wykładniki pojawiają się również w nietypowym dla siebie użyciu pragmatycznym, co dodatkowo komplikuje ich poprawne stosowanie. Syntetyczna analiza dotychczasowych badań wspomnianych wykładników pozwoliła na ich podsumowanie pod względem standardowego użycia oraz pod względem użycia pragmatycznego. Tabela standardowego użycia podzielona została na pięć kategorii, które, według autora, były kluczowymi czynnikami rozróżniającymi. Tabela użycia pragmatycznego przedstawia przypadki wykorzystania wykładników w ich nietypowym i czasami odwrotnym do ich semantycznych definicji zastosowaniu. Za dość uniwersalny sposób rozróżnienia tychże wykładników można jednak przyjąć czynnik wiedzy i niewiedzy, szczególnie w kontekście stopnia pewności. To jest jednak, zdaniem autora artykułu, potencjalny obszar dalszych badań.

Wykonany przegląd stanu badań pozwolił na uwypuklenie nie tylko istniejących w zakresie użycia problemów, ale i wskazał ciągle istniejące obszary badawcze we współczesnym i zachowującym się często w sposób nieoczywisty języku japońskim.

Bibliografia

- Aikhenvald, Alexandra Y. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Aoki, Haruo. "Evidentials in Japanese", w: *Evidentiality. The linguistic coding of epistemology*, redakcja Wallace Chafe i Johanna Nichols, 223–238. Norwood NJ: Ablex, 1986.
- Grzegorzczkova, Renata. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.
- Hayatsu, Emiko. "Rashii to yōda." [Rashii i yōda] *Nihongogaku* vol.7, no. 4 (1988): 46–61.
- Karlsson, Simon. "Yooda & rashii, pragmatic motivations and the perception of information". B.A. thesis. Lund University, Centre for Languages and Literature, 2013.
- Kashiwaoka, Tamako. "Yōda to rashii ni kansuru ichi kōsatsu." [Rozważania nad rashii i yōda] *Nihongo kyōiku* vol. 41 (1980): 169–178.
- Kikuchi, Yasuto. "Yōda to rashii – sōda, darō to no hikaku o fukumete." [Yōda i rashii – wraz z porównaniem z sōda i darō] *Kokugogaku* vol. 51, iss. 1 (2000): 46–60.
- Kusumoto, Tetsuya. "A cognitive analysis of a Japanese modal indicator RASHII in comparison with YOO DA." [Kognitywna analiza wykładnika RASHII w języku japońskim w porównaniu z YOO DA] *Tokyo Gaikokugo Daigaku Ronshu* vol. 77 (2008): 281–296.
- Lyons, John. *Semantyka*. Vol. 2. Tłum. z ang. Adam Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.

- Martin, Samuel E. *A reference grammar of Japanese*. Rutland, Vt.: C.E. Tuttle Co., 1988.
- Masuoka, Takashi. *Nihongo bunpō no shosō* [Różne aspekty gramatyki japońskiej]. Tokyo: Kuroshio Shuppan, 2000.
- Masuoka, Takashi i Takubo Yukinori. *Kiso nihongo bunpō* [Podstawowa gramatyka japońska]. Tokyo: Kuroshio Shuppan, 1992.
- Matsushita, Kazuyuki. “A Study of proposition and modality focusing on epistemic modals in the Japanese language”. Praca doktorska. Australian National University, 2006, <https://openresearch-repository.anu.edu.au/server/api/core/bitstreams/8964e91c-b3f7-4152-99ac-0edfcb7b960f/content>, dostęp 28.03.2020.
- Morita, Yoshiyuki. *Nihongo no hyōgen* [Wrażenia w języku japońskim]. Tokyo: Sōrinsha, 1983.
- Nakamizo, Tomoko, Ikuko Ogawa i Fei-li Fang. “Rashii, yōda and sōda. Igi sosei, imi, hyōgen kōka no chigai to kyōiku e no ōyō.” [Rashii, yōda i sōda. Składniki semantyczne, znaczenie, efekty pragmatyczne oraz ich zastosowanie w nauczaniu języka japońskiego], w: *Nihongo Kyōiku Gakkai Shunki Taikai Yokōshū*, red. Nihongo Kyōiku Gakkai, 1–12. Tōkyō: Nihongo Kyōiku Gakkai, 1995.
- Narrog, Heiko. *Modality in Japanese: the layered structure of the clause and hierarchies of functional categories*. Amsterdam: John Benjamins, 2009.
- Palmer, Frank R. *Mood and Modality*. Cambridge University Press, 2001.
- Riggs, Hidemi Sugi. “The structure of the Japanese inferential system: A functional analysis”, w: *Advances in Functional Linguistics*, redakcja Joseph Davis, Radmila J. Gorup i Nancy Stern, 239–262. Amsterdam: John Benjamins, 2006.
- Tanomura, Tadaharu. “Rashii to yōda no imi no sōi ni tsuite.” [Różnice w znaczeniu pomiędzy rashii i yōda] *Gengogaku Kenkyū* vol. 10 (1991): 62–78.
- Teramura, Hideo. *Nihongo no shintakusu to imi* II [Składnia i znaczenie w języku japońskim 2]. Tōkyō: Kuroshio Shuppan, 1984.
- Willett, Thomas. “A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality.” *Studies in Language* vol. 12, iss. 1 (1988): 51–97.

Biogram:

Marcin Kłos – absolwent studiów etnolingwistyka na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Obecnie wykładowca języka japońskiego Instytutu Orientalistyki prowadzący zajęcia na kierunku filologii regionów, specjalność lingwistyka kulturowa. Głównymi zainteresowaniami badacza są szeroko pojęta dydaktyka języka japońskiego oraz modalność epistemiczna i ewidencjalna zawarta w języku japońskim. Adres e-mail: marcin.klos@amu.edu.pl.

Łukasz Kocira

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1221-7563>

Dopasowania fono-semantyczne w literackim języku arabskim

Abstrakt: Niniejszy artykuł przedstawia zjawisko dopasowania fono-semantycznego w literackim języku arabskim. Poszczególne jego przykłady ujęte w artykule zostały w większości znalezione w słowniku Wehra-Cowana. Każde ze słów charakteryzujących się możliwą podwójną interpretacją pochodzenia jest analizowane pod kątem jego relacji z odpowiadającym rodzimym rdzeniem uprzednio istniejącym już w arabskim, a także w kwestii tego, jakie zmiany były konieczne w warstwie fonetycznej (jeśli w ogóle w sposób wyraźny one wystąpiły), żeby słowo dopasowało się w odpowiedni arabski rdzeń bądź też schemat słowotwórczy (np. rzeczownika odczasownikowego jednej z klas). W literackim języku arabskim zjawisko dopasowania fono-semantycznego nie jest ograniczone do jednego okresu bądź pewnego specjalistycznego zakresu słownictwa, dlatego też podane zostały rozmaite przykłady różniące się między sobą pod względem czasu wejścia w zasób leksykalny języka oraz rejestru. Właśnie w celu jak najwierniejszego oddania różnorodności charakteru, formy i przebiegu tegoż zjawiska występującego w procesie zapożyczenia w pracy tej zawarty jest stworzony przeze mnie nowy podział w obrębie dopasowania fono-semantycznego, co wiąże się z koniecznością utworzenia nowych terminów: dopasowania fono-semantycznego biernego oraz czynnego. Nazwy tych kategorii odnoszą się do występowania zmian zachodzących wewnątrznie w słowie w celu dopasowania się do któregoś z istniejących już w arabskim rdzeniu lub ich braku.

Słowa klucze: dopasowania fono-semantyczne, język arabski, zapożyczenia, neologizmy

Phono-semantic matchings in borrowings in Literary Arabic

Abstract: The following article presents the phenomenon of phono-semantic matching in literary Arabic. The individual examples included in the article were mostly found in Wehr's dictionary. Each of the words characterised by a possible double interpretation of its origin is analysed in terms of its relationship with the corresponding native stem previously existing in Arabic, as well as in terms of what changes were necessary in the phonetic layer (if any clearly occurred) for the word to fit into the corresponding Arabic stem or word-formation scheme (e.g., a noun verb of one of the classes). In literary Arabic, the phenomenon of phono-semantic matching is not limited to a single time period

or a certain specialised range of vocabulary, which is a reason why a variety of examples are given that differ in terms of the time of entry into the lexical stock of the language and the register. Precisely in order to reflect as comprehensively as possible the diversity of the nature, form and course of this phenomenon occurring in the process of borrowing, this work includes a new division of my own creation within phono-semantic matching, which necessitates the creation of new terms: passive and active phono-semantic matching. The names of these categories refer to the occurrence of changes either or not occurring internally in a word in order to match any of the existing stems in Arabic.

Keywords: phono-semantic matching, arabic language, borrowings, neologisms

1. Wstęp

Dopasowanie fonosemantyczne (ang. *phono-semantic matching*) to względnie nowy termin w językoznawstwie. Został on wprowadzany na przełomie XX i XXI wieku przez izraelskiego lingwistę Ghil’ada Zuckermanna. Termin ten nazywa zjawisko występujące w procesie zapożyczania, które charakteryzuje się dopasowywaniem obcych słów do już istniejących w zapożyczającym języku rdzeni lub wzorów. W tym celu forma słowa może ulec zmianie w stopniu większym, niż by wskazywały na to różnice między fonologiami języków, między którymi zachodzi ów proces¹.

Ze względu na pewne cechy wspólne etymologii ludowej i dopasowania fonosemantycznego niektóre słowa mogą być interpretowane jako przykłady obydwu zjawisk. Jednakże w odróżnieniu od etymologii ludowej dopasowanie fonosemantyczne kładzie nacisk na podwójny źródłosłów wyrazu, który można jednocześnie interpretować jako zapożyczenie lub przykład rodzimego słowotwórstwa¹. W etymologii ludowej zaś element semantyczny nie jest konieczny, tym samym nie zawsze jest możliwe wyjaśnienie jej przypadku za pomocą rodzimego słowotwórstwa. Ponadto etymologia ludowa sama w sobie jest szerszym pojęciem obejmującym także przypadki słów, których nie można interpretować jako zapożyczenia².

Dotychczas często przy przytaczaniu przykładów dopasowania fonosemantycznego kładziony był nacisk na umyślność tego zjawiska spowodowaną na ogół

¹ Ghil’ad Zuckermann, *Language Contact and Lexical Enrichment in Israeli Hebrew* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 6–9, 34–37; Yair Sapir i Ghil’ad Zuckermann, “Icelandic: Phono-semantic Matching”, w: *Globally Speaking: Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages*, red. Judith Rosenhouse i Rotem Kowner (Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, 2008), 20.

² Andrew H. Sihler, *Language History: An Introduction* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2000), 73, 86–89.

puryzmem językowym. Pewne przykłady z języka arabskiego pokazują jednak, że istnieją słowa, które mimochodem bez większych zmian w warstwie fonetycznej wpasowują się już semantycznie. Zasadne zatem wydaje się wprowadzenie podziału w obrębie dopasowania fono-semantycznego na dwa jego rodzaje, tj. dopasowanie fono-semantyczne czynne oraz dopasowanie fono-semantyczne bierne. Zasadnicza różnica między nimi zawiera się w tym, czy dopasowanie fono-semantyczne zachodzi dopiero w procesie zapożyczenia (czynne), czy może potencjalnie jest już obecne w słowie jeszcze przed samym procesem (bierne).

2. Zjawisko dopasowania fono-semantycznego w języku arabskim

Literacki język arabski na przestrzeni wieków zapożyczył wiele słów z różnych źródeł. Ciągłość tradycji piśmiennej w połączeniu z dość silnym puryzmem językowym zaowocowała pojawieniem się względnie wielu słów, które można zaklasyfikować jako przypadki dopasowań fono-semantycznych³.

Zjawisko to występowało już u początków piśmiennictwa arabskiego, o czym świadczą przypadki dopasowań fono-semantycznych, które można wywodzić z dawnego języka greckiego. Przykładem takiego słowa jest arabskie *'ustūra^{tu}* znaczące *legendę, mit* lub *baśń*⁴. Jak twierdzi Jeffery, pochodzi ono od starogreckiego *historiā (ἱστορίᾱ)*⁵, niemniej nie znając jego przyjętej etymologii, możliwe jest też zinterpretowanie tego wyrazu jako przykładu rodzimego słowotwórstwa.

Słowo to wpasowuje się w arabski rdzeń *s-ʔ-r* związany głównie z pisaniem i rysowaniem linii⁶. Początkowo może się wydawać, że już na etapie wpasowywania się w rdzeń słowo greckie zostało zmienione. Obecne w spółgłoskach zmiany można jednak wytłumaczyć tym, że greckie nieprzydechowe *t* na ogół odpowiada arabskiemu emfatycznemu *ʔ* przy zapożyczeniach z tego języka⁷ oraz zanikaniem wymowy krtaniowego *h* w grece Koine w czasach, w których kształtował się literacki język arabski⁸. Niewątpliwe zmiany w porównaniu z greckim pierwowzorem pojawiają

³ Sapir i Zuckermann, "Icelandic: Phonosemantic Matching", 27.

⁴ Janusz Danecki i Jolanta Kozłowska, *Słownik arabsko-polski* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1996), 66.

⁵ Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ān* (Baroda: Oriental Institute, 1938), 56–57.

⁶ Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, red. J Milton Cowan (Urbana: Spoken Language Services, 1994), 477.

⁷ Noor M. Bueasa, "The Adoption of Loanwords in Classical Arabic: The Governing Factors" (Master diss., University of Kentucky, 2015), 22.

⁸ Geoffrey Horrocks, *Greek: A History of The Language and Its Speakers* (Chichester: Wiley-Blackwell, 2010), 171; Francis Thomas Gignac, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods, Vol. 1 Phonology* (Milano: Istituto Editoriale Cisalpino – La Goliardica, 1975), 138.

się dopiero w warstwie samogłoskowej. Gdyby wyraz ten regularnie dostosował się do fonologii arabskiej bez większych zmian, to brzmiałby zapewne **'istūrīya^{um}* lub podobnie. Niemniej, jak wiadomo, wzór wspomnianego słowa przedstawia się następująco: *'uktūba^{um}* i występuje on w arabskich słowach, pełniąc funkcję substancywizującą rdzeń, np. *'u'ğūba^{um}*, *'umdūha^{um}* czy *'unšūta^{um}*⁹. Całkowicie przypadkowe wpasowanie w ów arabski wzór jest mało prawdopodobne, ponieważ napotymane zmiany świadczą o obecnych przekształceniach pozwalających na pełne zarabizowanie słowa. Trudna do wytłumaczenia, bez inwencji wynikającej z czynnego dopasowania fono-semantycznego, byłaby chociażby obecność arabskiego /u/ w miejsce greckiego /i/ w pierwszej sylabie oraz całkowity zanik akcentowanego /i/ w arabskim względem greckiego sufiksu *-iā*, który zazwyczaj w zapożyczeniach z greki był oddawany za pomocą końcówki *-īya^{um(n)}*, np. arabskie *Ṣiqilīya^{um}* pochodzące od *Sikelīā* znaczącego wyspę *Sycylia*¹⁰.

Jednakże nie jest to zjawisko ograniczone tylko do klasycznego piśmiennictwa arabskiego. Słowa, które można zaklasyfikować jako przykłady dopasowań fono-semantycznych, występują również wśród terminów zapożyczonych w czasach nowożytnych. Jednym z bardziej widocznych takich przypadków jest termin *mutaqaddira^{um}*¹¹ nazywający organellum komórkowe występujące u eukariontów zwane *mitochondrium*. Warto przy tym podkreślić, iż niemożliwe jest, by to słowo zostało stworzone przed XIX wiekiem, gdyż sam termin powstał jako zlatynizowane złożenie greckich słów *mítos* i *khondrion* w roku 1898. Tym samym określenie na to wtedy odkryte organellum komórkowe musiało wejść w zasób leksykalny języka arabskiego dopiero w czasach nam bliższych¹².

Wyraźnie zauważalny jest w tym wyrazie podwójny źródłosłów. Można go rozstrzygać na płaszczyźnie rodzimego słowotwórstwa od rdzenia *q-d-r*, bądź też jako zapożyczenie z internacjonalizmu o grecko-łacińskim rodowodzie. Arabski rdzeń *q-d-r*, niosący ze sobą m.in. znaczenie *mocy* bądź *zdolności*¹³, całkiem dobrze wpasowuje się znaczeniowo w funkcję, jaką pełni to organellum w komórce jądrowców. Mitochondria odpowiadają za oddychanie komórkowe, wytwarzając ATP, które dostarcza energię komórce, czyli innymi słowy mitochondrium zapewnia komórce bardziej złożonych organizmów „moc” niezbędną do jej funkcjonowania¹⁴. Nic zatem dziwnego, iż (interpretując słowo *mutaqaddira^{um}* na płaszczyźnie

⁹ Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 691, 1054, 1134.

¹⁰ Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 608.

¹¹ “Phono-semantic matching”, Wikipedia: The Free Encyclopedia, dostęp 6.10.2023, https://en.wikipedia.org/wiki/Phono-semantic_matching#CITEREFZuckermann2003a.

¹² Carl Benda, “Ueber die Spermatogenese der Vertebraten und höherer Evertbraten, II. Theil: Die Histiogenese der Spermien”, *Archiv für Anatomie und Physiologie* 73 (1898), 397.

¹³ Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 873–975.

¹⁴ Neil A. Campbell, Jane B. Reece, Lisa A. Urry, Michael L. Cain, Steven A. Wasserman, Peter V. Minorsky i Robert B. Jackson, *Biologia* (Poznań: REBIS, 2014), 162–182.

rodzimego słowotwórstwa) Arabowie utworzyli słowo na określenie tego organelum z rdzenia *q-d-r*, posługując się przy tym formą imiesłowu czynnego. Wydaje się ono dość dobrze opisywać jego funkcję. Analizując szczegółowiej formę tego słowa, można dostrzec, że jego wzór przedstawia się następująco: *mutakattiba^{um}*. Forma taka jest charakterystyczna dla żeńskich imiesłowów czynnych od trójradkałowych czasowników V klasy (*takattaba*)¹⁵. Dopasowanie do właśnie tej klasy czasownikowej niosącej ze sobą zazwyczaj znaczenie zwrotności wobec klasy II (*kattaba*)¹⁶ wydaje się podyktowane kwestią fonetycznego dopasowania słowa *mutaqaddira^{um}*, by brzmieniowo przypominało bardziej wyraz *mitochondrium*.

Nie jest to jednak jedyne arabskie określenie na owo organelum komórkowe. Poza *mutaqaddira^{um}* istnieje też czyste zapożyczenie ze wspomnianego wyrazu, tj. *mītūkundriyūn*, które nawet przyjmuje obcą dla arabskiego formę liczby mnogiej wywodzącą się z łaciny, tj. *mītūkundriyā*¹⁷. Przy porównaniu ze sobą leksemów *mutaqaddira^{um}* i *mītūkundriyūn* łatwo jest dostrzec, mimo pewnych podobieństw, znacznie mniej obcą formę tego pierwszego. Wynika to z faktu, że słowo *mītūkundriyūn* nie wpasowuje się w żaden występujący arabski wzór ani rdzeń w odróżnieniu od *mutaqaddira^{um}*. Ponadto ze względu na zbyt dużą liczbę spółgłosek niemożliwe byłoby zapewne stworzenie trzy- lub czterospółgłoskowego rdzenia w oparciu o w pełni zapożyczone słowo. Również liczba aż czterech długich samogłosek w jednym słowie nie jest typowa dla arabskich wyrazów o semickim rodowodzie¹⁸. Nie dziwią zatem zabiegi użytkowników języka w celu stworzenia bardziej wpasowanego w arabski system językowy słowa.

Ghil'ad Zuckermann podaje również słowo *taqnīya^{um}* jako przykład dopasowania fono-semantycznego¹⁹. Oznacza ono „technikę”²⁰ i zostało ono według Zuckermanna jednocześnie zapożyczone z internacjonalizmu *technique* (obecnego zarówno w języku angielskim, jak i francuskim) oraz utworzone od obecnego w arabskim rdzenia *t-q-n* oznaczającego zazwyczaj „doskonalenie”²¹. Wyraźnie zaznacza się w tym słowie zatem podwójny źródłosłów charakterystyczny dla zjawiska dopasowania fono-semantycznego.

¹⁵ Janusz Danecki, *Gramatyka języka arabskiego, Tom I* (Warszawa: Dialog, 2012), 198.

¹⁶ Janusz Danecki, *Gramatyka języka arabskiego, Tom I*, 178–179.

¹⁷ “At-tarḡama ”mitochondrion” fī al-‘arabiyya”, Reverso Context, dostęp 25.02.2023, <https://context.reverso.net/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%86%D8%AC%D9%84%D9%8A%D8%B2%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9/mitochondrion>.

¹⁸ Janusz Danecki, *Gramatyka języka arabskiego, Tom I*, 167.

¹⁹ Zuckermann, *Language Contact and Lexical Enrichment in Israeli Hebrew*, 70–71; Sapir i Zuckermann, “Icelandic: Phonosemantic Matching”, 39–40.

²⁰ Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 115.

²¹ Sapir i Zuckermann, “Icelandic: Phonosemantic Matching”, 40.

3. Dopasowanie fono-semantyczne czynne

Obydwa podane uprzednio słowa można zaklasyfikować jako czynne dopasowania fono-semantyczne. Wynika to z faktu, że proces pełnego dopasowania fono-semantycznego w leksemach *mutaqaddira*^{um} i *'ustūra*^{um} zaszedł dopiero w procesie zapożyczania, a nie przed nim. Pierwotnie w swoich językach źródłowych obydwie słowa nie dostosowywały się semantycznie lub morfologicznie w istniejący już w języku zapożyczającym system, na który składa się całość zakorzenionych w nim morfemów. Nabyły one owo dopasowanie później, tj. dopiero w procesie zapożyczania, gdy słowa zaczynały być przyswajane do języka zapożyczającego. Nie było ono zatem nigdy potencjalne. Chociaż w przypadku drugiego słowa, tj. *'ustūra*^{um}, możliwa jest także odmienna interpretacja, o czym będzie mowa w kolejnej części.

Równie zasadne wydaje się także spojrzenie na to zjawisko z przeciwnej strony. Interpretacja dopasowania fono-semantycznego, zwłaszcza w spojrzeniu synchronicznym, nie pozwala często jednoznacznie określić, czy bardziej zasadne jest spoglądać na dane słowo jak na zapożyczenie, czy może przykład rodzimego słowotwórstwa. W takim wypadku dane dopasowanie fono-semantyczne można interpretować jako wynik rodzimego słowotwórstwa jedynie inspirowany, do pewnego stopnia, istniejącym już obcym słowem. Przy takim spojrzeniu niemożliwe byłoby zatem traktowanie go jako „czystego” zapożyczenia, w pełnym tego słowa znaczeniu.

Trudno może być w niektórych przypadkach czynnego dopasowania fono-semantycznego orzec, do jakiego stopnia są one świadomą próbą ukucia rodzimego odpowiednika obcego terminu (inspirującą się jednocześnie brzmieniem odrzuconego przez purystów „pełnego” zapożyczenia), a na ile nie w pełni zamierzonym wynikiem silnego oddziaływania zjawiska etymologii ludowej i przekształceń zeń motywowanych. Niemniej prawdopodobne wydaje się, że słowa takie jak *mutaqaddira*^{um}, czyli odnoszące się do wysoce specjalistycznej terminologii naukowej, prędejszą w pełni zamierzonymi neologizmami, jedynie inspirowanymi internacjonalizmami, aniżeli wynikiem niekoniecznie celowych zniekształceń dokonanych na bazie zastępowania pierwowzoru.

Ciekawym przykładem czynnego dopasowania fono-semantycznego jest arabski leksem *munāwara*^{um} odpowiadający polskiemu terminowi „manewr”. Pochodzenie jego można wywodzić od francuskiego słowa *manœuvre*²², od którego wywodzi się również przytoczony polski odpowiednik. Zmiany, jakie zaszły w procesie zapożyczania, teoretycznie można by po części wyjaśnić przejęciem jedynie spółgłoskowej warstwy słowa bez pierwotnie występujących w nim samogłosek.

²² ‘Abd ar-Rahīm F., *Mu ‘ġam ad-daḥīl fī al-luġa al-‘arabīya wa-lahġātihā* (Dimaşq: Dār al-Qalam, 2011), 202.

Świadczyłyby to o tym, iż słowo weszło do języka arabskiego nie poprzez język mówiony, a pisany, bowiem pismo arabskie jest abdzadem.

Jednakże w przypadku słowa *munāwara*²³ zmiany spowodowane procesem uzupełniania na nowo samogłosek w słowie zapisywanym tylko literami spółgłoskowymi są niewystarczające do wytłumaczenia przekształceń, jakie się pojawiły w warstwie samogłoskowej. Chociażby pojawienie się w zapisie litery *tā* ³ *marbūta* występującej w większości słów rodzaju żeńskiego w języku arabskim może świadczyć o świadomości, że słowo to w języku francuskim jest również rodzaju żeńskiego przy jednoczesnym oddaniu obecności w zapisie, choć niewymawianego, francuskiego „e”. Jeżeli tak rzeczywiście było, dowodzi to głębszej znajomości języka francuskiego i tym samym raczej drugorzędnej roli przywołanego zjawiska. Warstwa samogłoskowa tego słowa wskazuje na następujący wzór: *mukātaba*²⁴. Jest on charakterystyczny dla masdarów trójradykałowych czasowników III klasy (*kātaba*) lub żeńskich imiesłowów biernych od nich²⁵. Zabieg dopasowania do akurat takiego wzoru zdaje się być nieprzypadkowy, a może nawet zamierzony. Owa klasa czasownikowa zazwyczaj niesie ze sobą znaczenie pewnego „współuczestnictwa”, „rywalizacji” bądź „konatywności”²⁴, co dość dobrze zdaje się oddawać charakter tego, czym w samej istocie jest manewr. Podobnie zatem jak we wcześniej podanym przypadku słowa *’ustūra*²⁵, również tu dopasowanie fono-semantyczne jest obecne we wzorze. Niemniej o ile w przypadku arabskiego określenia na „mit” można było doszukać się również dopasowania fono-semantycznego we rdzeniu słowa, to w leksemie *munāwara*²⁵ takie dopasowanie wydaje się już nieobecne. Francuski pierwowzór został wpasowany w istniejący już semicki rdzeń *n-w-r* niosący ze sobą na ogół znaczenie „światła” lub „ognia”²⁵, które zdaje się nie mieć żadnego powiązania z sensem słowa „manewr”. Oczywiście z tego powodu związek znaczeniowy wydaje się słabszy, niż gdyby dopasowanie fono-semantyczne odnosiło się tylko do rdzenia zamiast do samego wzoru. Nie można jednak jednoznacznie odrzucić jego „czynnej” obecności i nieprzypadkowości.

4. Dopasowanie fono-semantyczne bierne

Bierne dopasowanie fono-semantyczne wydaje się być natomiast zjawiskiem rzadszym. Wynika to z konieczności spełnienia paru dość ścisłych warunków, które w dużej mierze są niezależne od świadomej inwencji twórczej użytkowników

²³ Janusz Danecki, *Gramatyka języka arabskiego, Tom I*, 198.

²⁴ Janusz Danecki, *Gramatyka języka arabskiego, Tom I*, 174–175.

²⁵ Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 1182–1184; Jeremy Black, Andrew George i Nicholas Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000), 258.

języka. Po pierwsze, słowo w jednym języku musi wpasowywać się dźwiękowo w istniejący już w innym języku rdzeń lub wzór. Po drugie, powinno też istnieć powiązanie między znaczeniem takiego słowa a rdzeniem lub wzorem. Inaczej mówiąc, słowa spełniające te warunki muszą być zatem czymś, co zwykle potocznie określa się „niezwykłym zbiegiem okoliczności”, kiedy to wyrazy w dwóch różnych językach wzajemnie się przypominają mimo niebycia kognatami. Dopasowanie fono-semantyczne zachodzi tu tym samym jeszcze przed procesem zapożyczenia. O przypadku zapożyczenia można jednak dopiero mówić, gdy słowo wejdzie w zasób leksykalny drugiego języka, zatem między językiem pierwszym a drugim konieczne jest zajście relacji zapożyczenia słowa spełniającego obydwie powyższe warunki. Słowo takie musi również bez zmian zacierających ów „niezwykły zbieg okoliczności” wejść w zasób leksykalny języka. Zasadnicza różnica między dopasowaniem fono-semantycznym czynnym a biernym zawiera się zatem w tym, czy dopasowanie fono-semantyczne występuje przed procesem zapożyczenia (bierne) czy może dopiero pojawia się ono podczas procesu zapożyczenia (czynne).

Bardzo dobrym przykładem słowa będącego biernym dopasowaniem fono-semantycznym jest jedno z arabskich określeń na zupę, tj. *šurba^{unn}*, które występuje także w formach *šorba^{unn}*, *šōrba^{unn}* oraz *šōraba^{unn}*, przy czym część z nich może być postrzegana jako formy dialektalne²⁶. Samo słowo *šurba^{unn}* nie jest słowem rodzimie arabskim. Już samo wahanie się zapisu oraz występowanie nietypowych dla standardowej arabszczyzny samogłosek pośród części wariantów jest tego dobrym wskaźnikiem. Weszło ono w zasób leksykalny języka najprawdopodobniej dopiero w epoce abbaszdzkiej, gdyż z tego okresu pochodzą najwcześniejsze źródła, które poświadczają jego istnienie²⁷. Zapożyczenie tego słowa wiąże się z silnym oddziaływaniem w tym okresie kultury perskiej na świat arabski. Swój rodowód bierze ono od dawnego perskiego słowa *šurbā*, które z kolei zdaje się pochodzić od wcześniejszego *šōr-pāk*, co miało pierwotnie znaczyć „ugotowany z solą”²⁸. Pierwotnie nie wpasowywało się zatem w semickiego rdzeń *š-r-b* związany z „picciem” ani też nie przypominało żadnych wyrazów z nim powiązanych²⁹. Niemniej w toku ewolucji języka perskiego pojawiło się w nim potencjalne dopasowanie fono-semantycznie wobec wspomnianego semickiego rdzenia. Stanowi to tym samym „niezwykły zbieg okoliczności”, który ostatecznie pozwolił na zajście

²⁶ Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 540.

²⁷ Nawal Nasrallah, *Annals of the Caliphs' Kitchens: Ibn Sayyār al-Warrāq's Tenth-Century Baghdad Cookbook* (Leiden – Boston: Brill, 2007), 85.

²⁸ Marek Stachowski, “Perceptual etymology, or three Turkish culinary terms in Croatian and Slovene, and a Polish social term inteligencja ‘intelligentsia’”, *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis* vol. 138, no. 4 (2021): 223.

²⁹ Wolf Leslau, *Comparative Dictionary of Ge'ez (Classical Ethiopic)* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1991), 533.

biernego dopasowania fono-semantycznego. Gdyby nie wahania zapisu i mnogość form, trudno byłoby stwierdzić, jaki jest źródłosłów słowa *šurba*³⁰ i tożsama jego interpretacja z rdzeniem *š-r-b* przez użytkowników języka nie wydawałaby się niczym dziwnym.

Kolejnym ciekawym przykładem biernego dopasowania fono-semantycznego zdaje się być słowo *mallāh*³¹. Słowo to wywodzi się z języka sumeryjskiego, w którym występowało ono jako *ma₂-laḥ*³⁰. Do języka arabskiego przedostało się jednak za pośrednictwem innych języków semickich, takich jak akkadyjski, w którym obecne było jako *malāḥum*³¹ oraz aramejski, w którym słowo to występuje jako *mallāḥ*³². Rdzeń *m-l-ḥ*, do którego wpasowuje się to słowo, jest przede wszystkim związany z „solą”³³. Trudno zatem doszukiwać się w nim dopasowania fono-semantycznego. Wyraźne dopasowanie fono-semantyczne występuje za to we wzorze słowa, który przedstawia się następująco: *kattāb*³⁴. Wykorzystuje się go m.in. do tworzenia słów oznaczających wykonawców zawodów³⁴.

Co ciekawe, omówione już słowo *’ustūra*³⁵ można także częściowo interpretować jako bierne dopasowanie fono-semantyczne, jak zostało to wcześniej wspomniane. Główną przesłanką za taką interpretacją jest obecność pewnego podobieństwa znaczeniowego między arabskim rdzeniem *s-ṭ-r*, w który ów leksem się wpasowuje, a znaczeniem słowa. To podobieństwo znaczeniowe nie jest jednak znaczne. Jeżeli jednak rozpatrujemy to zapożyczenie na płaszczyźnie wpasowywania się w sam rdzeń, to pomimo pewnych zmian we wzorze słowa samo słowo już wcześniej, bez większych zmian, wpasowywało się w arabski rdzeń, który pasował w pewnych stopniu semantycznie do znaczenia słowa.

5. Podsumowanie

W literackim języku arabskim można napotkać wiele wyrazów, których etymologię można rozpatrywać dwojako, tj. na płaszczyźnie zapożyczenia, jak i rodzimego słowotwórstwa. Wśród dopasowań fono-semantycznych można wyróżnić zarówno przypadki, kiedy słowo zostało dopasowane fono-semantycznie w procesie zapożyczenia, jak i sytuacje, gdy już uprzednio zawierało ono w sobie

³⁰ “malah [SAILOR]”, The Pennsylvania Sumerian Dictionary, dostęp 25.02.2023, <http://psd.museum.upenn.edu/epsd/epsd/e3563.html>.

³¹ Black, George i Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian*, 192.

³² “mlḥ, mlḥ? (mallāḥ, mallāḥā) n.m. #2 sailor”, Comprehensive Aramaic Lexicon Project, dostęp 25.02.2023, <https://cal.huc.edu/oneentry.php?lemma=mlx%232+N&cits=all>.

³³ Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, 1079.

³⁴ William Wright, *A Grammar of the Arabic Language* (Beirut: Librairie du Liban, 1996), 137; Iwona Król, *Słowotwórstwo rzeczowników arabskich i polskich w ujęciu kontrastywnym* (Kra-ków: Księgarnia Akademicka, 2013), 83.

potencjalne dopasowanie fono-semantyczne i żadne dodatkowe zmiany w procesie zapożyczania nie zaszły. Przykłady tego zjawiska można napotkać zarówno w leksyce obecnej już w dobie klasycznego języka arabskiego, jak i wśród bardziej współczesnych słów. Obejmuje ono również sobą różne rejestry, od względnie codziennie używanej leksyki po specjalistyczną terminologię naukową.

Bibliografia

- ‘Abd ar-Raḥīm F. *Mu‘ḡam ad-daḥīl fī al-luġa al-‘arabīya wa-lahġātihā*. Dimašq: Dār al-Qalam, 2011.
- Benda, C.W. “Ueber die Spermatogenese der Vertebraten und höherer Evertbraten, II. Theil: Die Histogenese der Spermien”, *Archiv für Anatomie und Physiologie* 73 (1898): 393–398.
- Black, Jeremy, Andrew George i Nicholas Postgate. *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000.
- Bueasa, Noor M. “The Adoption of Loanwords in Classical Arabic: The Governing Factors”. Master diss., University of Kentucky, 2015.
- Campbell Neil A., Jane B. Reece, Lisa A. Urry, Michael L. Cain, Steven A. Wasserman, Peter V. Minorsky i Robert B. Jackson. *Biologia*. Poznań: REBIS, 2014.
- Comprehensive Aramaic Lexicon Project. “mlḥ, mlḥ? (mallāḥ, mallāḥā) n.m. #2 sailor”. Dostęp 25.02.2023, <https://cal.huc.edu/oneentry.php?lemma=mlx%232+N&cits=all>.
- Danecki, Janusz. *Gramatyka języka arabskiego, Tom I*. Warszawa: Dialog, 2012.
- Danecki, Janusz i Jolanta Kozłowska. *Słownik arabsko-polski*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1996.
- Gignac, Francis Thomas. *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods, Vol. I Phonology*. Milano: Istituto Editoriale Cisalpino – La Goliardica, 1975.
- Horrocks, Geoffrey. *Greek: A History of The Language and Its Speakers*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of the Qur‘ān*. Baroda: Oriental Institute, 1938.
- Król, Iwona. *Słowotwórstwo rzeczowników arabskich i polskich w ujęciu kontrastywnym*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2013.
- Leslau, Wolf. *Comparative Dictionary of Ge‘ez (Classical Ethiopic)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1991.
- Nasrallah, Nawal. *Annals of the Caliphs’ Kitchens: Ibn Sayyār al-Warrāq’s Tenth-Century Baghdadi Cookbook*. Leiden – Boston: Brill, 2007.
- Reverso Context. “At-tarġama “mitochondrion” fī al-‘arabiyya”. Dostęp 25.02.2023, <https://context.reverso.net/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%86%D8%AC%D9%84%D9%8A%D8%B2%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9/mitochondrion>.
- Sapir, Yair i Ghil‘ad Zuckermann. “Icelandic: Phonosemantic Matching”, w: *Globally Speaking: Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages*, red. Judith

- Rosenhouse i Rotem Kowner, 1–30. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, 2008.
- Sihler, Andrew H. *Language History: An Introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2000.
- Stachowski, Marek. “Perceptual etymology, or three Turkish culinary terms in Croatian and Slovene, and a Polish social term inteligencja ‘intelligentsia’”, *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis* vol. 138, no. 4 (2021): 221–225. DOI: <https://doi.org/10.4467/20834624SL.21.017.14745>.
- The Pennsylvania Sumerian Dictionary. “malah [SAILOR]”. Dostęp 25.02.2023, <http://psd.museum.upenn.edu/epsd/epsd/e3563.html>.
- Wehr, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic*, red. J Milton Cowan. Urban: Spoken Language Services, 1994.
- Wikipedia: The Free Encyclopedia. “Phono-semantic matching”. Dostęp 6.10.2023, https://en.wikipedia.org/wiki/Phono-semantic_matching#CITEREFZuckermann2003a.
- Wright, William. *A Grammar of the Arabic Language*. Beirut: Librairie du Liban, 1996.
- Zuckermann, Ghil’ad. *Language Contact and Lexical Enrichment in Israeli Hebrew*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Biogram:

Łukasz Kocira – student I roku filologii arabskiej studiów II stopnia i I roku filologii, specjalność turkologia I stopnia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Członek Koła Naukowego Arabistów UAM i Turkologicznego Koła Naukowego UAM.

Kinga Lasek
Kitami Institute of Technology, Japan
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3149-9637>

Istota cielesności w *Późnej chryzantemie* Hayashi Fumiko

Abstrakt: Artykuł stanowi analizę roli ciała w utworze *Bangiku* (*Późna chryzantema*, 1948) autorstwa Hayashi Fumiko (1903–1951). Główna bohaterka, Kin, była gejsza, jest postacią obsesyjnie dbającą o swoje ciało i jego wygląd. Zostaje ona wystawiona na próbę, gdy odwiedza ją były młodszy kochanek – wówczas szybko okazuje się, że jej ciało ma swoje ograniczenia. Interpretacja relacji bohaterki opowiadania z jej cielesnością opiera się na filozofii Jean-Paula Sartre’a (1905–1980), który miał wpływ na powojennych japońskich twórców, oraz jego współpracownicy, Simone de Beauvoir (1908–1986). Poglądy tych dwojga francuskich myślicieli pozwalają przyjrzeć się postępowaniu protagonistki oraz rozważyć miejsce *Późnej chryzantemy* wśród japońskiej literatury cielesności (*nikutai bungaku*). Hayashi Fumiko zmusza swoich czytelników do przemyślenia kruchości i granic możliwości ludzkiego ciała.

Słowa kluczowe: Hayashi Fumiko, *Bangiku*, cielesność, Simone de Beauvoir, Jean-Paul Sartre, *nikutai bungaku*

The substance of corporeality in Hayashi Fumiko’s short story *Bangiku*

Abstract: The article is an analysis of the role of the body in the short story *Bangiku* (*Late chrysanthemum*, 1948) written by Hayashi Fumiko (1903–1951). The main protagonist of this story, a former geisha named Kin, is a person obsessively concerned with her body and appearance. When her younger ex-lover visits her, the situation puts her to the test – it quickly turns out that her body has its limits. The interpretation of the heroine’s relationship with her corporeality is based on Jean-Paul Sartre’s (who had an influence on postwar Japanese writers) philosophy, and that of his collaborator’s, Simone de Beauvoir. The beliefs and ideas of both these French thinkers allow us to analyse the main protagonist’s behaviour. On the basis of that, and the short story itself, one may also try to place *Bangiku* within the Japanese literature of flesh (*nikutai bungaku*). Hayashi Fumiko forces her readers to give some thought to the fragility and limits of the human body.

Keywords: Hayashi Fumiko, *Bangiku*, corporeality, Simone de Beauvoir, Jean-Paul Sartre, *nikutai bungaku*

1. Wstęp

Żyjąca w latach 1903–1951 Hayashi Fumiko była japońską pisarką, poetką, eseistką oraz korespondentką wojenną. Najpierw publikowała swoje wiersze pod pseudonimem Akinuma Yōko. Po przeprowadzce do Tokio z Kiusiu zaistniała w świecie literackim dzięki swojej bestsellerowej powieści *Kronika włóczęgi* (*Hōrōki*, 1930). Jej burzliwe oraz pełne podróży życie zakończyło się przedwcześnie, jednak mimo to pisarka oraz jej utwory zdążyły zapisać się na kartach historii literatury japońskiej. Dziś jej nazwisko wymienia się wśród innych japońskich pisarek XX wieku, takich jak Hirabayashi Taiko (1905–1972), Sata Ineko (1904–1998) czy Oba Minako (1930–2007). Poza debiutancką powieścią za jej wartość uwagi powieści uważa się *Ukigumo* (*Ulotne chmury*, 1950) oraz wydane pośmiertnie, niedokończone *Meshi* (*Posiłek*, 1951). Wśród jej docenianych utworów znajdują się także opowiadania, szczególnie te powstałe w okresie powojennym, takie jak *Suisen* (*Narcyz*, 1949), *Hone* (*Kości*, 1949) czy *Bangiku* (*Późna chryzantema*, 1948), za które otrzymała Literacką Nagrodę Kobiet (Joryū bungaku shō). Historia zawarta w tym opowiadaniu została doceniona wśród krytyki literackiej jako jeden z lepszych japońskich utworów naturalistycznych. Za najbardziej wyróżniający ten utwór element uznaje się psychologiczną wnikliwość narracji. Donald Keene pokusił się nawet o stwierdzenie, że samo to opowiadanie, nawet gdyby autorka nie napisała nic więcej, przyniosłoby jej sławę¹. Akcja utworu zaczyna się pewnego późnego popołudnia i trwa do godzin wieczornych. Główną bohaterką jest emerytowana gejsza, Kin, która nieoczekiwanie odbiera telefon od swojego byłego kochanka. Znacznie młodszy od niej Tabe zapowiada jej swoją wizytę. W tym opowiadaniu Hayashi Fumiko przeplata dążenie do estetycznego samospelnienia, potrzebę niezależności oraz zamiłowanie do bogactwa z gorzką historią kobiety, która zatraciła się w swoich staraniach i nie może pogodzić się z nieuchronnym upływem czasu. Kin jawi się czytelnikowi jako kobieta mająca obsesję na punkcie wyglądu oraz własnego ciała. Spotkanie z Tabe, a także szczegółowo opisane przygotowania do niego poczynione przez Kin skłaniają do pytania, dlaczego ciało jest tak ważne dla bohaterki i jakie pełni funkcje.

Należy podkreślić, że okres powojennej odbudowy Japonii często określa się mianem *nikutai no jidai* – okresem fizyczności, cielesności. Za jedną z przyczyn nadania takiej nazwy podaje się rosnącą wówczas popularność magazynów *kasutori zasshi*² o charakterze czysto rozrywkowym. Były one przepełnione artykułami

¹ Donald Keene, *Dawn to the West: Japanese Literature of Modern Era* (New York: An Owl Book, Henry Holt and Company, 1984), 1145.

² Określenie *kasutori zasshi* prawdopodobnie nawiązuje do nazwy *shōchū* wykonanego z osadu sake, *kasutori*. Wierzono, że wystarczy wypić trzy czarki tego alkoholu, aby się upić

o treściach erotycznych oraz groteskowych, zdjęciami kobiet w celu wywołania podniecenia seksualnego, a nawet wyznaniem z życia erotycznego. Ponadto, po wojnie wiele kobiet straciło posadę pani do towarzystwa w Stowarzyszeniu Specjalnych Ośrodków Pocienia (Tokushu Ian Shisetsu Kyōkai), czyli ośrodkach stworzonych po drugiej wojnie światowej z pomocą rządu japońskiego podczas okupacji alianckiej, by zapobiegać gwałtom i napaściom seksualnym na kobiety ze strony żołnierzy amerykańskich. Znaczna część tych kobiet stała się ulicznymi prostytutkami nazywanymi *pan pan* (nazwa nawiązuje do angielskiego określenia cheerleaderki: pom-pom girl)³. Pisarze zaczęli tworzyć utwory dotyczące intymności człowieka, przesycone zmysłowością, nierzadko dotyczące właśnie kobiet spod czerwonych latarni. Stąd też pojęcie *nikutai bungaku*, czyli powojennej literatury cielesnej, zmysłowej, erotycznej, bądź też „literatury cielesności”. Za twórcę tego gatunku uznaje się Tamurę Tajirō (1911–1983), który twierdził, że wyzwolenie ciała jest wyzwoleniem człowieka⁴. Jego powieść *Nikutai no mon (Bramy ciała, 1947)* stała się bestsellerem. Obok Tamury wśród twórców powojennej cielesnej literatury wymienia się Nomę Hiroshiego (1915–1991) czy Sakaguchiego Ango (1906–1955). W pierwotnym założeniu Tamury uwolnienie ciała miało podkreślać indywidualność jednostki. Jego perspektywa była natomiast ograniczona do męskiego punktu widzenia, a w jego utworach, a także innych pisarzy, cielesność reprezentowały kobiety. W obliczu przegranej wojny męskości nie można było bowiem podkreślać odwagą, walecznością lub lojalnością wobec państwa – zaczęto zatem dążyć do odzyskania jej poprzez tworzenie.

Nie oznacza to, że *nikutai bungaku* nie miało wpływu na literatki tamtego okresu. Pisarki również zaczęły czynić swoimi bohaterkami kobiety zajmujące się prostytutką. Ich postaci nie były jednak ani przeseksualizowane, ani zbyt wyidealizowane. Najczęściej były to damy do towarzystwa z konieczności – walczące o przetrwanie, postawione w trudnych sytuacjach życiowych. Do pisarek wpisujących się w nurt literatury cielesnej wliczono Hayashi Fumiko, głównie dzięki jej opowiadaniu *Kości*. Badacz japońskiej literatury współczesnej Mori Eiichi sklasyfikował także *Późną chryzantemę* jako „negatywną literaturę cielesności”⁵. W tym utworze bowiem próżno szukać wyraźnych nawiązań fabularnych do sytuacji w domach rozkoszy czy młodej kobiety trudniącej się prostytutką – Hayashi Fumiko przedstawiła czytelnikowi ograniczenia ciała, jego kruchość oraz człowieka w obliczu tej wåtłości.

do nieprzytomności. *Kasutori zasshi* przestawały być publikowane najczęściej po trzech wydanych numerach.

³ Kazuma Takezaki, “Sengo ni okeru josei shintai bibunka no keifu gakuteki kenkyū: “Shokuhatsu suru shintai” toshite no [hattoushin] oyobi [biyōtaisō] no tōjō ni chakumoku”, *Taiikugaku kenkyū* vol. 65 (2020): 188.

⁴ Kazuo Hiroshima, *Nihon bungaku annai. Kindai hen* (Tōkyō: Asahi Shuppansha, 1977), 267–268.

⁵ Eiichi Mori, *Hayashi Fumiko no keisei: sono sei to hyōgen* (Tōkyō: Yūseido, 1992), 211.

2. Metodologia

Do analizy wykorzystano metodę *close reading* (dosł. bliskie czytanie). Szczególnie zwrócono uwagę na fragmenty opowiadania dotyczące cielesności. W następnej kolejności dokonano analizy tekstualnej. Zdecydowano się jednak na połączenie podejścia wewnątrztekstowego z nastawieniem zewnątrz tekstowym. Znaczną część analizy oparto na filozofii dwojga francuskich myślicieli – przedstawiciela egzystencjalizmu Jean-Paula Sartre’a (1905–1980) oraz jego współpracownicy, partnerki i inicjatorki drugiej fali feminizmu, Simone de Beauvoir (1908–1986).

W 1946 roku po japońsku ukazało się opowiadanie Sartre’a pod tytułem *Intymność* (*Intimité*, 1939). Utwór ten przyciągnął uwagę Sakaguchiego Ango, który później uznał go za reprezentanta *nikutai bungaku*, a następnie za dokonanie tego, do czego dążyli ówcześni pisarze japońscy, a w szczególności Tamura Tajirō – opisu powojennego ciała⁶, głównie jako przeciwieństwo „ciała narodowego” (*kokutai*), które odzierało jednostkę z indywidualizmu. Sartre okazał się dla Japończyków bogiem literatury erotycznej, jego powieść *Mdłości* (*La Nausée*, 1938) znalazła się w dziesiątce najlepszych publikacji z 1946 roku w Japonii⁷, a egzystencjalizm cieszył się coraz większą popularnością. Należy jednak pamiętać, że w japońskiej świadomości powojennej egzystencjalizm często sprowadzał się jedynie do erotyzmu.

Sartre długo pracował nad koncepcją cielesności. W swoim dziele *Byt i nicość* (*L’être et le néant*, 1943) podjął się jej szczegółowej analizy, porzucając przy tym ściśle biologiczne rozumienie ciała⁸. Wyróżnił jego ontologiczne wymiary:

- ciało dla mnie,
- ciało dla innego,
- moje-ciało-przedmiot-dla-mnie.

Według Sartre’a cielesność jest powiązana z podstawowymi cechami ludzkiego istnienia, jakimi są: nieunikniona przypadkowość istnienia oraz jego nieuchronny koniec. Ciało stanowi „centrum całkowitego odniesienia, na które wskazują rzeczy”⁹. Co istotne, Sartre był przeciwnikiem wszelkich form dualizmu, które oddzielały od siebie duszę i ciało. Podobny pogląd głosił Tamura.

⁶ Doug Slaymaker, “When Sartre was an erotic writer: body, nation and Existentialism in Japan after the Asia-Pacific War”, *Japan Forum* vol. 14, no. 1 (2002): 78–79. <https://doi.org/10.1080/09555800120109041>.

⁷ Slaymaker, “When Sartre was an erotic writer: body, nation and Existentialism in Japan after the Asia-Pacific War”, 84.

⁸ Justyna Wodzik, „Próba ustalenia statusu ciała w filozofii Simone de Beauvoir”, w: (*Nad*) *użycia ciała w kulturze*, red. Rachwał Tadeusz, Więckowska Katarzyna (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012), 13.

⁹ Podaję za: Marek Drwięga, „Problematyka ludzkiego ciała u Jean-Paul Sartre’a”, *Principia* XXXII-XXXIII (2002): 140.

Ze względu na negatywny obraz cielesności w *Późnej chryzantemie* interpretację rozszerzono o poglądy partnerki Sartre’a, Simone de Beauvoir. Francuska feministka nie poświęciła kwestii cielesności przeważającej części żadnego ze swoich pism, nie wypowiadała się o niej wprost, aczkolwiek w *Drugiej płci* wydanej w 1949 roku nie brak obserwacji na temat kobiecego ciała. W swoich pamiętnikach również wspominała o własnym ciele oraz, co ważniejsze, o procesie starzenia się. Ból i żal były tym, co de Beauvoir głównie łączyła z cielesnością. Punktem wyjścia dla jej rozważań było dzieło Sartre’a *Byt i nicność*. W *Drugiej płci* postawiła ona tezę, że kobieta jest Inną, jest osobą uprzedmiotowioną. Podkreślała, że kulturowe zniewolenie kobiety następuje poprzez ciało¹⁰. Dlatego nawoływała do wyjścia z kręgu matki-żony-kochanki poprzez umożliwienie kobietom wybrania innych dróg życiowych, udostępnienie im transcendencji. Odróżniła ciało męskie, aktywne *corps* od biernego ciała kobiety – *chair*. Wówczas kobieca cielesność pozbawiona zostaje jednego z wymiarów ontologicznych ciała-dla-siebie i staje się biernym *chair*. Myśl Simone de Beauvoir pomoże przejrzeć się postawie Kin w obliczu starości.

3. Ciało jako narzędzie

Chcąc zrozumieć, czemu ciało głównej bohaterki *Późnej chryzantemy* stało się narzędziem służącym do osiągnięcia celów, czytelnik musi poznać jej przeszłość oraz okoliczności rozpoczęcia pracy w zawodzie gejszy:

Kin nie miała rodziców. Pamiętała tylko, że urodziła się w Kosogawa niedaleko Honjō w prefekturze Akita. Przywieziono ją do Tokio gdy miała około pięciu lat. Była wychowywana jako córka Państwa Aizawa i przyjęła ich nazwisk¹¹.

Wychowująca się w domu państwa Aizawa mała Kin szybko straciła przybranego ojca, który wyjechał do Dalian i już nigdy nie wrócił. Po tym wydarzeniu żyła stosunkowo spokojnie do dziewiętnastego roku życia. Ta beztroska została zniszczona, gdy do ich domu zaczął przychodzić hazardzista o imieniu Torikoshi. Zgwałcił on młodą Kin. Do tego jej przybrana matka popadła w nałóg alkoholowy. To wszystko przyczyniło się do opuszczenia domu oraz rozpoczęcia kariery jako gejsza w tokijskiej dzielnicy Akasaka. Co istotne, protagonistka nie została gejszą

¹⁰ Alicja Tiukała, „Zagadnienie starości w filozofii płci Simone de Beauvoir”, w: *Edukacyjne, kulturowe i społeczne konteksty starości*, red. Małgorzata Malec (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2011), 197.

¹¹ Fumiko Hayashi, „Bangiku”, w: *Shōwa bungaku zenshū*, t. 8, red. Inoue Yasushi, Yamamoto Kenkichi et al. (Tōkyō: Shōgakukan, 1988), 526. Tłumaczenie na j. polski dla potrzeb artykułu – Kinga Lasek.

ze względu na wykształcenie artystyczne. To uroda była głównym powodem przyjęcia jej na stanowisko. Kin musiała nauczyć się radzić sobie sama, a sposobem na to okazało się wykorzystywanie walorów swojego ciała:

W latach młodości Kin często słyszała, że przypomina gejszę z dzielnicy Akasaka¹², Manryū¹³. Widziała ją nawet raz już po jej zamążpójściu. Była przytłaczająco piękną kobietą. Kin wydała z siebie jęk na widok jej cudownej urody. Wtedy też pojęła, że kobiety chcące nieustannie dbać o swój wygląd nie osiągną nic bez pieniędzy¹⁴.

Bohaterka szybko zrozumiała, że uroda może wiązać się z zyskiem, więc uczyła z niej narzędzie swojej pracy. Wiele komentarzy narratora oraz zmartwień Kin dotyczy majątku oraz procesu wzbogacania się. Kin zatraciła się w swojej chciwości, a zdobyte dobra oraz utrwalane obsesyjnie piękno zaczęły stanowić wyznacznik jej szczęścia. Stąd też z utęsknieniem wspomina czasy, gdy dzięki swoim wdziękom dyrygowała mężczyznami, a w rezultacie często otrzymywała od nich kosztowne prezenty. Utrwalało to u niej przekonanie o potędze piękna, dawało jej poczucie władzy. Od bohaterki-gejszy wręcz bije poczucie wyższości nad jej gośćmi. Jak stwierdziła Sharalyn Orbaugh, protagonistka długo pracowała nad udoskonaleniem poniższego równania:

[...] im piękniejsza była, tym było więcej pieniędzy, które mogła zarobić (kusząc mężczyzn), a im więcej pieniędzy zarabiała, tym dłużej mogła zachować urodę, co pozwalało jej dalej kusić mężczyzn i zarabiać więcej pieniędzy¹⁵.

Jako gejsza Kin celowo uprzedmiotowiła swoje ciało, by zdobyć bezpieczeństwo finansowe. Nie stroniła również od romansów, o czym świadczy jej wieczorna wyliczanka, dzięki której wspomina swoich kochanków. Satysfakcję sprawiało jej, gdy była przez nich adorowana i chętnie spędzała z nimi czas, lecz zdecydowanie odrzucała myśl o małżeństwie, a także wszelkie obowiązki z nim związane¹⁶. Nie do wyobrażenia dla niej było przygotowywanie posiłku specjalnie dla ukochanego oraz zamartwianie się, czy danie przypadnie mu do gustu. Całkowicie nie była

¹² Akasaka – niegdyś dystrykt Tokio, obecnie dzielnica dystryktu Nakano. Przypis Autorki artykułu.

¹³ Manryū (1894–1973) – sławna gejsza, która zajęła pierwsze miejsce w głosowaniu na najpiękniejszą kobietę w Japonii zorganizowanym przez czasopismo „Bungei kurabu” (Stowarzyszenie literatury pięknej) w 1908 roku. Przypis Autorki artykułu.

¹⁴ Hayashi, „Bangiku”, 526.

¹⁵ Sharalyn Orbaugh, *Japanese Fiction of the Allied Occupation: Vision, Embodiment, Identity* (Leiden: Brill’s Japanese Studies Library, 2007), 374.

¹⁶ Victoria V. Vernon, *Daughters of the Moon: Wish, Will, and Social Constraint in Fiction by Modern Japanese Women* (Berkeley: Institute of East Asian Studies University of California, Japan Research Monograph, 1988), 154.

i nadal nie jest zainteresowana pełnieniem funkcji opiekunki ogniska domowego. Emerytowana gejsza zdaje się celebrować swój styl życia, który podporządkowała ochronie własnego wizerunku. Mieszka z nią gosposią, stroni od wychodzenia z domu, nikt jej nie odwiedza, więc od rana do wieczora ma włączone radio, by wypełnić ciszę panującą w domu.

Na samą myśl, że ktoś mógłby zobaczyć ją w promieniach słońca, robiło jej się niedobrze. W świetle słonecznym zostałyby bezlitośnie wyeksponowana niedola starej kobiety. Nieważne jak drogie ubrania miałyby na sobie – w blasku słońca na nic by się nie zdały. Wystarczyło jej spokojne życie w cieniu kwiatów z powieścią w rękę¹⁷.

Narrator opisuje jednak, że z czasem, w szczególności po trudach wojny, poczuła ona, jak bardzo puste i niepewne jest życie bez mężczyzny. Brakuje jej także komplementów oraz doznań kojarzących się z młodością.

Kin, chociaż nie pełni funkcji żony ani matki, to jako kochanka stanowi przykład kobiety uwikłanej w krąg ról, o których mówiła Simone de Beauvoir. Francuska myślicielka zwracała uwagę na zastosowanie systemu reguł społecznych kontrolujących ciało. Czego innego oczekujemy od żon i matek, ich aparycji i poczynąń, a czego innego od namiętnych kochanek. Ciało jest poddawane socjalizacji – odpowiedniemu wyglądowi, ubiorowi i zachowaniu. Seksualność kobiety musi być odpowiednio przedstawiona, a kontrola własnego, kobiecego ciała jest czymś pożądanym. Kin opanowała do perfekcji umiejętność zarządzania wrażeniem i na jej fundamentach zbudowała swoje życie. Poprzez nadzorowanie kondycji własnego ciała zyskała poczucie kontroli nad swoimi klientami, kochankami oraz przede wszystkim nad własnym życiem. Uniknęła odgrywania roli, którą narzucało jej społeczeństwo. Jednakże poprzez przystosowanie ciała do wymogów własnych, a także opinii publicznej Kin nieświadomie wpadła w pułapkę kontekstów społecznych. Konsekwencją złudnej odrębności od innych kobiet było postrzeganie samej siebie jako, według myśli de Beauvoir, Innej. Perspektywa utraty broni w postaci młodzieńczego wyglądu napawa protagonistkę opowiadania strachem – oznacza bowiem utratę samej siebie.

4. Ciało w obliczu czasu

Ciało Kin jako narzędzie służące do zarabiania pieniędzy oraz istotna broń w dążeniu do osiągnięcia własnych celów stało się najcenniejszym skarbem dla bohaterki. W związku z tym piękno naturalnie musiało zostać najwyższą wartością

¹⁷ Hayashi, "Bangiku", 526.

w jej życiu. Nie dziwi więc, że kobieta zaczęła niesłuchanie dbać o swój wygląd i każda oznaka utraty młodości budziła w niej niepokój:

Pięćdziesiąty szósty rok życia dawał jej się we znaki. Jednak Kin przez wiele lat wyuczyła się bezwzględności zakłamywania rzeczywistości. Wsmarowała w zimną skórę importowany krem, który trzymała na czarnej godzinie. Z lustra wpatrywała się w nią pomarszczona twarz bladej kobiety o szeroko otwartych oczach. Podczas wykonywania makijażu poczuła nagły przypływ niechęci do swego oblicza¹⁸.

Najstraszniejszą dla Kin wizją jest, że ktoś mógłby nazwać ją starą. Jak stwierdza narrator, w obliczu stania się „ohydną starą babą”¹⁹ Kin wołałaby już śmierć. Jej pierwsza myśl po zapowiedzianej wizycie Tabe dotyczy konieczności prezentowania się młodziej niż wtedy, kiedy para widziało się po raz ostatni. Starość nie jest niczym dziwnym ani nienaturalnym, jednak Beauvoir dostrzegła, że to od osoby z zewnątrz odbieramy znak, świadczący o tym, że społeczeństwo przyporządkowało nas do grona osób starszych. Kin wzbrania się przed otrzymaniem takiego sygnału i stara się robić wszystko, by mu zapobiec. Starzejąc się, człowiek pozostaje sobą, lecz pod wpływem nacisków społecznych przybiera rolę „innego”.

Społeczna sytuacja zarówno „starości”, jak i „kobiecości” jest według Beauvoir dyskryminująca i niesprawiedliwa. Francuska filozofka zwracała uwagę, że proces starzenia się kobiety rozpoczyna się wcześniej. W wieku około pięćdziesięciu lat kobieta przechodzi menopauzę i w tym momencie, z punktu widzenia społeczeństwa patriarchalnego, nie jest już przydatna. Z tego powodu kobieta boi się utraty swojego *chair*, które jest jej jedynym sposobem istnienia w społeczeństwie²⁰. To dzięki niemu podoba się mężczyźnie, a tym samym może nim kierować. Perspektywa utraty uroku erotycznego i płodności jest nie do zniesienia. Według Beauvoir, gdy kobieta się starzeje, ma szansę na zdobycie upragnionej samodzielności. Wówczas albo podejmuje desperackie próby zachowania społecznego *chair*, albo dąży do odzyskania *corps*, czyli ciała aktywnego, które niegdyś odebrało jej społeczeństwo. W pierwszym przypadku kobieta chce udowodnić, że czas wcale nie ma na nią wpływu. Obezwładnia ją strach przed nową rzeczywistością i „chce powrócić do stanu immanencji”²¹, poczucia bezpieczeństwa, które odczuwała dzięki *chair*. To wyjaśnia, czemu Kin uwielbiała mężczyzn, w tym tych nierzadko młodszych od niej – dzięki nim sama czuła się młodsza i utwierdzała się w przekonaniu, że nie nadszedł jeszcze moment ostatecznego zakwalifikowania jej do grupy starców, a co za tym idzie – utraty sensu życia:

¹⁸ Hayashi, „Bangiku”, 524.

¹⁹ Hayashi, „Bangiku”, 525.

²⁰ Tiukało, „Zagadnienie starości”, 201.

²¹ Tiukało, „Zagadnienie starości”, 202.

Podciągnęła kolana i przyjrzała się skórze na swoich pośladkach. Nie były tak jędrne i kształtne jak wcześniej, a do tego można było na nich dostrzec pękające naczynka. Fakt, że nie jest wychudzona stał się jej pociechą. Jej uda były odpowiednio zarysowane i smukłe. Kin miała w zwyczaju siadać w łaźni i polewać je wodą, która gromadziła się między nimi. To przynosiło jej ulgę i dawało pocieszenie jej starości. Nadal może uwodzić mężczyzn. Czują, że właśnie od tego zależy jej życie²².

Przerażenie przed utratą *chair* prowadzi do bezsensownej walki z czasem. Kobieta z góry jest skazana na porażkę, a takim zachowaniem jedynie się ośmiesza. Kin usiłuje ochronić się przed śmiesznością, co nie znaczy, że nie ma własnych, w jej mniemaniu bardziej eleganckich, metod na odjęcie sobie lat. Celem odmłodzenia swojego wyglądu z powodzeniem stosuje nowe kosmetyki oraz techniki makijażu. Nie podoba się jej za to noszenie krzykliwych, wyzywających ubrań. Nie jest zwolenniczką luźnych bluzek z białej satyny, czerwonych spódnic w kratkę czy kapeluszy o szerokich rondach. Hayashi Fumiko w *Późnej chryzantemie* szczegółowo opisuje przygotowania Kin do spotkania z Tabe. Bohaterka starannie dobiera poszczególne elementy kimona i zakłada je z jak największą dbałością. Nie umykają jej także szczegóły związane z bielizną oraz dopasowaniem kolorów. Dużo czasu poświęca na makijaż, aż osiąga zadowalający efekt. Jednak nie wszystkie oznaki starzenia da się ukryć, jak chociażby pomarszczone dłonie:

Im jesteś starszy, tym bardziej twoja uroda przemija, a z biegiem lat jej istota ulega zmianie. Kin stosownie do wieku nie miała w zwyczaju nosić jaskrawych ubrań. Wydawało jej się to bezsensowne²³.

Kin przeżywa rozczarowanie niedługo po przybyciu Tabe, bo chociaż otrzymuje komplement dotyczący wyglądu, to szybko dowiaduje się, że jej były kochanek ma żonę znacznie młodszą od niej oraz wkrótce zostanie ojcem. Informacja ta psuje jej nastrój. Ostateczne rozżalenie przychodzi, gdy Tabe ujawnia przed nią powód swojej wizyty – chce pożyczyć pieniądze.

Hayashi Fumiko na początku niespiesznie snuje opowieść poprzez długie, dokładne opisy. Akcja zaczyna nabierać tempa dopiero, gdy znacznie młodszy od Kin mężczyzna przekracza próg jej domu. Wówczas ciągłość narracji zostaje przerwana przez dialog tocący się między parą, choć ich słowa oraz czyny nie są pozbawione komentarza narratora, który w swojej opowieści uwzględnia także obserwacje oraz uczucia Tabe.

²² Hayashi, "Bangiku", 524.

²³ Hayashi, "Bangiku", 525.

5. Spotkanie z innym – ciało uchwycone

Spotkanie dwojga byłych kochanków zmienia się w konfrontację, a z każdą jego chwilą rozczarowanie wobec drugiej osoby się pogłębia. Tabe okazuje się mężczyzną zakłamanym, wyrachowanym – jego żona jest w ciąży, a on ma kochankę, z którą również ma mieć kolejne dziecko. Ponadto, nie udało mu się utrzymać swojej działalności gospodarczej i zmarnował pieniądze brata. Jest zawiedziony odmową pożyczki od Kin. Nie zamierza jednak łatwo zrezygnować – po paru szklankach whisky próbuje się wprosić na noc. Staje się coraz bardziej natarcywy, zastanawia się nad konsekwencjami potencjalnego zabójstwa. Trafnie zauważa, że nie ma nikogo, kto by się troszczył o Kin:

Tabe wyobraził sobie, że zabija Kin. Ależ dziwnie było myśleć, że grzechem byłoby zabicie takiej osoby. Cóż by zaszkodziło zabicie jednej czy dwóch kobiet, które nikogo nie obchodzą?²⁴

Tabe doprowadza protagonistkę do momentu, w którym musi ona dostrzec, że zbudowana przez nią fasada była bańką uniemożliwiającą jej funkcjonowanie w zewnętrznym świecie oraz osiągnięcie szczęścia. To właśnie dzięki odpowiedniemu opisowi męskich postaci drugoplanowych, takich jak Tabe, czytelnikowi zostają przedstawione egoizm, bezwzględna przebiegłość, nieludzkie podejście do drugiego człowieka oraz wszelkie słabości mężczyzn widzianych okiem powojennych pisarek²⁵. Wprowadzenie bohatera przeciwnej płci ma zatem funkcję niejakiego sprowokowania protagonistki do przemyśleń czy podjęcia dalszych działań.

Tabe przyjmuje tutaj rolę Sartre'owskiego innego. Jean-Paul Sartre twierdził bowiem, że na samowiedzę człowieka ma wpływ jakiś on. Gdy spotykamy się z inną osobą, winniśmy pytać: „kim jestem, spotykając innego?” zamiast „kim jest ten, którego spotykam?” Pod wpływem spojrzenia innego człowiek zyskuje określoność, jest uchwytny. To, jak inny nas postrzega, nie zawsze musi nam się podobać. Jego spojrzenie można uznać za niesprawiedliwe, niewłaściwe – ważna jest możliwość uczynienia z człowieka przedmiotu. Obecność innego jest ważna, by poznać samego siebie. Ciało zatem odgrywa istotną rolę podczas spotkania z drugim człowiekiem:

W przypadku Sartre'a to inny, patrząc na mnie, wytycza granice mojej wolności, co więcej, chce on nade mną panować. Aby się przed owym panowaniem zabezpieczyć, ja tworzę sobie wizerunek siebie jako osoby w świecie, ale takie samo zabezpieczenie inny tworzy względem mnie.

²⁴ Hayashi, „Bangiku”, 532.

²⁵ Akiko Ogata, „Onna no sakka, otoko no sakka”, *Nihon bungaku* vol. 30, no. 6 (1981): 77.

Nie chcę być w oczach innego przedmiotem, inny również nie chce być postrzegany jako przedmiot²⁶.

Własne ciało, wedle Sartre'a, jest wyznaczone na gruncie sytuacji, w której się znajduje i od której nie można go odłączyć. Określa się – mówiąc słowami Sartre'a „(...) poprzez odniesienie do powietrza, którym oddycha, do wody, którą się pije etc.”²⁷. Wyczuwająca zagrożenie ze strony byłego partnera, który jest coraz bardziej odurzony alkoholem, Kin znajduje się w zupełnie nowej dla siebie sytuacji. Tabe jako inny chce podporządkować sobie byłą kochankę, by móc kontrolować sytuację. Wykorzystuje do tego pochlebstwa, ich wspólne wspomnienia, a także swój stan upojenia alkoholowego. Przewagę Kin natomiast stanowią silna wola, trzeźwość oraz wygląd. Jak zauważa Sharalyn Orbaugh, bohaterka nigdy nie korzystała z walorów swojego ciała by chronić pieniądze – tylko po to, żeby je zdobywać²⁸. Musi odrzucić stworzony przez siebie wizerunek „osoby w świecie”, ponieważ ten zaczyna ją zawodzić. Szybko okazuje się, że Tabe nie odczuwa już takiego pociągu do jej ciała, jak niegdyś, nie czuje do niej szczególnego przywiązania. Stare samotne kobiety porównuje do robaków żyjących w społeczeństwie. Na Kin natomiast przestają działać komplementy byłego kochanka. Zaczyna nim pogardzać, traci całą swoją sympatię do niego:

Wyeksponowana przepaść dzielących ich długich lat przenikała się w ich sercach ze skomplikowanymi uczuciami. Oboje się postarzel. Nawet dawny sentyment nie chciał już do nich powrócić. W milczeniu porównywali swoje położenie. Pochłaniał ich krąg wzajemnego rozczarowania [...]. Spotykają się tutaj tylko po to, żeby się wzajemnie odrzucić. Tabe wyobraził sobie, że zabija Kin²⁹.

Kobieta wyciąga zdjęcia z czasów szkolnych Tabe, próbując odejść od tematu pieniędzy. Były kochanek cały czas jednak wraca do tematu pożyczki. Jak zauważa Joan E. Ericson, nawet w ich wzajemnym obrzydzeniu do siebie nawzajem bohaterowie muszą poradzić sobie z natłokiem emocji, który skutecznie zaburza odczucia na swój temat, wykorzystując odległe wspomnienia³⁰. Spotkanie zmienia się w konfrontację – ze sobą samym, byłym partnerem, przeszłością oraz swoimi

²⁶ Agata Marta Chojnacka, „Czy mogę poznać innego? Problem relacji międzypodmiotowych w filozofii Jeana Paula Sartre'a”, *Studia z historii filozofii* t. 4, nr 4 (2013): 137–155. DOI: <https://apcz.umk.pl/szhf/article/view/szhf.2013.052>.

²⁷ Podaję za: Katarzyna Gurczyńska-Sady, „Problem samouchwytności ciała – Husserl i Sartre”, *Diametros* nr 21 (2009): 25.

²⁸ Sharalyn Orbaugh, *Japanese Fiction of the Allied Occupation*, 374.

²⁹ Hayashi, „Bangiku”, 532.

³⁰ Joan E. Ericson, *Be a Woman. Hayashi Fumiko and modern Japanese women's literature* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997), 84.

uczuciami. Opowiadanie kończy się zaskakującą decyzją bohaterki: zgadza się, by Tabe u niej przenocował. Zamierza odurzyć go alkoholem, a następnego dnia wyprosić. Postawiona w sytuacji, gdy jej ciało ją zawodzi, była gejsza godzi się z utratą swojego społecznego *chair*. Po długim czasie inny ma wpływ na jej samoświadomość – wcześniej było to niemożliwe ze względu na jej odizolowany od ludzi (a nawet świata zewnętrznego ogółem) styl życia.

Ostatecznie Kin pod chwilową nieobecność Tabe pali jego zdjęcie, które było jedną z ostatnich pozostałości po ich uczuciu. Jest to moment odcięcia się bohaterki od przeszłości. Protagonistka rozumie, że nie ma szans na powrót do tego, co było. Czasu ani zmian, które ze sobą on niesie, nie da się bowiem oszukać. Dotyczy to zarówno wyglądu zewnętrznego, jak i cech czy stanu mentalnego człowieka. Żeby zamaskować zapach palonego papieru, Kin wrzuca do pieca kawałek sera. Hayashi Fumiko kończy opowiadanie, opisując zadymione pomieszczenie:

Czarny dym przenikał białą smugę, unosząc się coraz wyżej. Okrągłe światło ze szklanego klosza lampy wyglądało niczym księżyc krążący między chmurami. Pomieszczenie ogarnął zapach palonego tłuszczu. Kin pootwierała szeroko drzwi, krztusząc się przez dym³¹.

Zakończenie pozostaje otwarte. Czy Kin ma jeszcze szansę na odzyskanie *corps*? Na to pytanie musi odpowiedzieć już sobie sam czytelnik.

6. Zakończenie

Hayashi Fumiko w *Późnej chryzantemie* przedstawia niezdrową relację dojrzałej kobiety z jej ciałem. Wykreowana przez Kin tożsamość oparta na przywiązaniu do cielesności doprowadziła ją do emocjonalnego i duchowego zastoju. Tym samym pisarka zdaje się krytykować uprzedmiotowienie ciała. Spotkanie z byłym ukochanym sprawia, że Kin musi zmierzyć się z brutalną rzeczywistością, której nie zmieniają ani pieniądze, ani najpiękniejsze kimona, ani młody wygląd. Wiara w dwie istotne rzeczy w życiu bohaterki zostaje zachwiana i okazuje się, że poza nimi nie zostaje jej nic, co byłoby dla niej wartościowe nie w sensie materialnym, lecz duchowym. Hayashi Fumiko jednak nie przekreśla wykreowanej przez siebie postaci i daje jej oraz czytelnikom nadzieję na zmianę.

Późna chryzantema jest także przedstawieniem ciała w powojennej rzeczywistości, jednak ujętym w inny sposób niż ten, na który zdecydowali się czołowi pisarze *nikutai bungaku*. Nie jest także głosem kobiet wykorzystujących swój seksapil z konieczności zarabiania pieniędzy. Wręcz przeciwnie, zdaje się reprezentować chłodne spojrzenie

³¹ Hayashi, „Bangiku”, 534.

na skutki bezrefleksyjnego posługiwania się ciałem oraz stanowi istotne przypomnienie: człowiek się starzeje, nie ma zatem sensu tworzenie własnej tożsamości wyłącznie opierające się na wyglądzie zewnętrznym. Ta smutna, acz niewątpliwie realistyczna refleksja pozwala zatem na poparcie stanowiska Moriego Eiichiego: sednem opowiadania Hayashi Fumiko jest negatywne spojrzenie na ludzką cielesność.

Bibliografia

- Chojnacka, Agata Marta. „Czy mogę poznać innego? Problem relacji międzypodmiotowych w filozofii Jeana Paula Sartre’a.” *Studia z historii filozofii* t. 4, nr 4 (2013): 137–155. DOI: <https://apcz.umk.pl/szhf/article/view/szhf.2013.052>.
- Drwięga, Marek. „Problematyka ludzkiego ciała u Jean-Paul Sartre’a.” *Principia XXXII-XXXIII* (2002): 135–157.
- Ericson, Joan E. *Be a Woman. Hayashi Fumiko and modern Japanese women's literature*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.
- Gurczyńska-Sady, Katarzyna. „Problem samouchwytności ciała – Husserl i Sartre.” *Diametros* nr 21 (2009): 14–29.
- Hayashi, Fumiko. “Bangiku.” (Późna chryzantema), w: *Shōwa bungaku zenshū* (Dzieła zebrane literatury ery Shōwa), t. 8, redakcja Inoue Yasushi, Yamamoto Kenkichi, Mitsuo Nakamura, Junnosuke Yushiyuki, Hideo Takahashi, Koichi Isoda, 524–534. Tōkyō: Shōgakusan, 1988.
- Hiroshima, Kazuo. *Nihon bungaku annai. Kindai hen* (Przewodnik po literaturze japońskiej. Zbiór literatury współczesnej). Tōkyō: Asahi Shuppansha, 1977.
- Keene, Donald. *Dawn to the West: Japanese Literature of Modern Era*. New York: An Owl Book, Henry Holt and Company, 1984.
- Mori, Eiichi. *Hayashi Fumiko no keisei: sono sei to hyōgen* (Transformacje Hayashi Fumiko: jej życie i twórczość). Tōkyō: Yūseidō, 1992.
- Ogata, Akiko. “Onna no sakka, otoko no sakka.” (Pisarki i pisarze) *Nihon bungaku* 30, 6 (1981): 76–78.
- Orbaugh, Sharalyn. *Japanese Fiction of the Allied Occupation: Vision, Embodiment, Identity*. Leiden: Brill's Japanese Studies Library, 2007.
- Slymaker, Doug. “When Sartre was an erotic writer: body, nation and Existentialism in Japan after the Asia-Pacific War.” *Japan Forum* vol.14, no. 1 (2002): 77–101. DOI: <https://doi.org/10.1080/09555800120109041>.
- Takezaki, Kazuma. “Sengo ni okeru joseishintai bibunka no keifu gakuteki kenkyū: “Shokuhatsu surushintai” toshite no [hattoushin] oyobi [biyōtaisō] no tōjō ni chakumoku.” (Studium genealogiczne kanonów kobiecego piękna w powojennej Japonii: ze szczególnym uwzględnieniem występowania „pięknych proporcji ciała” oraz „gimnastyki estetycznej” jako wyzwalającego się ciała). *Taiikugaku kenkyū* vol. 65 (2020): 187–203.
- Tiukało, Alicja. „Zagadnienie starości w filozofii płci Simone de Beauvoir”, w: *Edukacyjne, kulturowe i społeczne konteksty starości*, redakcja Małgorzata Malec, 195–206. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2011.

Vernon V. Victoria. *Daughters of the Moon: Wish, Will, and Social Constraint in Fiction by Modern Japanese Women*. Berkeley: Institute of East Asian Studies University of California, Japan Research Monograph, 1988.

Wodzick, Justyna. „Próba ustalenia statusu ciała w filozofii Simone de Beauvoir”, w: *(Nad) użycia ciała w kulturze*, redakcja Rachwał Tadeusz, Więckowska Katarzyna, 9–28. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012.

Biogram:

Kinga Lasek – absolwentka japonistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Swoją pracę magisterską, którą obroniła w 2022 roku, poświęciła życiu Hayashi Fumiko (1903–1951) oraz jej utworom. Tłumaczenia niektórych opowiadań tejże pisarki ukażą się wkrótce nakładem wydawnictwa Tajfuny. Obecnie kontynuuje badania na studiach doktorskich w Instytucie Technologii w Kitami w Japonii. Interesuje się literaturą japońską, w szczególności pisarkami XX wieku oraz literaturą cielesności (*nikutai bungaku*), a także tłumaczeniem maszynowym oraz dialektami japońskimi.

Łukasz Mokrzycki
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8625-4996>

Representations of Rome in literature and painting of the late Grand Tour within the framework of Edward Said's orientalism (abridged version)¹

Abstract: This paper focuses on the representations of Rome in a selection of Polish, French and Italian literary works and paintings of the Grand Tour last decades. I adopt the term *imaginary*, after André Malraux, to describe a collective world of imagination, the constantly changing inventory of images transformed by culture-oriented texts and works of art. In the analysis, I employ the reformulated concepts of Edward Said's theory presented in orientalism. The idealised *imaginary* of Rome seems to be false if based only on the external perspective, trying to "objectify" the city through literature and art. The person on the Grand Tour creates Rome entirely for his needs. Such a perception defines the discourse, but it is not rooted in reality and becomes only an evaluative interpretation. Thus, the discussion complemented by the city's *imaginary*, provided by the Italians themselves, creates an interesting comparative perspective.

Keywords: Rome, Grand Tour, *imaginary*, orientalism, literature, painting

Reprezentacje Rzymu w literaturze i malarstwie późnego Grand Tour z perspektywy orientalizmu Edwarda Saida (wersja skrócona)

Abstrakt: Niniejszy artykuł przedstawia wyobrażenia Rzymu w polskiej, francuskiej oraz włoskiej literaturze i malarstwie ostatnich dekad epoki Grand Tour. W pracy tej posługuję się terminem *imaginarium* zapożyczonym od André Malraux, opisującym zbiorowy, ulegający ciągłym zmianom świat wyobrażeń przetwarzanych przez teksty kultury i dzieła sztuki. Do analizy wykorzystuję przeformułowane koncepty teorii orientalnej Edwarda Saida. Głęboko zakorzenione i wyidealizowane *imaginarium* Rzymu jest fałszywe, oparte jedynie na optyce zewnętrznej, tradycyjnie podejmujące próbę „obiektywizacji” miasta poprzez literaturę czy sztukę. Pisarz i malarz podróżnik przedstawia Rzym całkowicie na swoje

¹ I am indebted to my supervisor, Professor Mirosław Loba, from the Institute of Romance Languages and Literatures at Adam Mickiewicz University in Poznań for his patient guidance, encouragement and the insightful advice that he has provided at various stages of my research.

potrzeby. Taka percepcja definiuje dyskurs, lecz nie jest zakotwiczona w rzeczywistości i staje się wyłącznie jej wartościującą interpretacją. W dyskusji nie brakuje zatem głosu „wewnętrznego” samych Italczyków, co stwarza ciekawą perspektywę porównawczą.

Słowa kluczowe: Rzym, Grand Tour, *imaginarium*, orientalizm, literatura, malarstwo

1. Introduction

This paper aims to analyse the representations of Rome in a selection of literary and artistic creations of the late Grand Tour. As the term *imaginary* is often used throughout this article, a brief explanation seems in order. It has been borrowed from Janusz Krzywicki² (after André Malraux's *Musée imaginaire*³) as a notion to describe a collective world of imagination, the constantly changing inventory of images reiterated and transformed by culture-oriented texts and works of art⁴. It is interesting to see how the collective *imaginary* shaped the representations of Rome in the literature and art of the period, and how they were influenced by the aesthetic theories and socio-political situation of the time.

For the purposes of this paper, the *imaginary* of Rome is reconstructed on the basis of the works of the following Polish and French writers: Antoni Edward Odyniec (1804–1885)⁵, François-René de Chateaubriand (1768–1848)⁶ and Marie-Henri Beyle (Stendhal) (1783–1842)⁷. Although *imagology*,⁸ based on oppositions such as the known – unknown via analogy, contrast or exaggeration, has often provided a framework for the analysis, the latter may be reformulated within the theory proposed by Edward Said⁹ in his *Orientalism*. Repetitive and idealised images of the Eternal City seem incomplete, even false, if based only on external perception. The artist represents the capital of the Papal State according to his needs, shaped by his social status and education. Even though they are often not rooted in reality and

² Janusz Krzywicki, *Wprowadzenie do imaginarium literatury afrykańskiej. W kręgu tradycji* (Warszawa: Dialog, 2002), 15.

³ André Malraux, *Musée imaginaire* (Paris: Gallimard, 1965).

⁴ Paweł Zajas, *Postkolonialne imaginarium południowoafrykańskie literatury polskiej i niderlandzkiej* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2008), 7. I express my gratitude to Professor Paweł Zajas from the Department of Dutch and South African Studies at Adam Mickiewicz University in Poznań for many inspirational discussions whose fruit is presented in this paper.

⁵ Edward Antoni Odyniec, *Listy z podróży* (Warszawa: PIW, 1961).

⁶ François-René de Chateaubriand, *Viaggio in Italia* (Firenze: Passigli Editori, 1990).

⁷ Stendhal, *Passeggiate Romane* (Firenze: Parenti Editore, 1956).

⁸ Manfred Beller, and Joep Leerssen, *Imagology: the cultural reconstruction and literary representations of national characters. A critical survey* (Amsterdam and New York: Rodopi, 2007).

⁹ Edward Said, *Orientalism* (London: Penguin Books, 1978).

remain a personal interpretation, his accounts perpetuate the discourse. This raises a few questions. Firstly, is the artist interested in getting to know the real Rome or is he only looking to recognise a set of predefined features, forms or canons? Secondly, does the Eternal City become the product of his external perception? And thirdly, what about the self-awareness of Italians in this context? I shall try to answer all three questions in this paper, but it is particularly interesting to look at the Italian works of the epoch to see how the local artists perceived their own place and how their observations correlate with the Northern European insight. Thus, the writings of Giacomo Leopardi (1798–1837)¹⁰ and Giuseppe Gioachino Belli (1791–1863)¹¹ will be used to reconstruct the Roman *imaginary* of the 19th century from the perspective of an insider.

The second part of the paper is devoted to a comparison of two paintings of Rome: one by André Giroux (1801–1879), a French painter and photographer, and one by Bartolomeo Pinelli (1781–1835), a local artist. Such a juxtaposition leads to some interesting conclusions that unmask the blurred, single-sided panorama of the Romantic Rome. It is postulated that what the Eternal City actually meant to the artist depended on his national and social contexts, and that his sensitivity played a key role in his perception and understanding of the place.

2. Representations of Rome in literature

In *Orientalism*¹² Said states that the cultural discourse and exchange within a culture is not ‘truth’ but representations of that culture. There is no such thing as a delivered presence, but a *re-presence*, or, in fact, a representation. Similarly, the value, strength and apparent authenticity of the representations of Rome rely very little on the place as such. On the contrary, its *imaginary* is a presence to the viewer by virtue of its having excluded and displaced any such real thing as ‘Rome’. Consequently, its representations stand forth and away from the ‘real’ place. In other words, if the Eternal City is to make sense at all one must refer to anything external to it rather than to it per se, and this sense is directly indebted to various, mostly Northern European, techniques of representation that make Rome a visible, clear ‘there’ in discourse about it. All in all, its *imaginary* relies upon institutions, conventions and agreed-upon codes of understanding their intermingled effects.

Staying in Rome largely evokes the experiences based on such representations. Although Chateaubriand, Stendhal or Odyniec’s Roman accounts want to be autobiographical, what they really do is reiterate the already known stories told by

¹⁰ Giacomo Leopardi, *Lettere* (Milano: Mondadori, 2006).

¹¹ Giuseppe Gioachino Belli, *I sonetti* (Torino: Einaudi, 2018).

¹² Said, *Orientalism*, 21.

Italianists who had visited Rome before them. In the 17th century, with the birth of the Grand Tour, the Eternal City was one of the most favourite destinations for Northern Europeans and a preferred topic in their memoirs. With the passing of time, a voyage to the Eternal City by one on the Grand Tour usually entailed two things. First, there were extensive intellectual preparations before the trip could actually take place. This meant not only reading existing travel accounts, but, more importantly, the traveller receiving the classical education responsible for creating a certain *imaginary* of the city. Although the expedition constituted the fulfilment of a dream, it was above all the culmination of the education process where all the things studied were to be experienced personally and confirmed first hand. Second, it also made the traveller realise that he was in fact foreign to the place, and left him with a sense of inadequacy with the environment that he found himself in once he had entered the city. Furthermore, the memoirs written by Northern Europeans can be put into three categories. First, there are accounts of travellers who intend to use their stay to provide professional material for future generations. They consider the task as a form of scientific observation (Stendhal). Second, there are writers who intend to do likewise, but are less willing to sacrifice their originality and style to impersonal definitions (Odyniec). Third, there are writers for whom a real, albeit metaphorical, trip to Rome is the fulfilment of a deeply felt and insistent project. Their texts are constructed according to personal aesthetics (Chateaubriand). In these accounts the space designated for the presence of the author's ego comes to the forefront right from the start. Despite clear differences, all three categories do not diverge greatly from one another. For example, it can be argued that Stendhal's *Passeggiate Romane* falls into the first two categories, and Odyniec's *Listy z Podróży [Travel Letters]* can also be characterised by the third one. What is of greater importance here, though, is that all the works cited are based on some sort of the ego power present in the Northern European consciousness. In all cases, Rome pre-exists for the observer, and in the third category the ego of the Grand Tour voyager is omnipotent and little effort is made to mask its impartial character. Thus, some themes are constantly repeated across categories. For instance, one is Rome as a place of pilgrimage, a journey undertaken by the person on the Grand Tour. The other concentrates on the city as a sort of spectacle or *tableau vivant*. Although each work included in these categories endeavours to characterise the place in some way, what is more important here is the degree to which the internal structure of the work is in a certain sense synonymous with an agreed *imaginary*. As expected for our travellers on the Grand Tour, their interpretation seeks to recreate the representations of Rome in a romantic way. Their visions bring the place back to their present almost as a form of salvation from its ruins. All of this, however, may leave the reader with an impression that, subconsciously or not, the authors only provide a personal reinterpretation of the already known *imaginary* and do not perceive the place as it is actually presented to them.

In particular, Chateaubriand's *Viaggio in Italia* never lets the reader forget the author's self, the personal pronoun in the first person singular – I. Meandering across the Roman ruins, pondering on the customs and rites, visiting the Pope and enjoying religious festivities become a tool to observe and transmit personal impressions. As narrators, Chateaubriand and Stendhal are seeking two types of experiences. The former is looking for one of a self-made Italianist pursuing his own experience of Rome, while the latter is an unscrupulous Northern European investigating useful knowledge to be handed down to future generations through his memoirs. What Grand Tour artists like Chateaubriand, Stendhal and Odyniec plan for their trips to Rome, what they imagine and think of it, concerns the places within the limits of their preconstructed *imaginary*. They make personal plans for a kind of show that is to be staged as they wish. Their itineraries are full of someone else's impressions or forgotten Roman secrets. They are looking to find a reality that is exotically captivating for their senses. Chateaubriand, Stendhal and Odyniec find, in Rome, a place favourable to their personal beliefs, obsessions and demands. Thus, on several pages of *Viaggio in Italia*, the author proudly informs the reader that he writes only for himself. Indeed, what he brings with him to Rome is a heavy baggage of personal intentions and beliefs, which he unpacks for his own edification. He comes to Rome with his own preconstructed views of the place and of its people, which make him often unwilling to discover and change his existing frame of mind. Like Chateaubriand, those on the Grand Tour feel no irony in the fact that, apart from superfluous observations, their journeys and visions of Rome will reveal little about its contemporary inhabitants, their destiny or the real character of the place of the epoch. Therefore, it costs them nothing to state that the women they meet or see are beautiful¹³, the Holy Father is a great man¹⁴ or the city itself is as crowded a place as in Michelangelo's scenes admired in the Sistine Chapel¹⁵. Simply, they are more interested in seeing what can nourish their own egos rather than in (re)discovering themselves in and through the 'real' experience of everyday Rome. Not noticing the sad emptiness of the Roman ruins and the bitter reality of its people, they dwell in a limbo of pre-set stereotypical images of the place and people visited.

Juxtaposing Northern European writers with those of Italian origin offers, in turn, an attractive perspective, shedding new light on the visions of Rome and enriching its *imaginary*. When compared with the accounts of Chateaubriand, Stendhal and Odyniec, those of the Romans, tired of papal oppression¹⁶, complicated taxation systems, bigotry and intricate social relations¹⁷, provide different

¹³ Stendhal, *Passeggiate Romane*, vol. II, 208.

¹⁴ Chateaubriand, *Viaggio in Italia*, 23–24.

¹⁵ Odyniec, *Listy z podróży*, vol. II, 251.

¹⁶ Belli, *I sonetti*, vol. IV, 3809.

¹⁷ Leopardi, *Lettere*, 351.

perspectives. But, *en masse*, all of them contribute to the city's *imaginary*. The Rome of foreigners is elegant, refined and intellectual – that of Italians is local, overwhelmingly Catholic and popular. All in all, the Eternal City depicted by the French and Polish writers had already vanished into thin air, but a smart eye is able to notice the evils of which Belli and Leopardi were the fiercest and most avid narrators. In the future, Rome, awakened by Napoleonic liberalism, was about to rise again from its ruins like a phoenix from the ashes.

3. Representations of Rome in art¹⁸

Rome's artistic and architectural charm occupying an important position in the European *imaginary* was the major reason for people on the Grand Tour to flock to the Eternal City. The place was looked up to as a phenomenon of cultural significance for the continued tradition of the Ancient World. Even though the *Ancien Régime* saw its end, the Grand Tour continued well into the 19th century and in some circles retained its former cosmopolitan character. The place had always attracted the European intelligentsia as a cultural melting-pot, where the academies of Rome, such as the Accademia dell'Arcadia and the Accademia di San Luca, inspired artists from all over Europe. The sites served as the *entrepôt* for them and they, in return, shaped the artistic and cultural life of the city.

Even though many artists were arriving in Rome to enjoy the sights, witness festivals and attend church ceremonies, they were primarily coming over to study and paint. The itineraries are busy with visits to the Museo Pio-Clementino and Museo Capitolino. Their rich collections privileged ancient art and were set up in response to the growing demands of those on the Grand Tour. Their appetite grew steadily into an urge to acquire works of both fine and decorative art. Consequently, a number of agents started operating in Rome, helping rich tourists buy paintings by contemporary artists or renovated ancient pieces, even though papal anti-exportation edicts limited the sales. Yet many of those on the Grand Tour were to satisfy their artistic appetites by purchasing landscape or veduta paintings. These had continued a long-established European tradition of accurately painting picturesque spots, like the familiar Roman Colosseum. Finally, in the early 19th century more personal approaches were born, and impressions replaced topographical detail, thus giving birth to works aiming at more naturalistic representations of nature or focusing on scenes of rural or urban life. André Giroux (1801-1879), a French painter, photographer and well-established art dealer, was one of those artists who produced such works of art.

¹⁸ I am grateful to Gabriele Angeli who has helped me systemise my knowledge about artistic creations of Rome in the 18th and 19th centuries, making fair comments at various stages of writing the text and finally making it clearer and smoother.

Figure 1. André Giroux, *View of the Roman Campagna from the Temple of Hercules Victor, Tivoli*, oil on canvas, private collection in Poland 1829–1830.

Figure 2. Bartolomeo Pinelli, *Interior of a Roman Inn*, watercolour over graphite, New York, The Metropolitan Museum of Art, 1817.

Located on the western slopes of the Sabine Hills and descending west towards Rome, Tivoli was one of the busiest sites visited by those on the Grand Tour on their way to or from the Eternal City. The site became a picturesque motif, a sort of exercise in style undertaken by generations of landscape painters in quest for inspiration. Thus, the painting (Fig. 1)¹⁹ shows a masterly blend of linear and aerial perspectives, inviting the viewer to witness a true-to-life illusion of the depth and atmosphere of the spot. Applying ‘impressionistic’ brushstrokes and balancing between the intensity and quality of sunlight reflected back down by the cloud-covered sky and low-angle sunlight breaking through from the right side, not only was Giroux able to release the wealth of finest tonal variations and textures of a seemingly dull scenery, but he suffused it with a mood consistent with its melancholic beauty. However, he does not lay emphasis on the acquiescent tidiness and harmony that can be found in it, but rather on its distinctive rawness, wilderness and even ugliness. His approach is a sympathetic rendering of the Roman *imaginary* – one that allows the viewer a moment of meditation about the passing of time and the crushing supremacy of nature reclaiming what man has taken away from her. This shift in emphasis is meant to provoke an emotional, not intellectual, response from the viewer, in a way suggestive of the Romantic spirit that was coming to light in the early decades of the nineteenth century.

Although Rome was a destination for many foreign artists, the city also prided itself in local painters like Bartolomeo Pinelli (1781–1835). Born and died in the Trastevere district, Pinelli was an extremely prolific illustrator and produced thousands of works of art depicting his home town with its people and customs. His romantic paradigm for Rome is all aimed at the exaltation of the traditional and popular values, still very alive in the city in the early nineteenth century (Fig. 2)²⁰. Pinelli turns all of his attention to present, everyday matters, homemade heroes and proud self-made men, in whose veins flows the blood of the twin brothers Romulus and Remus. In Pinelli’s works, the classical Rome of imperial relics plays a secondary role for the local folk. The ruins serve as a background – a picturesque scenery for the contemporary Romans who finally come forward as the protagonists. The heroic sense and the epic atmosphere which pervade his Romans, so aware and proud of their origin, shines throughout Pinelli’s *oeuvre*.

Arm in arm with Belli, Pinelli took on the role of the documentarian aiming at immortalising the city with its taverns of Trastevere, its artists of the rebellious cafés, its serenades and stabbings. One can easily imagine Pinelli and Belli, each on their own, wandering about the streets of Rome, passing its squares and churches and moving along the papal processions. The former with a sketch pad, the latter with flying sheets of paper – both curious and greedy, but alert

¹⁹ Poland, private collection.

²⁰ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/346085>.

and attentive so as not to miss a single trait of the city's life. The two carried on a feverish artistic activity, they produced countless watercolours and sonnets, as if they knew that the Rome they were living in was destined to disappear forever. The place was to transform inexorably, to adapt to the passing time, to keep pace with the North, to lose its reactionary and splendid isolation, and to wake up from its blissful numbness. Pinelli, like Belli, consciously beheld the twilight of papal Rome. He studied man and his nature, consequently overshadowing the dead and buried testimonies. He rediscovered the epic sense of the spirit tucked away in the people of Rome and its Campagna – so solitary and grim, but at the same time so grandiose, whose hidden meanings Belli grasped in his sonnets.²¹

In contrast to Belli's drama, poverty and pain that make him the spokesman of the secular Roman people – a society embittered by misery and resignation, forced to suffer through gritted teeth the oppression of the Church, destined for a wretched existence, full of hardship and trouble – in Pinelli's works we find the ambience inspired by the classical ideal, typical of the 18th century. His commoners, unlike those of Belli, who are losers, finally turn out to be winners. They enjoy their life with all its dazzling appearance surrounded by the love of others in the fading splendour of Rome. Although thrust into patriarchal poverty, they do not give up on enjoying their lives. In this sense, Pinelli's art is epic. It is a popular epic of the Romantic Rome, still clinging to the ancient grandeur, but slowly fading away.

4. Conclusions

Comparing the accounts of writers and artists from Northern Europe with their Italian peers complements the *imaginary* of Rome. As argued above, Said's theory of orientalism offers a useful tool in conceptualising and systemising the constellation of representations of Rome at the turn of the centuries. Thus the accounts penned by French and Polish writers and artists have been supplemented by their Italian counterparts on purpose. The two parties narrate the story of Rome from two opposing angles – like two sides of a coin. The Rome of those on the Grand Tour is sophisticated and à la mode, and if you listen carefully, you will hear it speak French. The Rome of the Italians is 'homemade', inundated by the papal rule and characterised by its ubiquitous vernacular – *il romanesco*. All in all, the tale of Rome as handed down to us by Chateaubriand, Stendhal, Odyniec and Giroux consists of a myriad of often imagined recollections, while that of Belli, Leopardi and Pinelli unveils its local taste, irrespective of the fact whether one likes it or not.

²¹ Bartolomeo Rossetti, *La Roma di Bartolomeo Pinelli* (Roma: Newton Compton Editori, 2006), 7–8.

Bibliography

- Beller, Manfred, and Joep Leerssen. *Imagology: the cultural reconstruction and literary representations of national characters. A critical survey*. Amsterdam and New York: Rodopi, 2007.
- Belli, Giuseppe Gioachino. *I sonetti*. Torino: Einaudi, 2018.
- Chateaubriand, François-René. *Viaggio in Italia*. Firenze: Passigli Editori, 1990 [French version: *Voyage en Italie*. Paris: Ladvocat, 1827].
- Krzywicki, Janusz. *Wprowadzenie do imaginarium literatury afrykańskiej. W kręgu tradycji*. Warszawa: Dialog, 2002.
- Leopardi, Giacomo. *Lettere*. Milano: Mondadori, 2006.
- Malraux, André. *Le musée imaginaire*. Paris: Gallimard, 1965.
- Odyniec, Edward Antoni. *Listy z podróży*. Warszawa: PIW, 1961.
- Rossetti, Bartolomeo. *La Roma di Bartolomeo Pinelli*. Roma: Newton Compton Editori, 2006.
- Said, Edward. *Orientalism*. London: Penguin Books, 1978.
- Stendhal. *Passeggiate Romane*. Firenze: Parenti Editore, 1956 [French version: *Promenades dans Rome*. Paris: Calmann-Lévy, 1858].
- Zajas, Paweł. *Postkolonialne imaginarium południowoafrykańskie literatury polskiej i niderlandzkiej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2008.

Biogram:

Łukasz Mokrzycki is pursuing his PhD in Italian literature at Adam Mickiewicz University in Poznań. He received one MA in English linguistics (2002) and another MA in Italian literature (2023). Between 2002 and 2011 he worked as a teacher of English in Poland, Ireland and Italy. Since 2011 he has been working as a freelance translator and interpreter in English, Italian and Polish. In 2024 he received two PhD research grants. His research areas focus on the visions of Rome and Roman Campagna between XVIII and XIX centuries, also within the framework of postcolonial theories.

Marcin Pieper

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4383-0771>

Ukryta, zapomniana, wszechobecna – trauma w opowiadaniu *Kości Shimy Tsuyoshiego*

Abstrakt: Psychika, czyli indywidualny zespół cech i procesów wewnętrznych, to część natury ludzkiej, którą naukowo zaczęliśmy badać dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Choć środowisko, w którym żyjemy, zmieniło się od czasów prehistorycznych, to nasze instynkty i zachowania nadal pozostają pierwotne. W sytuacji silnego stresu, szczególnie gdy zagrożone jest życie własne lub bliskich nam osób, można doświadczyć traumy – rany i blizny – która nawet po długim okresie od zdarzenia, otwiera się w najmniej oczekiwanym momencie. Okinawski pisarz, Shima Tsuyoshi (właśc. Ōshiro Masayasu), w opowiadaniu *Kości* (*Hone*, 1973) opisuje historię Kamakichiego, który z innymi Okinawczykami usuwa zbiorową mogiłę zmarłych podczas bitwy o Okinawę. Zachowania bohaterów ukazują obraz stopniowego mierzenia się z traumą bitwy, która wydarzyła się dwadzieścia osiem lat wcześniej. Mimo to rana tajfunu stali (czyli przytoczonej bitwy) jest wciąż obecna w życiu mieszkańców wyspy. Artykuł jest próbą analizy wątków pojawiających się w opowiadaniu oraz ukazania na jego podstawie trzech głównych rodzajów traumy, z którymi borykają się Okinawczycy: traumy indywidualnej, transgeneracyjnej i kolektywnej.

Słowa kluczowe: Okinawa, Japonia, Bitwa o Okinawę, trauma

Hidden, forgotten, ubiquitous – trauma in the short story *Bones* by Shima Tsuyoshi

Abstract: The Psyche, i.e. the individual set of distinctive characteristics and internal processes, is a part of human nature, which we began to study scientifically only in the second half of the 19th century. Even though the environment we live in has changed since prehistoric times, our instincts and behaviour remain primordial. In situations of severe stress, especially when faced with a threat to the life of ourselves or someone close to us, it is possible to experience trauma – wounds and scars – which, even a long period after the event, reveals itself at the least expected moment. Okinawan writer Shima Tsuyoshi (real name Ōshiro Masayasu), in the short story *Bones*, describes the story of Kamakichi, who alongside other Okinawans, disposes of the mass tomb of the deceased during the battle of Okinawa. The behaviour of this short story's hero depicts the gradual confrontation with

the trauma of the battle of Okinawa, which happened twenty-eight years earlier. Despite this, the Typhoon of Steel (in other words the battle of Okinawa) is still present in the life of the island's inhabitants. The article is an attempt to analyse motifs appearing in the story and to show the three main types of trauma which the Okinawans face: individual, transgenerational, and collective.

Keywords: Okinawa, Japan, battle of Okinawa, trauma

1. Definicja traumy

Trauma to słowo, z którym każdy z nas spotkał się w życiu codziennym niejeden raz. „To było traumatyczne!”, „Nie sądziłem/sądziłam, że spotka mnie taka trauma”, „Jestem strauumatyzowany/strauumatyzowana”. Te i tym podobne wyrażenia słyszymy lub sami wypowiadamy. Wielokrotnie „trauma” ma podkreślić wagę sytuacji, która nam się przydarzyła. Jednakże pomijając sytuacje krytyczne, z prawdziwą traumą nie spotykamy się wcale tak często. Trauma w kontekście medycznym i trauma jako środek emfazy to dwa zupełnie inne zjawiska. Dlatego też niezwykle ważna w kontekście tego artykułu jest jasna definicja traumy, przede wszystkim traumy psychicznej.

Według Marii Orwid trauma

w języku greckim [...] oznacza ranę, ale w rozwinięciu semantycznym – uraz, takie zdarzenie lub cykl zdarzeń, które pozostawiają w człowieku ślady somatyczne albo psychiczne. Traumą może być więc wypadek [...] Traumą może być długa i ciężka choroba [...] Traumą może być rana zadana człowiekowi nożem, postrzał, cokolwiek, co zostawia po sobie ślad w postaci blizny¹.

W związku z tym istnieje generalny podział na dwa rodzaje traum: traumę somatyczną (cielesną) oraz traumę psychiczną. W języku polskim, gdy mówi się o traumie, ma się na myśli przede wszystkim traumę psychiczną i poza specyficznymi sytuacjami, nie wymaga się doprecyzowania terminu. W dalszej części pracy, przytaczając słowo „trauma”, będę miał na myśli właśnie traumę psychiczną.

Trauma psychiczna jest zdecydowanie trudniejsza do zdefiniowania niż trauma somatyczna. Igor J. Pietkiewicz i Radosław Tomalski definiują traumę psychiczną w lakoniczny sposób: trauma to „subiektywne doświadczenie z urazem psychicz-

¹ Maria Orwid, *Trauma* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2009), 7.

nym”², jak również „trauma» w sensie samego zdarzenia, które uznaje się jako obiektywnie traumatyzujące”³. Nie jest sprecyzowane więc, czy traumą określa się doświadczenie traumatyzujące, czy „specyficzny rodzaj reakcji – przeżycia lub psychicznego przetwarzania owego wydarzenia”⁴. Warto nadmienić też, że w przeciwieństwie do doświadczenia traumatyzującego nie każde doświadczenie traumatyczne prowadzi do traumy psychicznej i zaburzeń.

Co więcej, trauma to doświadczenie subiektywne i indywidualne. Nie da się jasno określić doświadczeń, które można by zaliczyć do listy tych traumatyzujących. To, co potencjalnie może stać się traumą, zależy od wielu czynników, takich jak na przykład wiek, odporność psychiczna czy poziom uzyskanego wsparcia. Niemniej, najczęściej wymieniane sytuacje mogące wywołać np. zaburzenia stresu pourazowego odnoszą się do zagrożenia utraty zdrowia i życia oraz odejścia bliskiej osoby⁵.

Jak już zostało wspomniane, trauma niesie ze sobą ranę oraz następującą po niej bliznę. W przypadku traumy psychicznej ową blizną jest jedno lub szereg specyficznych zachowań, które przed doświadczeniem traumatyzującym nie występowały u danej osoby. Należy nadmienić jednak, że tworzenie katalogów takich zachowań ma bardzo ograniczoną wartość dla psychologii, w przeciwieństwie do indywidualnej terapii psychologicznej⁶. Przykładowo – gdy dwie osoby doświadczają traumy tego samego wypadku samochodowego, dla jednej z nich widok samochodu o określonym kolorze może powodować dysocjację, czyli poczucie oddzielenia się od rzeczywistości, a dla drugiej z nich ten sam widok nie musi nieść ze sobą przykrych doświadczeń.

Jednocześnie, jeśli badaniu zostanie poddana większa liczba osób dotkniętych traumą z tego samego powodu, istnieje duże prawdopodobieństwo, że większa liczba badanych będzie miała podobne objawy psychopatologiczne. Przykładowo – jeżeli w wyniku działań wojennych żołnierze bądź cywile zostali dotknięci traumą, dźwięk wybuchających fajerwerków przypominający dźwięk wystrzeliwanego pocisku może doprowadzić do dysocjacji.

Wcześniejsze określenia na osoby „mające traumę” można zastąpić jednym określeniem stosowanym w psychologii – adresat traumy. Adresatem traumy jest osoba dotknięta traumą albo grupa, która przeżyła doświadczenie traumatyzujące. Trauma dotycząca jednostkę nosi nazwę traumy indywidualnej. Trauma grupy określana jest mianem traumy kolektywnej⁷.

² Igor J. Pietkiewicz, Radosław Tomalski, „Zaburzenia związane z traumą – perspektywa teoretyczna”, *Czasopismo Psychologiczne – Psychological Journal* 24, 2 (2018): 261.

³ Pietkiewicz i Tomalski, „Zaburzenia związane z traumą”, 261.

⁴ Pietkiewicz i Tomalski, „Zaburzenia związane z traumą”, 261.

⁵ Pietkiewicz i Tomalski, „Zaburzenia związane z traumą”, 262.

⁶ Pietkiewicz i Tomalski, „Zaburzenia związane z traumą”, 262.

⁷ Orwid, *Trauma*, 11–12.

Choć nie zdarza się to w stu procentach przypadków, to wyjście z traumy jest możliwe. Jest to długi i żmudny proces polegający na zmianie myślenia i próbie stopniowego mierzenia się z nią. Nieleczona trauma indywidualna zwykle prowadzi do komplikacji życia osobistego i społecznego⁸. Nieleczona trauma kolektywna prowadzi do silnych zmian w strukturze społecznej, wytworzenia się nowych tabu, zamknięcia się społeczności na określonych członków wspólnoty, szczególnie tych, którzy nie przeżyli tego samego doświadczenia, bądź na świat poza wspólnotą⁹.

O ile leczenie traumy indywidualnej jest procesem ciężkim, wyjście społeczności z traumy kolektywnej jest procesem krytycznie trudnym, wymagającym szczególnie nakładu pracy wielu specjalistów, nie tylko psychologów¹⁰.

Trauma indywidualna i kolektywna wiążą się z kolejnym bardzo ważnym zjawiskiem – przekazem transgeneracyjnym. Pokolenie strauumatyzowanych rodziców i dziadków nieświadomie przekazuje traumę pokoleniu, które albo nie brało udziału w doświadczeniu traumatyzującym, albo narodziło się po tym doświadczeniu. Pokolenie dzieci i wnuków natomiast biernie bierze udział w traumie rodziców i/lub dziadków poprzez wspomniany przekaz transgeneracyjny. Jest to zjawisko psychologiczno-społeczne, z naciskiem na jego społeczny aspekt i nazywane jest traumą transgeneracyjną lub transpokoleniową¹¹.

W przypadku doświadczenia traumy transgeneracyjnej często nie ma się świadomości jej istnienia, a specyficzne zachowania bądź system wartości różniący się od tego, którym kieruje się podobna grupa (np. wiekowa czy religijna), bywa traktowany przez osoby z zewnątrz jako swoistą subkulturę lub cechę charakterystyczną dla osób danego regionu. Próby odnalezienia powodu cierpienia własnego pokolenia, szczególnie gdy właściwie nie jest się świadomym istnienia traumy transgeneracyjnej, mają swe odbicie w literaturze, muzyce czy ogólniej, w sztuce. Sztuka zresztą bardzo często wspomaga proces terapeutyczny traumy. Zdarza się, że pacjentom łatwiej wyrazić uczucia, poprzez np. namalowanie obrazu, wyśpiewanie swojego bólu albo zapisanie własnych myśli¹². Terapeuta, który styka się z takim tworem, po przeanalizowaniu zawartych w nim treści symbolicznych, może odszyfrować ukryte przez podświadomość treści psychiczne, biorąc pod uwagę

⁸ Orwid, *Trauma*, 11–16.

⁹ Cordula Reimann i Ursula König, "Collective Trauma and Resilience. Key Concepts in Transforming War-related Identities. Comment on: Transforming War-related Identities", w: *Handbook Dialogue Series* No. 11 – comment, red. Beatrix Austin i Martina Fischer (Berghof Foundation, 2016), 3–4.

¹⁰ Orwid, *Trauma*, 94–97.

¹¹ Orwid, *Trauma*, 122–124. Zob. też: Reimann i König, "Collective Trauma and Resilience", 3–4.

¹² Agata Linek, „Arteterapia – poznanie i wyrażenie siebie”, *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Humanistyczne*, Nr 4 (1/2012): 83–86.

historię pacjenta oraz jego kontekst kulturowy i socjologiczny. Przypomina to analizę języka symbolicznego ujawniającego się w marzeniach sennych¹³.

Przykładem takiego tekstu literackiego działającego jako środek terapeutyczny i jednoczący może być opowiadanie *Kości* (Hone, 1973) Shimy Tsuyoshiego. Położenie geograficzne i historia Okinawy mają duży wpływ na zrozumienie utworu i opisanych w nim traum.

2. Riukiu i Okinawa – historia

Archipelag Riukiu znajduje się w Azji Wschodniej i oddziela wody Morza Filipińskiego oraz Morza Wschodniocchińskiego. Sąsiadują z nim dwie większe wyspy – na północy znajduje się Kiusiu, na południu Tajwan¹⁴. Wiek najstarszych znalezisk archeologicznych archipelagu określa się na ponad 32 tysiące lat¹⁵. Początki państwowości datuje się na XI wiek, a annały historyczne wspominają o trzech państwach okinawskich. Jedno z nich, Chūzan, w XV wieku zjednoczyło kraj, ustanawiając Królestwo Riukiu¹⁶. Lokalizacja wysp i stosunkowo mała powierzchnia popchnęły ówczesnych mieszkańców w stronę morza – Riukiu-kańczy, dzięki oddawaniu trybutu cesarzowi Chin (z dynastii Ming, a później Qing), dołączyli do siatki handlowej świata sinocentrycznego¹⁷. Okres świetności Królestwa zakończył się w 1609 roku. Królestwo Riukiu zostało podbite przez księstwo Satsuma – wasala sioguna Japonii – stając się tym samym wasalem wasala. Suzerendem Riukiu-kańczyków zostało wspomniane księstwo¹⁸.

W 1879 roku Królestwo Riukiu przestało istnieć. Zostało zaanektowane przez Japonię, a w jego miejscu utworzono prefekturę Okinawa. XIX-wieczni Okinawczycy doświadczali bardzo powolnych reform w wielu dziedzinach życia¹⁹. Mimo to życie w prefekturze Okinawa płynęło dość przewidywalnym rytmem do 1944 roku. Japończycy zaczęli ponosić porażki na Pacyfiku od 1943 roku, a we wrześniu rok później Amerykanie zdecydowali o desancie na wyspę. Ofensywa ruszyła 1 kwietnia i oficjalnie zakończyła się 23 czerwca 1945 roku²⁰. Bitwa o Okinawę,

¹³ Erich Fromm, *Zapomniany język. Wstęp do rozumienia snów, baśni i mitów* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977), 188.

¹⁴ Stanisław Meyer, *Historia Okinawy* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018), 25.

¹⁵ Meyer, *Historia Okinawy*, 38.

¹⁶ Meyer, *Historia Okinawy*, 47–52.

¹⁷ Meyer, *Historia Okinawy*, 53–55, 78.

¹⁸ Meyer, *Historia Okinawy*, 72–74.

¹⁹ George Kerr, *Okinawa: The History of an Island People* (Boston: Tuttle Publishing, 2000), 352–355, 381–418.

²⁰ Meyer, *Historia Okinawy*, 159–160.

zwana również tajfunem stali (ang. *typhoon of steel*, jap. *tetsu-no bōfū*), okazała się hekatombą dla żołnierzy, także pochodzenia okinawskiego, oraz przede wszystkim dla ludności cywilnej²¹.

Mieszkańcy prefektury Okinawa jeszcze przed bitwą byli wyrzucani z domostw. Armia japońska zrzekła się odpowiedzialności za relokację cywili i musieli oni szukać innego schronienia. Szczególnie po upadku linii Shuri 29 maja 1945 roku cywile uciekali przed działaniami wojennymi, a ze względu na wymieszanie się z przemieszczającą się armią często padali ofiarą nalotów bombowych. Wielokrotnie zdarzało się, że Okinawczycy byli żywą tarczą dla żołnierzy japońskich, a Amerykanie, obawiając się ataków samobójczych, wielokrotnie zagazowywali i wypalali domostwa oraz naturalne schronienia, takie jak np. jaskinie (gdzie chronili się zarówno cywile i wojskowi, często wspólnie). Żołnierze japońscy wielokrotnie dopuszczali się gwałtów i morderstw w ramach odwetu za niepowodzenia. Rozmowa w językach riukiuańskich była niejednokrotnie uważana za szpiegostwo na rzecz wroga. Amerykanie próbowali organizować obozy i schronienia z żywnością i lekami dla ludności cywilnej, zaś Japończycy pozostawiali cywili samym sobie²².

Propaganda wojenna przyniosła równie krwawe żniwo – Okinawczycy w strachu przed Amerykanami popełniali masowe samobójstwa. Na południowym krańcu wysp Riukiu – archipelagach Miyako i Yaeyama – wybuchła epidemia malarii i głodu, która zabrała ze sobą około 4000 żyć ludzkich²³.

Tragiczny obraz Okinawy po bitwie miał zostać odmieniony wraz z ogromną zmianą – okupacją amerykańską trwającą do 1972 roku. Amerykanie jednak zignorowali lokalną kulturę i zaczęli traktować archipelag jako strategiczne miejsce na mapie Azji między pokonaną Japonią, Chinami, Koreą Północną a Koreą Południową²⁴.

Rozmowy między USA a Japonią zaowocowały zwróceniem archipelagu Japonii i ponownym utworzeniem prefektury Okinawa w 1972 roku. Problemy dotyczące wysp jednak nie zniknęły i obecnie prefektura Okinawa, choć z perspektywy turysty wydaje się być rajem, jest najbiedniejszą częścią Japonii. Bazy amerykańskie nie zniknęły i są wielkim problemem dla Okinawczyków. Japończycy i Amerykanie postrzegają bazy jako gwarant bezpieczeństwa na Dalekim Wschodzie i nie widać perspektyw na ich likwidację²⁵. Wydaje się, że peryferyjne położenie wysp jest też peryferyjne w światopoglądzie przeciętnego Japończyka²⁶.

²¹ Meyer, *Historia Okinawy*, 169.

²² Meyer, *Historia Okinawy*, 159–171. Zob. też: Steve Rabson, „Introduction”, w: *Okinawa. Two Postwar Novellas* by Ōshiro Tatsuhiro and Higashi Mineo, red. Steve Rabson (Berkeley: University of California, Institute of East Asian Studies, Center for Japanese Studies, 1989), 2–3.

²³ Meyer, *Historia Okinawy*, 166–171.

²⁴ Meyer, *Historia Okinawy*, 174–180.

²⁵ Meyer, *Historia Okinawy*, 191–195. Zob. też: Beata Bochorodycz, „Okinawa – geograficzne i polityczne peryferia Japonii”, *Azja-Pacyfik. Indie i kraje Azji Wschodniej* tom 10 (2007): 16–17.

²⁶ Na podstawie prywatnych rozmów z Japończykami z okolic Osaki, Kioto i Tokio.

3. Autor i jego opowiadanie

Historia Archipelagu Riukiu jest doskonale znana urodzonemu w 1939 roku w Tamagusuku Okinawczykowi Ōshirze Masayasu. Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Waseda zajął się on pisarstwem historycznym, a także pracował przy scenariuszach do filmów i seriali. Był edytorem *Historii prefektury Okinawa* (*Okinawaken-shi*, 1974), wydanej przez urząd prefekturalny, oraz autorem *Historii Okinawy w okresie Shōwa* (*Shōwashi-no naka-no Okinawa*, 1989), dotyczącej problemów natury społecznej Okinawczyków. Pod pseudonimem literackim Shima Tsuyoshi opublikował kilka dramatów i opowiadań, m.in. *Hone*, czyli *Kości*. Opowiadanie to zostało po raz pierwszy wydrukowane w gazecie “Ryūkyū Shimpo” w 1973 roku i zdobyło nagrodę dziennika za najlepsze opowiadanie roku²⁷.

Opowiadanie rozpoczyna się sceną przedstawiającą załogę budowniczych odpoczywającą pod dużym samotnym figowcem, która dotarła na szczyt wzgórza w okolicy Naha – stolicy prefektury Okinawa. Teren pokryty trawą pampasową był przed wojną gęstym lasem, w którym według legend można było spotkać zjawy i duchy. Silny ostrzał artyleryjski zmiotł las, pozostawiając jedynie gołą ziemię, którą później porosły trawy. Teren, na którym przebywa grupa, jest przeznaczony na dwudziestokondygnacyjny luksusowy hotel. Ekipa budowniczych została oddelegowana z ratusza miejskiego i już wcześniej odpoczywała w cieniu drzewa, w skwarze sierpniowego dnia. Ich przełożeni zostali wysłani na Okinawę przez japońską firmę elektryczno-budowlaną Tōa i są Japończykami. Dzień przed opisywaną sceną na miejscu budowy odkryto kości.

Do grupy podchodzi starsza pani, której syn sprzedał teren pod budowę hotelu. Według kobiety teren ten jest zbiorową mogiłą poległych podczas bitwy o Okinawę. Nadzorujący cały projekt inżynier pyta, czy miejsce to jest mogiłą Japończyków, na co kobieta odpowiada, że to miejsce spoczynku wszystkich – Japończyków, Amerykanów, Okinawczyków, żołnierzy, cywili, zarówno tych starych, jak i niemowląt – każdego, kto zginął w tych okolicach jeszcze w trakcie bitwy. Ciał było tak dużo, że kobieta nie jest w stanie dokładnie pokazać, gdzie zaczyna się, a gdzie kończy zbiorowy grób. Ciała na szczycie należało polać benzyną i skremować, by w ogóle zmieścić wszystkich w mogile. Po prowizorycznej kremacji można było przykryć teren warstwą ziemi. Ojciec kobiety posadził w tym miejscu figowca, żeby zaznaczyć, gdzie dokładnie znajdował się grób. Wydarzenie to miało miejsce dwadzieścia osiem lat wcześniej, w 1945 roku.

Japoński inżynier podsumowuje wypowiedź kobiety słowami o kosztach, jakie ponosi firma. Po krótkiej naradzie szefa budowy i głównego inżyniera pada decyzja,

²⁷ William J. Tyler, “Shima Tsuyoshi”, w: *Southern Exposure: modern Japanese literature from Okinawa*, red. Michael Molasky i Steve Rabson (Honolulu: University of Hawai’i Press, 2000), 155.

że to nie rząd Japonii, nie prefektura Okinawa, tylko pracownicy oddelegowani z urzędu miasta muszą usunąć mogiłę. W tym momencie poznajemy głównego bohatera opowiadania – robotnika Kamakichiego. Jest trzydziestolatkiem, a w trakcie bitwy o Okinawę miał dwa lata. Nie pamięta tamtych wydarzeń, ale czuje się źle na myśl, że będzie musiał odkopywać kości zmarłych.

Pracownicy rozpoczynają proces odkopywania kości. Początkowy czerwonoziem ustępuje miejsca kolorowi szaremu. Znaleźiska nie przypominają kości, a raczej kawałki muszli. Pierwsze większe szczątki przypominają piłki pingpongowe. Kamakichi pyta kolegę, co właśnie odnalazł. Jego odpowiedź, skamieniałe jądra, bulwersuje przełożonego, który mówi, że wszyscy tu spoczywający to bodhisattwo wie, przez co należy im się szacunek, a znalezisko to głowa, czyli górna część kości udowej. Rozmowa między pracownikami zaczyna dotyczyć zmarłych jako nawozu w dosłownym i metaforycznym znaczeniu. Główny bohater jest rozedrgany.

Po południu powraca staruszka. Wydaje się, że zaczyna modlić się nad grobami. Kamakichi zauważa, że kobieta nie odprawia modłów *per se*, lecz kieruje do szczątek pytania: „Biedactwa. Kogo z was są te kości? Co się z wami stało w tym miejscu? Byliście i rodzicami, i dziećmi. To tak strasznie przykre”²⁸.

W tym momencie bohater doznaje dysocjacji. Przypomina mu się opowieść matki o trzech kamieniach, które zostały zabrane z miejsca, gdzie japońscy żołnierze skakali z klifów, wołąc odebrać sobie życie niż oddać się w ręce wroga. Jest pewien, że historia ta jest nieprawdziwa. Myśli o dacie śmierci ojca – 23 czerwca, data zakończenia bitwy. Sądzi, że data ta również jest nieprawdopodobna. Jest pewien wyłączone zwerbowania ojca do cywilnej armii już w trakcie bitwy.

Dzień pracy kończy się, a Kamakichi udaje się do restauracji specjalizującej się w potrawie *oden*. Pije *awamori* – mocny alkohol okinawski. Nie jest w stanie jeść – przeżycia dnia pracy powodują u niego ścisk żołądka. Bohater upija się i pograża w niechcianych i natrętnych myślach. Najpierw myśli o staruszce i jej modłach nad mogiłą, a potem o swoim ojcu. Choć próbuje skupić się na czymś innym, wspomnienia dotyczące ojca pojawiają się przed oczyma Kamakichiego i są bardzo silne.

Kolejnego dnia robotnicy po raz pierwszy odnajdują pełne szkielety i przedmioty osobiste. Miejsce pracy zaczyna przypominać pogorzeliśko po bitwie, a szkielety mają kolor inny niż kości skremowanych – są rudawe, przypominają zbroczone krwią.

Kamakichi, od przebudzenia cierpiący na ból głowy i mdłości, wyciąga czaszkę, która pęka mu w dłoniach. Bohater reaguje psychosomatycznie – wygina się i wymiotuje. Śnieżnobiałe zęby doprowadzają do kolejnej dysocjacji. Matka opowiadała mu kiedyś historię o głodnych duszach zmarłych podczas bitwy, które nie mogą

²⁸ Shima Tsuyoshi, “Hone”, w: *Okinawa Bungakuzenshū. Daihakkan. Shōsetsu San*, red. Okinawa Bungakuzenshūhanshūinkai (Tokyo: Kokushokankōkai, 1990), 10.

zaznać spokoju i szukając jedzenia, przemieszczają się po Okinawie. Dodatkowo Kamakichi przypomina sobie siebie z matką w jaskini. Podczas bitwy ukrywał się w niej, a gdy nie przestawał płakać, zatkało mu usta piaskiem wepchniętym w gardło. Osobą, która to zrobiła, była jego własna matka.

Kolejna czaszka, którą wyciąga bohater, ma twarz ojca. Manierka wyjęta z ziemi wciąż jest pełna wody. Przez jego ciało przebiega zimny dreszcz. Chwilę później odnajduje kość łopatki z dziurą powstałą prawdopodobnie po przebicciu bagnetem. W tym samym momencie bohater doznaje dysocjacji, czy też – jak sam stwierdza – halucynacji. W wizji ojciec leży obok niego. Jest to zaskakujące dla Kamakichiego, gdyż nigdy nie skupiał się na postaci ojca w swoim życiu, zawsze traktował go jako naturalnie nieobecnego, jako ducha, który jednocześnie nie istnieje i istnieje, ale tylko jako wspomnienie. Ojciec nie miał ważnego wpływu na jego życie. Jedynym wyjątkiem od tego stanu była porażka w otrzymaniu pracy bankiera. Wtedy myślał o ojcu i o tym, że go zawiódł.

W tym czasie przełożeni rozmawiają o wycięciu wielkiego figowca. Przed otwarciem hotelu zostaną posadzone tu palmy. Kolega Kamakichiego wybucha złością i mówi, że szefostwo przekroczyło granicę. Starsza kobieta towarzysząca ekipie budowlanej mówi, że drzewo to nie należy do żywych, tylko do zmarłych. Zostało posadzone przez jej ojca i symbolizuje to, co przeszli mieszkańcy wyspy w trakcie wojny.

Kamakichi, słuchając słów kobiety, stoi oparty o drzewo. Bardzo chce o wszystkim zapomnieć, odwrócić wzrok. Od przeszłości nie ma jednak odwrotu. Czuje uderzającą falę gorąca. Szyją dotyka kory figowca. Jest zimna i daje ukojenie. Znow zaczyna myśleć o ojcu. Główny bohater odrywa jeden liść. Zawija go w ręce i dmie w powstały rulon. Przerażający dźwięk powoduje koniec dyskusji między staruszką a szefem budowy. Zgromadzeni odwracają się w stronę Kamakichiego. Błysk światła odbija się od złotego hełmu budowlanego. Opowiadanie kończy się.

4. Obraz traumy w opowiadaniu

Jaki obraz traumy bądź traum wyłania się z treści *Kości Shimy Tsuyoshiego*? Tak jak skomplikowana jest kwestia zdefiniowania samej traumy, tak i z podobnym problemem można spotkać się przy rozpoznaniu jej podczas lektury opowiadania. Nie jest znana historia bohaterów sprzed odnalezienia zbiorowej mogiły. Wcześniejsze losy Kamakichiego opisane w opowiadaniu są w zasadzie strzępkami z jego życia. Jednakże w specyficznych zachowaniach i wspomnieniach lub halucynacjach da się odnaleźć tropy, które pozwalają stwierdzić, że bohater ten mierzy się z traumą.

Gdy na wyspie rozgorzał tajfun stali, Kamakichi miał zaledwie dwa lata. Czy można stwierdzić, że jest on ofiarą traumy indywidualnej? Podczas wspomniania

matki i doświadczenia brutalnego zatrzymania płaczu poprzez wciśnięcie piachu do ust pod groźbą śmierci Kamakichi mówi wprost, że pamięta tamto wydarzenie. Jednocześnie dodaje potem, że matka wielokrotnie wspominała ucieszenie dziecka jako pamiątkę dramatu wojny. W związku ze zjawiskiem amnezji dziecięcej (zjawisko posiadania wybiórczych wspomnień lub całkowitego ich braku z okresu pierwszych dwóch-trzech lat życia) istnieje duża szansa, że bohater nie był w stanie osobiście zapamiętać koszmaru wojny. Bardziej prawdopodobne jest to, że wspomnienia Kamakichiego to tak zwane fałszywe wspomnienia – są obecne w pamięci, ale albo nie są one rzeczywiste, albo powstały w wyniku przekazu osób trzecich²⁹. Ponieważ Okinawczyk miał dwa lata, gdy doświadczył bitwy o Okinawę, czyli był w wieku, kiedy mógł zacząć rzeczywiście zapamiętywać pierwsze wydarzenia, nie da się jasno stwierdzić, czy wspomnienia Kamakichiego są rzeczywiste, czy fałszywe.

W przeciwieństwie do braku pewności występowania u głównego bohatera traumy indywidualnej spowodowanej przez doświadczenie bitwy nie ma wątpliwości co do istnienia u niego traumy transgeneracyjnej. Historie matki o bitwie były na tyle żywe w przeświadczeniu Kamakichiego, że mimo iż on sam ich nie przeżył, doświadczył bólu rodzica i sam stał się ofiarą tajfunu stali. Dysocjacje, nazywane przez bohatera halucynacją, wizje zmarłych i w zasadzie po raz pierwszy przywoływanie myśli o ojcu, jego koszmarze, losie i ostatecznie utracie życia, świadczą o byciu doświadczonym przez traumę braku ojca, czyli traumie indywidualnej. Niemniej w opowiadaniu większą rolę gra trauma transgeneracyjna głównego bohatera. Kamakichi, który jako dziecko doświadczył wojny, ale przede wszystkim Kamakichi jako ofiara przekazu transgeneracyjnego został głęboko skrzywdzony przez bitwę o Okinawę, jak również przez okres życia z traumą doznawaną przez osoby z jego najbliższego otoczenia. Co więcej, obcowanie z prochami i szczątkami poległych w trakcie bitwy, które w społeczeństwie okinawskim są otoczone kultem przodka³⁰, doprowadzają do zaburzeń psychosomatycznych. Kamakichi w przemyśleniach buntuje się działaniami japońskich przełożonych. Myśli o odkrywaniu mogiły przeszywają go odrazą. Podczas rozmowy o szczątkach jako nawozie bohater czuje przeszkodę w gardle i napływające łzy. Wymioty spowodowane wizją głowy ojca również świadczą przynajmniej o zaangażowaniu emocjonalnym bohatera. Przerazający dźwięk wydobywający się z liścia figowca „daje głos” umarłym, ale jest jednocześnie dźwiękiem błagania Kamakichiego o koniec pracy, koniec obcowania z kośćmi, a także koniec obcowania z traumą.

Matka, przywoływana wyłącznie we wspomnieniach, doświadczyła traumy indywidualnej. Ukrywanie się w jaskini podczas bitwy, strach przed utratą wła-

²⁹ Ingrid M. Cordón et al., “Memory for traumatic experiences in early childhood”, *Developmental Review*, vol. 24, iss. 1 (2004): 102–114.

³⁰ Meyer, *Historia Okinawy*, 93.

snego życia, brutalne ucieszenie dziecka, lęk o jego życie oraz utrata męża, przy jednoczesnym w zasadzie braku pamiętek po nim (które są szczególnie ważne w procesie żałoby³¹), świadczy o silnej traumie indywidualnej. Kobieta, według słów Kamakichiego, wielokrotnie wspominała i przeżywała ponownie koszmar wojny. Oznacza to, że nie rozprawiła się z własną traumą, a doświadczenia te przeszkadzają jej w codziennym życiu. Choć nie jest to wypowiedziane wprost, to wydaje się, że z powodu ucieszenia dziecka kobieta czuje wielkie wyrzuty sumienia, choć zdaje sobie sprawę z tego, że nie było innego wyjścia, by uratować Kamakichiego, siebie i innych ukrytych w jaskini. „Mniejsze zło” nie pozwala kobiecie na spokojną egzystencję.

Starsza kobieta informująca o istnieniu masowej mogiły jest kluczową postacią opowiadania. Nie da się jasno stwierdzić, czy jest ona adresatem traumy, czy nie, ale zachowanie przy mogile – modlitwy, ubolewanie nad losem umarłych, silny opór przeciwko wycięciu figowca, wewnętrzne ponowne przeżywanie minionych zdarzeń – świadczy o głębokim emocjonalnym zaangażowaniu staruszki. Jest ona również symbolem norm społecznych i kulturowych starszego pokolenia Okinawczyków. Jej syn, którego określa mianem głupiego, sprzedał deweloperowi ziemię. Syn być może nie jest adresatem traumy transgeneracyjnej. Kobieta wciąż żywo pamięta okres wojny. Na dodatek pod koniec opowiadania, kiedy protestuje przeciwko wycięciu figowca, zaczyna przypominać postać szamanki, bardzo ważnej w religii i społeczeństwie okinawskim. Czy świadczy to o istnieniu traumy indywidualnej? Prawdopodobnie tak, ale w opowiadaniu brak na to definitywnego potwierdzenia.

Koledzy Kamakichiego najpierw żartobliwie podchodzą do problemu usuwania mogiły, lecz pod koniec opowiadania ukazują głębokie zaangażowanie emocjonalne w stosunku do dużego figowca, które według słów staruszki należy do dusz zmarłych. Motyw dusz zamieszkujących drzewo jest zaczerpnięty z rodzimej religii okinawskiej – *ryūkyū-shintō*³². Dodatkowo, to pod figowcem Śakjamuni dosąpił oświecenia. Nie dziwi więc postawa mężczyzn sprzeciwiających się wycięciu rośliny. Czy jednak można stwierdzić, że mężczyźni są adresatem traumy? Nie da się jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Wydaje się, że niektórzy tak, jak mężczyźna przebywający w obozie jenieckim (jego zdystansowanie emocjonalne sugeruje ucieczkę od wciąż bolesnych wspomnień). Kolega nazywany Kaloszem już pierwszego dnia dobitnie stwierdza istnienie traumy kolektywnej i transgeneracyjnej („Cóż, wojna i powojnie są bardzo podobne. Wciąż żyjemy, jakbyśmy przekopywali kości umarłych”³³). Inni, przynajmniej w początkowym okresie

³¹ Orwid, *Trauma*, 101.

³² Magda Kwasińska, „*Matsuri* na Okinawie” (niepublikowana praca magisterska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2019), 44.

³³ Shima, „Hone”, 10.

pracy, nie wykazują oznak traumy. Późniejsza cisza nasuwa trzy możliwe interpretacje: 1 – to wynik zwyczajnego zmęczenia pracą; 2 – oznacza to odnalezienie w sobie ukrytych emocji traumy bitwy o Okinawę; 3 – cisza sugeruje możliwość wytworzenia w sobie nowej traumy na bazie obcowania ze szczątkami, świętymi w ujęciu religii okinawskiej³⁴.

Jeśli jednak przeanalizować wszystkich Okinawczyków pojawiających się w opowiadaniu jako całość, to z pewnością można stwierdzić, że występuje u nich trauma kolektywna. Historia mężczyzny o zjedzeniu rzodkwi rosnącej wśród kości, zaangażowanie staruszki w problem mogiły, bunt pracownika względem wycinki figowca, ból matki Kamakichiego oraz doświadczenia samego głównego bohatera jasno określają ten rodzaj traumy.

5. Okinawska literatura traumy i zakończenie

Należy zaznaczyć, że opowiadanie Shimy Tsuyoshiego zalicza się do literatury traumy, a szczególnie: literatury traumy okinawskiej. W przeciwieństwie do np. diaspory żydowskiej, udającej się po wojnie do Izraela czy USA, Okinawczycy powracali na wyspę – miejsce zniszczone, gdzie ciągle i na nowo doświadczali traumy bitwy³⁵. Wielu pisarzy z Okinawy, nagradzanych prestiżowymi nagrodami, w tym Nagrodą Akutagawy³⁶, opisuje koszmar wojny i okres powojenny. W wielu przypadkach wszelkiego rodzaju traumy oraz to, jakim językiem symbolicznym objawiają się one w społeczeństwie okinawskim, stają się głównymi motywami powieści, dramatu i poezji. Warto wspomnieć o specyficznej perspektywie. Zwykle to narrator lub główny bohater jest ofiarą – ofiarą cywilną. Żołnierze byli ofiarami wojny, ale też zadawali ból innym. Cywil podczas bitwy o Okinawę był przegrany.

W społeczeństwie zachodnim można podzielić autorów literatury traumy wojennej na dwie grupy lub dwa pokolenia. „Pierwsze pokolenie” na własne oczy doświadczało wydarzeń wojennych. W Polsce przykładem może być Zofia Nałkowska (1884–1954, *Medaliony*, 1946) czy Tadeusz Borowski (1922–1951, *Proszę państwa do gazu*, 1945). Okinawskim pisarzem pierwszego pokolenia jest m.in. Ōshiro Tatsuhiro (1925–2020), który porusza problemy tożsamości oraz gwałtu³⁷, łamania zasad społecznych i tabu czy problemów stresu posttraumatycznego

³⁴ Kwasińska, „*Matsuri* na Okinawie”, 44.

³⁵ Kyle Ikeda, *Okinawan war memory: transgenerational trauma and the war fiction of Medoruma Shun* (London – New York: Routledge, 2014), 7.

³⁶ Otrzymali ją: Ōshiro Tatsuhiro w 1967 roku za opowiadanie *Cocktail party*, Higashi Mineo w 1971 roku za opowiadanie *Chłopcy z Okinawy*, Matayoshi Eiki w 1995 roku za opowiadanie *Kłątwa świń* i Medoruma Shun w 1997 roku za opowiadanie *Krople*.

³⁷ Marcin Pieper, „Problem tożsamości kulturowej Okinawczyków w kontekście amerykańskiej okupacji Okinawy na podstawie opowiadania *Cocktail Party* Ōshiry Tatsuhiro”, w: *Porta*

oraz traumy powojennej i utraty bliskich (odpowiednio opowiadania: *Cocktail party*, jap. *Kakuteru pātii*, 1967; *Groby w kształcie skorupy żółwia*, jap. *Kame-no kōbaka*, 1966; *Linia autobusowa miasta zamkowego Shuri*, jap. *Shuri jōkamachi sen*, 2011). Innym autorem z tego pokolenia jest również Higashi Mineo (1938-), który porusza problem niechęci do rodzimej ziemi i motyw ucieczki z Okinawy (opowiadanie *Chłopcy z Okinawy*, jap. *Okinawa-no shōnen*, 1980).

Pisarze „drugiego pokolenia” są osobami, które same nie doświadczyły wojny lub były zbyt młode, by je zapamiętać³⁸. Anna Janko (1957-, *Mała zagłada*, 2015) i Goran Vojnović (1980-, *Moja Jugosławia*, 2012) mogą być przedstawieni jako pisarze europejscy, którzy nie doświadczyli dramatu działań wojennych, ale opisują traumę transgeneracyjną. W przypadku okinawskich pisarzy drugiego pokolenia można zauważyć duży nacisk na okres bitwy o Okinawę, ale również na czas po bitwie. Wśród nich wyróżnia się Medoruma Shun (1960-), dziecko osób biorących udział w koszmarze tajfunu stali, osoba silnie zaangażowana w usunięcie baz amerykańskich³⁹. Jego opowiadania często zawierają motywy nierealne, wizje i retrospekcje oraz podkreślają ciągłość przeżywanego bólu na Okinawie. W opowiadaniu *Kropki* (*Suiteki*, 1997) poruszany jest problem istniejącej traumy i braku jej przepracowania, również przez społeczeństwo okinawskie. Inne warte uwagi opowiadania to: *Mabuigumi* (1999), *Dźwięk wiatru* (jap. *Fūon*, 1997), *Wspomnienia poławiaczek ryb* (jap. *Gyogunki*, 1983) czy powieść *W lesie z tyłu oka* (jap. *Me-no oku-no mori*, 2009). Inni pisarze z tego pokolenia to także: Matayoshi Eiki (1947-, *Kłątwa świń*, jap. *Buta-no mukui*, 1996 i *Dzik postrzelony przez George’a*, jap. *Jōji-ga shasatsushita inoshishi*, 1978), Shima Tsuyoshi i Tōma Hiroko⁴⁰.

Opowiadanie Shimy ma jasne przesłanie – okres najtragiczniejszej bitwy na Pacyfiku trwale wyrzył się w psychice mieszkańców Archipelagu Riukiu. Bohaterowie opowiadania wraz z kolejnymi warstwami zbiorowej mogiły stopniowo zaczynają odkrywać własne doświadczenia, głęboko ukryte w pamięci indywidualnej oraz zbiorowej. Rozdzierający dźwięk na końcu opowiadania jest zarówno głosem dusz pogrzebanych w mogile, jak i głosem cierpienia współcześnie żyjących Okinawczyków. Każdy z nich na swój sposób ponownie przeżywa koszmar tajfunu stali, nawet jeśli osobiście go nie doświadczył.

Orientalis. Orient w badaniach młodych naukowców. Young Researchers on the Orient, red. Iga Rutkowska i in. (Poznań: Wydawnictwo Rys, 2022), 103–112.

³⁸ Ikeda, *Okinawan war memory*, 7–8.

³⁹ Ikeda, *Okinawan war memory*, 1–2.

⁴⁰ Michael Molasky i Steve Rabson, “Introduction”, w: *Southern Exposure: modern Japanese literature from Okinawa*, red. Michael Molasky i Steve Rabson (Honolulu: University of Hawai‘i Press, 2000), 6–8. Wszystkie przytoczone opowiadania zostały przetłumaczone na język angielski, a opowiadanie *Kłątwa świń* zostało również przetłumaczone na język polski i zamieszczone jest w *Literaturze na świecie*, nr 1-2-3/2002 (aut. Matayoshi Eiki, tłum. Barbara Słomka), 153–235.

Pytanie, które nasuwa się po lekturze opowiadania, brzmi: czy w takim razie nie byłoby lepiej kompletnie zakryć czy zakopać ten okres w świadomości i kontynuować dalsze życie? Odpowiedź jest jednak oczywista: w żadnym wypadku. Rana po tak dramatycznym wydarzeniu być może się zablizni. Nawet bez skonfrontowania traumy i próby jej uleczenia społeczeństwo okinawskie będzie funkcjonować. Być może trauma ta nawet stanie się nieodłączną częścią kultury, jednak życie na wyspie będzie bardziej przypominać wegetację, a blizna przeszłości będzie otwierać się w najbardziej niespodziewanym momencie. Nieświadomość indywidualna i zbiorowa nie rządzi się prawami wyznaczanymi przez społeczeństwo. Pozostaje żywić nadzieję, że Okinawczycy jednak rozprawią się z przeszłością, a bitwa o Okinawę stanie się niematerialnym pomnikiem historii, przestrzegającym kolejne pokolenia przed koszmarem wojny.

Bibliografia

- Bhowmik, Davinder L. i Rabson, Steve, red. *Islands of protest: Japanese literature from Okinawa*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2016.
- Bhowmik, Davinder L. i Rabson, Steve. "Introduction", w: *Islands of protest: Japanese literature from Okinawa*, redakcja Davinder L. Bhowmik i Steve Rabson, 1–17. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2016.
- Bochorodycz, Beata. „Okinawa – geograficzne i polityczne peryferia Japonii”. *Azja–Pacyfik. Indie i kraje Azji Wschodniej* Tom 10 (2007): 116–136.
- Cordón, Ingrid M., Margaret-Ellen Pipe, Liat Sayfan, Annika Melinder, i Gail S. Goodman. "Memory for traumatic experiences in early childhood". *Developmental Review*, vol. 24, iss. 1 (2004): 101–132. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.dr.2003.09.003>.
- Fromm, Erich. *Zapomniany język. Wstęp do rozumienia snów, mitów i baśni*. Przetłumaczona przez Józef Marzęcki. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977.
- Ikeda, Kyle. *Okinawan war memory: transgenerational trauma and the war fiction of Medoruma Shun*. Londyn – Nowy York: Routledge, 2014.
- Kerr, George. *Okinawa: The History of an Island People*. Boston: Tuttle Publishing, 2000.
- Linek, Agata. „Arteterapia – poznanie i wyrażenie siebie”. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Humanistyczne* Nr 4 (1/2012): 83–94.
- Kwasińska, Magda. „Matsuri na Okinawie.” Niepublikowana praca magisterska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2019.
- Meyer, Stanisław. *Historia Okinawy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018.
- Molasky, Michael i Rabson, Steve, red., *Southern Exposure: modern Japanese literature from Okinawa*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2000.
- Molasky, Michael i Rabson, Steve. "Introduction", w: *Southern Exposure: modern Japanese literature from Okinawa*, redakcja Michael Molasky i Steve Rabson, 1–36. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2000.

- Orwid, Maria. *Trauma*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2009.
- Pieper, Marcin. „Problem tożsamości kulturowej Okinawczyków w kontekście amerykańskiej okupacji Okinawy na podstawie opowiadania *Cocktail Party* Ōshiry Tatsuhiry”, w: *Porta Orientalis. Orient w badaniach młodych naukowców. Young Researchers on the Orient*, redakcja Iga Rutkowska, Tomasz Wicherkiewicz, Annette Herkenrath, Filip Jakubowski, Hanna Jaśkiewicz, Sven Sellmer, Zuzanna Wnuk i Emilia Wojtasik-Dziekan, 103–112. Poznań: Wydawnictwo Rys, 2022.
- Pietkiewicz, Igor J., Tomalski, Radosław. „Zaburzenia związane z traumą – perspektywa teoretyczna”. *Czasopismo Psychologiczne – Psychological Journal* 24, 2 (2018): 261–268.
- Rabson, Steve. “Introduction”, w: *Okinawa. Two Postwar Novellas by Ōshiro Tatsuhiro and Higashi Mineo*, redakcja Steve Rabson, 1–30. Berkeley: University of California, Institute of East Asian Studies, Center for Japanese Studies, 1989.
- Reimann, Cordula, Ursula König. “Collective Trauma and Resilience. Key Concepts in Transforming War-related Identities. Comment on: Transforming War-related Identities”, w: *Berghof Handbook Dialogue Series No. 11 – comment*, redakcja Beatrix Austin i Martina Fischer, 1–10. Berlin: Berghof Foundation, 2016.
- Shima, Tsuyoshi. “Hone” [Kości], w: *Okinawa Bungakuzenshū. Daihakkan. Shōsetsu San* [Pełen zbiór literatury okinawskiej. Tom ósmy. Opowiadania. Część trzecia], redakcja Okinawa Bungakuzenshūhanshūinkai [Grupa redakcyjna odpowiedzialna za pełny zbiór literatury okinawskiej], 6–14. Tokyo: Kokushokankōkai, 1990.
- Tyler, William J. “Shima Tsuyoshi”, w: *Southern Exposure: modern Japanese literature from Okinawa*, redakcja Michael Molasky i Steve Rabson, 155. Honolulu: University of Hawai’i Press, 2000.

Biogram

Marcin Pieper – student studiów magisterskich na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowany zarówno historią Królestwa Riukiu, jak i współczesną literaturą okinawską oraz problemami dotyczącymi mieszkańców prefektury Okinawa. Przygotowuje pracę magisterską dotyczącą traumy (po)wojennej Okinawczyków przedstawionej w opowiadaniach współczesnych pisarzy okinawskich (przede wszystkim Ōshiry Tatsuhiry i Medorumy Shuna). Adres e-mail: pieper.marcin@gmail.com.

Bianca Roman

University of Bucharest, Faculty of Foreign Languages and Literatures

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5646-3010>

A Turkish story in Berlin: The German society after the First World War as reflected in *Kürk Mantolu Madonna* by Sabahattin Ali

Abstract: In the *Kürk Mantolu Madonna* novel, the main character, Raif Efendi is a sensitive and introverted young Turkish man who has silently turned his passion for reading into a coping mechanism for his social awkwardness. He arrives in Berlin in the early 1920s, hoping that in the Western society of Germany he can find the types of people he had discovered through the classical novels he had read – types which he, could not recognise at home, in the traditional society of Turkey. Although he had been sent to Germany with the pragmatic purpose of learning soap manufacturing, Raif becomes rather more interested in discovering the language and culture of the place he arrives in. The main character finds himself disappointed after observing the spirit of a country that was facing the catastrophic repercussions of the First World War, in which it had been defeated. However, Berlin is also the city where Raif lives out a heart-breaking love story with Maria Puder, an exponent of the new type of woman, the emancipated woman with a strong character and freedom of thought.

Keywords: Turkey, German society, war, social awkwardness, consequences

Turecka opowieść w Berlinie: Niemieckie społeczeństwo po I wojnie światowej w świetle powieści Sabahattina Alego *Kürk Mantolu Madonna*

Abstrakt: W powieści *Kürk Mantolu Madonna* główny bohater, Raif Efendi, jest wrażliwym i introwertycznym młodym Turkiem, który po cichu uczynił ze swojej pasji do czytania mechanizm radzenia sobie z niezręcznością społeczną. Przybywa do Berlina na początku lat dwudziestych, mając nadzieję, że w zachodnim społeczeństwie Niemiec odnajdzie typy ludzkie, które odkrył dzięki klasycznym powieściom, które czytał – typy, których jednak nie mógł zidentyfikować w domu, w tradycyjnym społeczeństwie Turcji. Raif, choć został wysłany do Niemiec w pragmatycznym celu nauczania się produkcji mydła, staje się bardziej zainteresowany odkrywaniem języka i kultury miejsca, do którego przybywa. Bohater przeżywa rozczarowanie, obserwując ducha kraju, który borykał się z katastrofalnymi skutkami I wojny światowej, w której został pokonany. Berlin to jednak także miasto, w którym Raif

przeżywa rozdzierającą serce historię miłości z Marią Puder, przedstawicielką nowego typu kobiety, kobiety wycemypowanej, o silnym charakterze i wolności myśli.

Słowa kluczowe: Turcja, społeczeństwo niemieckie, wojna, nieporadność społeczna, konsekwencje

1. Introduction

Sabahattin Ali (1907–1948) was one of the most influential Turkish authors of the first half of the twentieth century. In addition to his literary career, he also worked as a translator and interpreter, and showed a great interest in the art of photography¹. His last novel, *Kürk Mantolu Madonna* (translated as ‘Madonna in a Fur Coat’) was serialised in the *Hakikat* newspaper between December 1940 and February 1941 and was later fully published in 1943. The main character, Raif Efendi, a young Turkish man, is sent to Germany by his father in the 1920s to learn soap-making methods. On arriving in Europe, Raif quickly forgot the purpose he originally came for and became much more interested in what the West had to offer from a cultural point of view. He settled into lodgings, where he was warmly received by the other tenants. The warm atmosphere in the lodgings was a result of the fact that the countries had been co-belligerents in World War I, which Germany was still trying to recover from. Young Raif spends his time studying German, reading novels, walking the streets of Berlin, and visiting museums and exhibitions. One day, he is fascinated by the portrait of a woman in a fur coat, which he came across at a contemporary art exhibition. The painting turns out to be a self-portrait of Maria Puder, a beautiful and intriguing half-German, half-Jewish woman.

The fact that Raif was sent to Germany to learn soap-making techniques was inspired by Turkey’s extensive reform project that started off after the proclamation of the Republic back in 1923, under Mustafa Kemal Atatürk. As part of this project, young Turks were being sent to Europe to acquire the Western mentality and values, on the one hand, and to learn the most innovative industrial and agronomic methods and technologies which they could later introduce in Turkey, on the other hand. This is why, in 1928, Sabahattin Ali was granted a four-year scholarship to study German language and literature in Berlin and Potsdam².

¹ Kristin Dickinson, “Sabahattin Ali’s Translingual Transnationalism”, in: *Türkisch-Deutsche Studien. The Transcultural Critic: Sabahattin Ali and Beyond*, eds. Şeyda Ozil, Michael Hoffmann, Jens-Peter Laut, Yasemin Dayıoğlu-Yücel, Cornelia Zierau and Kristin Dickinson (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2017), 5.

² Asım Bezirci, *Sabahattin Ali – Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Hikayeleri, Romanları* (Istanbul: Evrensel Basım Yayın, 1994).

Although he spent only a year and a half in Germany, this experience had a huge influence both on his work, especially *Kürk Mantolu Madonna* and – unfortunately – on his short life.

The novel *Kürk Mantolu Madonna* did not initially receive much attention in 1943, at the time of its publication, so it was only in recent years it became extremely popular in Turkey, one of the reasons being that the novel depicts a love story considered to be impossible in the contemporary world. Raif's story arouses the interest of readers, especially young readers, through the romantic idealism that characterises this novel, but also through its unexpected tragic end. With strong feminist accents, *Kürk Mantolu Madonna* succeeds, 70 years after its publication, to convey a message that the new generations of readers resonate and empathise with.

2. Raif's nature

The novel tells a love story taking place in the first years following World War I, between two young people of different nationalities: Raif Efendi, a young Turk, and Maria Puder, a half-Jewish, half-German woman. These two characters become emotionally connected through the feeling of solitude they share.

As previously mentioned, the novel *Kürk Mantolu Madonna* is a semi-autobiographical novel based on Ali's own experiences in Germany, where he arrives in 1928, after being awarded a scholarship from the Turkish Ministry of Education. In order to learn German as quickly as possible, Ali checks-in at a lodgings owned by a German woman, and starts classes at a private school, *Deutsches Institut für Ausländer*³. His memories about the beginnings of learning German are also depicted in the novel:

Lisan öğrenmeden bir işe başlanmayacağını düşünerek, Umumi Harp'te Türkiye'de bulunmuş ve biraz Türkçe öğrenmiş bir eski zabitten ders almaya başladım. Pansiyon sahibi madam da boş zamanlarını benimle gevezeliğe hasrediyor ve yardımda bulunuyordu⁴.

An avid reader, Ali transferred his reading passion onto Raif, who discovered the world through the novels of classical authors, such as Alexandre Dumas, Michel Zévaco, Jules Verne, and Victor Hugo. His shy and introverted nature often leads

³ Bezirci, *Sabahattin Ali*, 24.

⁴ Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, (Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 47.

“Assuming that I would not be able to begin work until I had learned the language, I started taking lessons from a retired officer who had learned a little Turkish during the war. The manager of the lodgings was eager to spend her free time prattling to me and this was much to my benefit.” (Sabahattin Ali, *Madonna in a Fur Coat*, Translated by Maureen Freely and Alexander Dawe (Penguin Classic, 2016), 41).

Raif to daydream, making him avoid living in the real world, while focusing on a more personal, internal direction:

En büyük zevkim evin bahçesinde veya derenin kenarında yalnız başıma oturup hulyalara dalmaktı. Bu hulyalar, hareketlerimle büyük bir tezat teşkil edecek kadar cesurca ve genişti: okuduğum sayısız tercüme romanlarındaki kahramanlar gibi, her sözüme tereddütsüz itaan eden maiyetimle beraber ortalığı kasıp kavurduğum, bir mahalle ötede oturan ve içinde şeklini pek tayin edemediğim tatlı arzular uyandıran Fahriye ismindeki bir kızı, yüzümde bir maske ve belinde çifte tabancalarla, dağlardaki muhteşem mağarama kaçırdığım olurdu. [...] Bazen büyük kaşifler gibi Afrika’da gezer, yamyamlar arasında görülmemiş maceralar geçirir, bazen meşhur bir ressam olur ve Avrupa’yı dolaşırdım⁵.

Raif’s daydreaming appears as a mechanism for coping with a reality he cannot adapt to. His parents, especially his father, consider his sensitive nature and his passion for reading incompatible with the traditional social role of a man, and more suitable for a girl: *Yahu, sen kız olacaktımsın ama yanlış doğmusun*⁶.

3. German Society through Raif’s Eyes

Taking advantage of the opportunity to visit Germany, Raif is eager to know the Europe he had only seen in his imagination through his readings. As money had become devalued in Germany after the war, living was affordable for a foreigner, so he was not going to have any financial problems. While still in Turkey, but dreaming of seeing the West, Raif believes that his solitude and difficulties in adapting and socialising are based on the impossibility of finding the types of persons he had encountered, and loved, in novels in Turkey.

But Raif arrives in Berlin in 1923, where he finds a city plagued by inflation, political turmoil, rising fascism, urban clutter and noise, all in a decadent society,

⁵ Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, 45.

“My greatest pleasure was to sit alone beside the river, or in the far corner of the garden, and let my thoughts drift away. My daydreams were in sharp contrast to real life; they were full of adventures and heroic deeds. Like the heroes in the countless novels I had read in translation, I was possessed by a sweet and mysterious desire; in my case a girl named Fahriye who lived in the neighbourhood next to ours. Gathering loyal comrades around me with whom I wreaked havoc over distant lands, I would don my mask, strap my two guns to my waist, and sally forth, to sweep her off to a magnificent cave in the mountains. Sometimes, I would travel through Africa like a famous explorer, living among the cannibals, seeing lands no eye had ever seen. At other times, I was a famous painter touring Europe” (Ali, *Madonna in a Fur Coat*, 39).

⁶ “Honestly, you should have been born a girl!” (Ali, *Madonna in a Fur Coat*, 37).

heavily affected by the traumas of the war that had just ended, and struggling with the consequences of the conflagration. Besides that, Raif's imagination, nourished by his readings, had shaped an idealised picture of the West, and, once arrived in Berlin, after walking around the city, visiting the zoo and the museums, the wonder of discovering a new place is quickly replaced by disappointment:

Burası da en nihayet bir şehirdi. Sokakları biraz daha geniş, çok daha temiz, insanları daha sarımsı bir şehir. Fakat ortada insanı hayretinden düşüp bayılmaya sevk edecek bir şey de yoktu. benim hayalimdeki Avrupa'nın nasıl bir şey olduğunu ve şimdi içinde yaşadığım şehrin buna nazaran ne noksanları bulunduğunu kendim de bilmiyordum⁷.

The consequence of his disappointment is that he begins to feel more strikingly the feeling of isolation and loneliness he felt at home in Turkey.

However, he had been very well welcomed at the lodgings, especially because Turkey and Germany had been allies in the war and shared the humiliating failure. He often attended political meetings at the lodgings, where unemployed former German officers used to come. By actively listening to their conversations, Raif understands that German society saw the country's salvation in the coming to power of a powerful man, someone like Bismarck, who would correct the mistakes of the past through a second World War.

At the New Year's Eve party that he attended, Raif observes the essence of German society from the beginning of the 1920s:

Bağırışlar kahkahalar, dört muhtelif yerde yırtınırcasına çalan müziğin gürültüsü, hoplaya hoplaya eski usul vals yapan çiftlerin ayak patırtısı birbirine karışıyordu. Harp sonu senelerinin dizginsiz coşkunluğu burada bütün çıplaklığıyla görülüyordu. cılız vücutları, kemikleri çıkmış yüzleri ve bir asabi hastalığa uğramış gibi parlayan gözleriyle, ölçsüz bir neşe içinde kendilerini kaybeden delikanlıların, ve cemiyetin haksız ve mantıksız bağlarına, batıl hükümlerini isyanın en iyi şeklini cinsi arzularını başı boş bırakmakta bulduklarını zanneden genç kızların hali sahiden hazindi⁸.

⁷ Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, 47.

"In the end, this was just another city. streets were a bit wider, and much cleaner, and the inhabitants were blonder. However, there was nothing here to sweep me off my feet. knowing so little about the Europe in my imagination, I had no way to measure it against the city in which I now lived" (Ali, *Madonna in a Fur Coat*, 41).

⁸ Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, 107–108.

"The air rang with shouts and laughter as the band belted out one old waltz after another, and the dancers swept across the floor. Here it was, in all its starkness: the frenetic jubilation of a country no longer at war. And how they saddened me, these emaciated creatures with their protruding cheekbones and glimmering eyes, which seemed to me to be possessed by a dreadful

The festive atmosphere where young people dance and party happily and freely, sharply contrasts with their bodies and expressions that bear the marks of recent years. Their unbounded vivacity and their lack of inhibitions sadden the character precisely because he sees in these excessive manifestations a desperate attempt at coping with past and present traumas.

4. Maria Puder, a new type of woman

Almost a year after his arrival in Berlin, Raif goes to a new painters' exhibition. After seeing the cubist paintings, he deeply dislikes this type of art, which he completely fails to understand, finding it funny at most. But at the same painting exhibition, he comes across a portrait of a woman dressed in a fur coat, a classic painting that enchants him, primarily because he had never met that kind of facial expression in any other woman. He sees in her something from the heroines of the books he had read, something from Cleopatra, and from Amine Hatun, the mother of the Prophet Mohammed. An art critic compares the portrait of the woman in a fur coat to that of the Virgin Mary in Andrea del Sarto's *Madonna delle Arpie* (1517), a comparison that Raif agrees with. At that time, Raif only knew representations of the Virgin Mary that were full of candour, defiance and submission – all these being traits of all the women he knew at home, in the patriarchal society of Turkey. He discovers, therefore, in both paintings the features of a new type of woman.

Halbuki Sarto'nun bu tablosundaki Meryem, düşünmeyi öğrenmiş, hayat hakkındaki hükümlerini vermiş ve dünyayı istihfaf etmeye başlamış bir kadındı. İki tarafın da ibadet eder gibi duran azizleri değil, kucağındaki Mesih'e değil, hatta gökyüzüne değil, toprağa bakıyor ve muhakkak ki bir şeyler görüyordu⁹.

It turns out that the portrait at the exhibition was, in fact, a self-portrait of Maria Puder, with whom Raif falls deeply in love, precisely because Maria represented this new type of woman, which the new social and political realities have created, allowing her to manifest herself outside traditional patterns. With the proclama-

malady! These young men, giving themselves over to an unbounded exuberance. These young women, so convinced they were rebelling against society as they surrendered to sexual desire" (Ali, *Madonna in a Fur Coat*, 88).

⁹ Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, 54.

"But the Mother Mary in Sarto's painting had learned how to think, she had developed her own ideas on how to live, she was a woman, no less, who had begun to shun the world. She paid no heed to the supplicating saints beside her, or the Messiah in her arms. She was not even looking up at the sky; she had her eyes on the ground, and no doubt she saw something there" (Ali, *Madonna in a Fur Coat*, 46).

tion of the Weimar Republic (1919-1933), Germany no longer took into account social classes and, moreover, granted women equal rights to men¹⁰. Maria Puder, half-Jewish and half-German, is representative of the new feminine type that, after World War I, exceeded the patterns in which the traditional woman had been hitherto framed, and began to take part, and even to influence the social and cultural life of Germany after the Great War. In the novel, we encounter a reversal of traditional gender roles: Raif is a weak man, but Maria has a strong character, she is a true survivor. Maria's strong character is also a consequence of the imbalance that characterised Germany after World War I. Although she came from a family of intellectuals, the new realities forced her to adapt and face the hardships of life on her own, without self-pity and also without accepting anyone else's mercy:

Almanya'yı henüz pek tanımadığımız anlaşılıyor. Benim bu halimde bir fevkaladelik yok. Babamın bıraktığı parayla okudum. Vaziyetimiz fena değildi. Harp esnasında hastabacılık yaptım. Sonra akademiye devam ettim. Küçük iradımız enflasyon yüzünden gitti. Para kazanmaya mecbur oldum. Bundan şikayetçi değilim. Çalışmak hiç de fena bir şey değil¹¹.

After some time, Maria understands that Raif is too weak, too devoted to her. She cared about Raif but she did not love him, and as a free spirit she could not allow herself to be bound by this feeling. Although they break-up, after she is hospitalised Raif takes care of her with the same love and devotion as before. Perhaps it is precisely the fact that for the first time she could hand over control and allow herself to be vulnerable that makes Maria truly fall in love with Raif. Unfortunately, their story ends abruptly, with Raif having to return to Turkey after his father's death. The correspondence between him and Maria ceases at some point and he cannot find her anymore. Long afterwards, he learns that Maria had died while giving birth to their child.

5. Kürk Mantolu Madonna versus Venus im Pelz

The title of Ali's novel is strikingly reminiscent of Leopold Ritter von Sacher-Masoch's (1836-1895) 1870 novella *Venus im Pelz* ('Venus in Furs'), and over time the

¹⁰ Maria Silva, "The Rise and Fall of the Weimar Women", *The Compass*, vol. 1, iss. 5 (2018), 37.

¹¹ Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, 97.

"It seems you still don't know Germany very well. There is nothing unusual about my situation. The money Father left us put me through school. We weren't that badly off. I was a nurse during the war. Then I continued at the academy. What savings we had left vanished with inflation. I had to earn money. I'm not complaining about that. There's nothing wrong with working" (Ali, *Madonna in a Fur Coat*, 80).

legitimate question has been raised as to whether Ali was inspired by it. Although it cannot be proven with certainty that *Madonna* is based on *Venus*, by drawing a parallel between the two works, clear intertextual references to *Venus im Pelz* can be observed in *Kürk Mantolu Madonna*, with the emphasis on the fact that Ali explores certain themes and ideas in a much more subtle manner than Sacher-Masoch.

In his article *The Political behind the Fur Coat: Sabahattin Ali's The Madonna in the Fur Coat and Leopold Sacher Masoch's Venus in Furs in an Intertextual Context*, Ilker Hepkaner states:

Ali writes an intertextual novel rife with the conflation of art and reality. In a politically dire environment for himself, he writes a politically subversive novel criticizing its own Turkish context, disguised as a love story set in Weimar Germany. I thus argue that Madonna's connection with Venus points to Ali's multilayered political critique of his contemporaries and the context in which he lived¹².

A first similarity between the two works is related to their form, the main stories being embedded within framing narratives. We learn Raif's story from his notebook, which he entrusts to a work colleague – the narrator – shortly before his death. Similarly, the unnamed narrator of *Venus* receives a manuscript that contains the love story between Severin, his servant, and Wanda. Along the epic thread, Sacher-Masoch and Ali reveal the books that the two male characters read, illustrating their interest in art and culture. Both characters are also characterised by hypersensitivity, and during their childhood they show an exaggerated shyness towards women, but underneath it lies a special interest in them that will influence their development.

The reversal of traditional gender roles appears in both works, but with different emphases. Maria and Wanda, strong, intellectual women with modern outlooks on life, dictate the evolution of their love relationships. Both Maria and Wanda appear in paintings that fascinate the two men. The furs the two women wear here are not a symbol of wealth and social status, but rather a symbol of a different, more ferocious kind of power, the dominance of the predator over the defeated prey. In *Venus im Peltz*, Severin's fascination with the fur coat evolves into a veritable fetish with its origins in a traumatic childhood incident in which he is beaten and humiliated by his aunt dressed in a fur coat. This moment triggers the character's fascination with masochistic practices, and the relationship between him and

¹² İlker Hepkaner, "The Political behind the Fur Coat: Sabahattin Ali's *The Madonna in the Fur Coat* and Leopold Sacher Masoch's *Venus in Furs* in an Intertextual Context", in: *Türkisch-Deutsche Studien. The Transcultural Critic: Sabahattin Ali and Beyond*, eds. Şeyda Ozil, Michael Hofmann, Jens-Peter Laut, Yasemin Dayıoğlu-Yücel, Cornelia Zierau and Kristin Dickinson (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2017), 76.

Wanda, whom he sees as an incarnation of the goddess Venus, his feminine ideal, becomes, by contract, a master-slave relationship in which the woman holds absolute power over him.

The theme of reversed gender roles is more subtly portrayed by Ali in *Madonna*, and the relationship between Raif and Maria is explored, paradoxically, on a deeper but more restrained level. While Wanda is Venus, a pagan deity with no inhibitions and modesty, Maria is Madonna, the central female figure of Christianity, strong, ready to face the vicissitudes of life, but in a much more discreet way, a victim of suffering that ennobles her.

6. Conclusions

To Raif's disappointment, the German society in which he arrives in the early 1920s is not the one he had hoped to find when he left Turkey, a country with patriarchal values in which he, a sensitive and shy young man, seemed unable to find his place. One reason for his disappointment was that he had over-idealised the West through the classical novels he was fond of, but also because Germany was going through a difficult period of social and political turmoil and unrest in those years, and this situation overshadowed its cultural potential. However, during his short stay in Germany, Raif experienced not only disappointment, but also a temporary yet profound emotional fulfilment through his relationship with Maria, an exponent of the female survivor type who is not afraid to take her life into her own hands. Although what brings them together is the loneliness from which they both suffer, what really unites them is the very differences between the two, which, but for the tragic ending, could have helped them to complement and balance each other.

Bibliography

- Ali, Sabahattin. *Kürk Mantolu Madonna*. Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Ali, Sabahattin. *Madonna in a Fur Coat*. Translated by Maureen Freely and Alexander Dawe. Penguin Classic, 2016. epub file.
- Aydoğan, Bedri. "Sabahattin Ali'nin Yaşamı ve Yapıtlarına Genel Bir Bakış", in: *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağan*, eds. Nurettin Demir, Faruk Yıldırım, 61–94. Adana: University of Çukurova Publishing House, 2014.
- Bezirci, Asım. *Sabahattin Ali – Yaşamı, Kişiliği, Sanati, Hikayeleri, Romanları*. Istanbul: Evrensel Basım Yayın, 1994.
- Demir, Erdi. "Sabahattin Ali'nin Kürk Mantolu Madonna'sı ve Toplumsal Cinsiyet Normları Gölgesinde Bağımsız Bir Kadın: Maria Puder", *Asya Studies – Akademik Sosyal Araştırmalar* no. 16 (2021): 215–223.

- Dickinson, Kristin. "Sabahattin Ali's Translingual Transnationalism", in: *Türkisch-Deutsche Studien. The Transcultural Critic: Sabahattin Ali and Beyond*, eds. Şeyda Ozil, Michael Hofmann, Jens-Peter Laut, Yasemin Dayıođlu-Yücel, Cornelia Zierau and Kristin Dickinson, 5–11. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2017.
- Göncüođlu, Mehmet Önder. "Lonely Dreamers in Dostoevsky's *White Nights* and Sabahattin Ali's *Madonna in a Fur Coat*: A Comparative Analysis", *DTCF Dergisi* vol. 57, iss. 1 (2017): 202–225.
- Hepkaner, İlker. "The Political behind the Fur Coat: Sabahattin Ali's *The Madonna in the Fur Coat* and Leopold Sacher Masoch's *Venus in Furs* in an Intertextual Context", in: *Türkisch-Deutsche Studien. The Transcultural Critic: Sabahattin Ali and Beyond*, eds. Şeyda Ozil, Michael Hofmann, Jens-Peter Laut, Yasemin Dayıođlu-Yücel, Cornelia Zierau and Kristin Dickinson, 63–76. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2017.
- Sacher-Masoch, Leopold. *Venus in Furs*. Translated by Fernanda Savage, <https://www.gutenberg.org/cache/epub/6852/pg6852-images.html>.
- Silva, Maria. "The Rise and Fall of the Weimar Women", *The Compass* vol. 1, iss. 5 (2018): 3–47.

Biogram:

Bianca Roman graduated with a major in Turkish from the Faculty of Foreign Languages and Literatures, University of Bucharest, and obtained a master's degree in Islamic studies. She is a Ph.D. student at the Faculty of Foreign Languages and Literatures' Doctoral School of Literary and Cultural Studies, University of Bucharest. Her thesis is titled "Hidden Dramatic Events from Recent History Reflected in the Novel *Serenad* by Zülfü Livaneli. A Vision Through the Prism of Narrative Empathy." Her main interests are Turkish literature, history and culture.

Martyna Kokotkiewicz
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6418-7180>

Things that all can do. Incorporating elements of the Uyghur language and culture into the curricula of various academic subjects

Abstract: The aim of this paper is to postulate that even academic subjects not closely related to the subject, may serve as a platform for spreading knowledge about the Uyghurs, their language and culture and, as result, about the current situation in the Uyghur region. In the light of recent events in the Uyghur homeland, it is of vital importance to spread awareness of it among students of different areas, especially of those which are to some extent related to the Uyghur/Turkic studies, such as Uralic Studies, General Linguistics, History, Islamic Studies and many others. The suggestions for the academic teachers and researchers eager to get involved in the issue will mostly include some examples of incorporation of the Uyghur language and elements of culture into already existing programmes. Some background information describing the situation in the region will also be provided.

Keywords: Uyghurs, East Turkestan, China, genocide, endangered languages

Co może zrobić każdy z nas. Inkorporacja elementów kultury i języka ujgurskiego do programów różnych przedmiotów akademickich

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest postawienie postulatu, że nawet przedmioty akademickie niezwiązane z tematem bezpośrednio, mogą stanowić platformę do poszerzania wiedzy dotyczącej Ujgurów, ich języka i kultury, a w rezultacie na temat obecnej sytuacji w ich ojczyźnie. W świetle zachodzących tam obecnie wydarzeń niezwykle istotne jest podnoszenie poziomu świadomości wśród studentów różnych dziedzin, zwłaszcza tych, które w pewnym stopniu związane są ze studiami turkologicznymi, mianowicie filologii uralskich, językoznawstwa ogólnego, historii, islamistyki i wielu innych. Sugestie dla wykładowców i badaczy gotowych zaangażować się w sprawę zawierają przede wszystkim wskazówki dotyczące inkorporacji elementów kultury i języka ujgurskiego do już istniejących programów nauczania. Artykuł zawiera również podstawowe informacje opisujące obecną sytuację w Turkistanie Wschodnim.

Słowa klucze: Ujgurzy, Turkistan Wschodni, Chiny, ludobójstwo, języki zagrożone

1. Introduction

Recent events (from 2017 up to the present) in East Turkistan have caused urgent need to bring the world's attention to the region and its people through all possible channels. In many countries, such as the US, Canada, Germany or France some researchers have already become active advocates for the ethnic minorities persecuted by the Chinese Communist Party, both through their articles and monographies and other, more culture-oriented actions. They are, however, only a minority. While they are working actively, there are still places in the world where people have never heard about the dark side of the Chinese regime. In such places China is still seen as a reliable trade partner, the heir of a magnificent history of art, the world center for martial arts.

Therefore, the main aim of this paper is to bring more attention to the problem and present not only the ways, in which academics can stand against the on-going cultural genocide, but, what is probably much more vital, the reasons why it should be done.

2. The Uyghurs and the Uyghur homeland

To start with and to be precise, the territory, on which alarming events have been taking place needs to be defined. What is hereby understood by the Uyghur homeland, which is further going to be referred to as East Turkistan or Xinjiang¹, is the region located in the northwesternmost corner of China, north of another Chinese autonomous region, Tibet. It is about the size of Alaska, bordering eight nations, from India to Mongolia².

The Uyghurs are considered the largest group of indigenous people in the region. The estimated 12 million is rather hard to confirm. They are Turkic people and therefore unrelated to the Han Chinese. The Uyghur language is a Turkic language, more precisely, representing a Karluk sub-branch of the Turkic branch of the Altaic family tree.³ Therefore, the language belongs to a vast language family, with territorial range from Anatolia, through the Caucasus region and Siberia, to China.⁴

Despite that, nowadays one might hear a dramatically different version of the history, the official state-supported propaganda claiming that Han Chinese settlers

¹ In this paper the name Xinjiang will only be used where indispensable for various reasons; the name preferred by the author is East Turkistan or simply, the Uyghur Homeland. The usage of the proper name of the country has been a widely discussed issue within some Uyghur communities. However, due to the present situation it might be seen as untimely.

² Darren Byler, *In the Camps* (New York: Columbia Global Reports, 2021), 13.

³ See for example: Václav Blažek, *Altaic languages* (Brno: Masaryk University Press, 2019).

⁴ Lars Johanson, "Turkic Language Contacts", in: *The Handbook of Language Contact*, ed. Raymond Hickey (Chichester: Wiley-Blackwell, 2010), 652–672.

have always (sic!) been present, if not dominant, in the region. In fact, the region has become Chinese speaking only in the last century.⁵ According to Yuri Bregel,

Under the People's Republic of China, Eastern Turkestan has formed the Xinjiang-Uyghur Autonomous Region, which also has five autonomous districts, including two with Mongol populations, one with a Qazaq population, and one with a Qirghiz population. The Beijing government has pursued a policy of directing a large-scale Chinese migration to the province, mainly to the Junghar basin, where the ethnic Chinese (Han) now form a majority.⁶

3. 2017: the year that changed everything

Despite the complicated history, including occasional waves of conflicts, of the region and its peoples, up to the 1990's we can observe the relative autonomy the Uyghurs were enjoying. Such a comparison seems to be fully justified especially if we take the year 2017 as a turning point. The fact, that the situation had started to deteriorate earlier, long before 2017, is believed to be connected with the moment when the region became an important element of the fast developing Chinese economy, first and foremost, for export. The 1990s were therefore times of intensified Han settlement, that resulted in social unrests and protests.⁷ This in turn resulted in several tragic events, of which the one with the greatest consequences took place in Urumchi, July the 5th 2009 and has been thenceforth referred to as the Urumchi massacre.

In 2017 the reality began to deteriorate much more dramatically, both for the Uyghurs and other Turkic minorities. Under the rule of the notorious governor Chen Quanguo the region that had been supposed to form an autonomous area, changed into systematic network of detention facilities.⁸ The Uyghur Homeland has become one of the most tightly monitored places in the world.⁹ When it comes to the atrocities that detainees face in the internment facilities, many of which are actually modern concentration camps, more detailed information will be provided in part 4.

The internment camps and prisons are only one of the multiple forms of oppression that the Chinese authorities exercise on the Uyghurs and other ethnic minori-

⁵ James A. Millward, *A History of Xinjiang* (New York: Columbia University Press, 2007), 4.

⁶ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia* (Leiden/Boston: Brill, 2003), 96.

⁷ Byler, *In the Camps*, 14–15.

⁸ For the time being the most detailed, reliable and highly recommended work devoted to the problem is: Darren Byler, *In the Camps* (New York: Columbia Global Reports, 2021). See also: Sean A. Roberts, *The War on the Uyghurs: China's Campaign Against Xinjiang's Muslims* (Princeton: Princeton University Press, 2020), 2.

⁹ Rian Thum, "The Uyghurs in modern China." *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*. online publication, 26.04.2018. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.160>. Access 26th March 2023.

ties. The list of methods is long enough to suggest a separate paper to analyse them. One of them, serving here as an example, should be enough for readers to realise the scale of the nation's tragedy. Namely, the authorities have launched a process of enforced marriages between young Uyghur women and Han Chinese men. The aim of such actions seems pretty clear, and it can be considered as an attempt to wipe out both traditional Uyghur lifestyle (starting with wedding traditions) and, literally, the Uyghurs through forced Sinicization.¹⁰

4. Why languages die out: reasons and possible consequences

In the light of the presented facts, the first question to be asked is what the consequences of this kind of unprecedented systematic persecutions might be. A certain answer is that the Uyghur language has become endangered. It is undoubtedly true that this is not yet the case for the time being. There might be many definitions of an endangered language, but most generally speaking, a language with over a million speakers is definitely not endangered.¹¹ However, it is still worth considering certain fact.

Those who might doubt that a language with a relatively large number of native speakers can be called endangered, should feel encouraged to explore the article from which the following quotation has been derived:

Sometimes languages die out quickly. This can happen when small communities of speakers are wiped out by disasters or war. (...) **Most languages, though, die out gradually as successive generations of speakers become bilingual and then begin to lose proficiency in their traditional languages.** This often happens when speakers seek to learn a more-prestigious language in order to gain social and economic advantages or to avoid discrimination.¹²

It has been verified by reliable scholars that what is happening in the internment camps right now, might in the long run cause exactly what is described in the second part of the quotation above. As a renowned scholar, a Xinjiang-expert, Sean A. Roberts states:

¹⁰ The articles covering this alarming phenomenon have appeared in the world's most prominent newspapers, for example: Simina Mistreanu, "Chinese being 'paid to marry Muslims in plan to wipe out Uyghurs'", *The Telegraph*, 16.11.2022, <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/11/16/chinese-paid-marry-muslims-plan-wipe-uyghurs/>.

¹¹ For more detailed discussion on the definition of endangered languages see for example: Kenneth L. Rehg, Lyle Campbell, *Oxford Handbook of Endangered Languages* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

¹² An article "Why Do Languages Die?" written by Noah Tesch and published on the website of the Encyclopaedia Britannica, 19.02.2016, URL: <https://www.britannica.com/story/why-do-languages-die>.

While the use of the term ‘genocide’ to describe what is happening to the Uyghurs inside the XUAR, like any use of this word, is controversial, with time it has become clear that the PRC is at the very least committing acts of ‘cultural genocide’ against the Uyghurs. (...) This is being accomplished through a complex of policies, which work together to attack the cultural products and practices, religious beliefs, and social capital that define Uyghurs, (...). (...) Some accounts suggest that internees are prevented from speaking their native languages and even from casually communicating with each other, and there are numerous reports of severe torture plus multiple claims by former detainees of having been forced to take unidentified drugs.¹³

Such methods of well-organised, systematic persecution close to the extent of extermination might in the long run result in the extinction of the language. At least, such a phenomenon may concern the language spoken within China-occupied territory. The Uyghur diaspora outside the homeland appears to be aware of the danger and have put a lot of effort into preserving the language. Uyghur authors have been publishing in their native tongue, there exist vast electronic libraries, in which Uyghur language material can be found.¹⁴

As Sean A. Roberts states, it is always an extremely sensitive issue to use the terms *genocide* and even cultural *genocide*. However, the list of countries condemning China for their action against the minorities and accordingly admitting that what is occurring there should be called genocide, is gradually getting longer.¹⁵ For a better understanding of the urgent need for such declarations and actions, it is worth analysing what some of the strong Uyghur voices try to communicate to the rest of the world. As an example, Nury Turkel, one of the most prominent advocates for the Uyghur cause, the Chair of the United States Commission on International Religious Freedom, warns in his book:

While millions of Uyghurs were forced into camps to be indoctrinated in the ideology of the Chinese Communist Party, their past, their heritage, their very culture was being literally bulldozed. Uyghurs would emerge from concentration camps, full of fear and the endlessly repeated chants of “Chairman Xi thought”, only to find the land they knew was gone, replaced by a bland Chinese simulacrum. This, Beijing calculated, would make them pliable, easier to control and reshape.¹⁶

¹³ Sean A. Roberts, *The War on the Uyghurs: China's Campaign Against Xinjiang's Muslims* (Princeton: Princeton University Press, 2020), 2.

¹⁴ See for example: ئېلېكترون ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى (uyghurkitap.com) ئېلېكترون تور بېكىتى (elkitab.org).

¹⁵ Radio Free Asia's coverage is only one example: Roseanne Gerin, “Belgium, Czech Republic Legislatures Pass Uyghur Genocide Declarations”, *Radio Free Asia*, 15.06.2021, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/genocide-declarations-06152021171101.html>.

¹⁶ Nury Turkel, *No Escape* (Toronto: Hanover Square Press, 2022), 154.

5. The response to the danger

Although possible preventive actions are limited due to the complicated relations between China and the rest of the world, there are still many things that many can do. Those dealing with languages and cultures should treat awareness raising actions as a duty. To meet this challenge, certain methods of incorporation of the Uyghur language and culture into teacher's work, several of which will be discussed below should be considered. The aim should be the promotion of the Uyghur culture and awareness spreading, that will further encourage the diaspora themselves to promote it, and the rest of the world to support those actions.

5.1 Call for papers: the Uyghur cause as a main theme

First of all, the best occasion to cast some light on the issue are conferences and forums, especially those not exclusively orientalist, as scholars focusing on oriental studies might already know about the problem. The wider the audience, the more effective the response, as simple as this may sound.

When it comes to conferences devoted particularly to the Uyghur cause and/or the culture of East Turkistan, more and more praiseworthy initiatives have recently been taken. Universities, such as Université Libre de Bruxelles, INALCO of Paris, or, Université de Genève have organised international conferences focusing either on the recent crisis in the region, or more general, on the Uyghur cultural heritage. The increasing interest reflected by the high quality of papers shows the green light for similar initiatives in other parts of the globe.

5.2 The language

Introducing an Uyghur language course to every university is far too idealistic an idea, but some small steps towards its realisation could possibly be made everywhere. Open lectures, or, "sample" lessons can be organised occasionally, without time-consuming preparation. The ideal target group of such events are students of non-Turkic languages, and at the same time those studying closely related languages, such as the Uralic languages. Focusing on similarities might result in bringing attention to the conditions, in which the ethnic group speaking the discussed language struggle to live.

As organising language courses or even shorter events is not possible everywhere or, opportunities are limited, the Uyghur language should be promoted within already existing courses, such as general linguistics. If we need an example of a feature of Turkic languages, we could demonstrate it using an Uyghur-language construction. This is a method that would work with students eager to speak out against human rights abuses, but who are simply unaware of the problem in that part of the world. Introducing a language they do not know might serve to spark their enthusiasm.

5.3 Literature and History

While the Uyghur language could become an interesting point on the list of rarely taught languages, simultaneously, Uyghur literature could be introduced into the programmes of World Literature or similar courses, depending on a university's curricula. As mentioned above, the Uyghurs overseas are extremely concerned about the preservation of their native language and literary traditions. At the same time, more and more translations of Uyghur texts are being provided for those who are unable to read it in the source language. It is highly probable such initiatives will keep on flourishing.¹⁷

A special, if not a challenging role is that of historians, who are always extremely cautious about the terminology they use and, as obvious as this may appear, the chronology (sic!). According to state propaganda, the Han Chinese have been present in the Uyghur homeland for hundreds, if not thousands of years. It is always worth reminding everyone who is exploring the history of the region, that the propaganda is equally as fierce as it is inconsistent. If the party's narrative was right, how can they explain and justify the name they have themselves used to call the region? If Xinjiang¹⁸ is a new frontier, the question to be asked is the one about the Chinese concept of time measurement. The challenging element of it all derives from the simple fact, that many have learned to ignore details that seem too problematic. Here it means that exploring such "problematic details" could make the Chinese leadership unnecessarily interested in the explorers.

5.4 Uyghur culture in the spotlight

There are many, also less formal, occasions on which the Uyghur culture could be present in different educational institutions. Elements of Uyghur culture such as poetry, music or, dance should appear in programmes of cultural events, organised in all kind of schools and universities. Many members of the Uyghur diaspora are willing to speak out, several of them have already launched massive campaigns to alarm the world media. A few of them, such as Mr. Nury Turkel already mentioned in this paper, have published non-fiction works based on their experiences. The conclusion of these actions is that it is always worth considering to invite a representative of the diaspora to share what they have witnessed with those who might be less aware of their plight. There are also many artists among them, therefore organising a cultural event including their appearance would be a captivating idea for bringing attention to their cause.

¹⁷ See for example: "Spring Will Come: Writings from East Turkistan | Көктем келеді: Шығыс Түркістаннан жеткен шығармалар | شەرقىي تۈركىستاندىن نەسىرلەر" – *Asian American Writers' Workshop* (<https://aaww.org/editors-note-spring-will-come/>); "Three Uyghur poems" – *The China Project* (<https://thechinaproject.com/2023/03/21/three-uyghur-poems/>).

¹⁸ Mandarin Chinese: 新疆.

6. Summary

The recommendations presented above are not by any means revolutionary or innovative. They might even be considered naive, and too removed from academic discourse. However, as has already been mentioned, there are scholars who have been actively supporting the Uyghurs, contributing both to general linguistic and cultural research, and advocating the cause. The cause is actually all about assuring ethnic minorities in China their basic human rights, basic even to the extent of the right to live. It has nothing to do with more far-reaching political aims, such as the formation of an independent state, to say nothing of advocating a military uprising against the Chinese state. Even if a scholar risks, for example, being accused of an off-topic speech during an academic conference dedicated to a slightly different subject, it is a price everyone should be ready to pay, bearing in mind it might contribute to the process of saving a culture, a language and, all in all, survival of the whole nation.

Bibliography

- Blažek, Václav. *Altaic languages*. Brno: Masaryk University Press, 2019.
- Bregel, Yuri. *An Historical Atlas of Central Asia*. Leiden/Boston: Brill, 2003.
- Byler, Darren. *In the Camps. China's High-Tech Penal Colony*. New York: Columbia Global Reports, 2021.
- Johanson, Lars. "Turkic Language Contacts", in: *The Handbook of Language Contact*, ed. Raymond Hickey, 652–672. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- Millward, James A. *Eurasian Crossroads. A History of Xinjiang*. New York: Columbia University Press, 2007.
- Rehg, Kenneth L., Campbell Lyle. *The Oxford Handbook for Endangered Languages*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Roberts, Sean A. *The War on the Uyghurs: China's Campaign Against Xinjiang's Muslims*. Princeton: Princeton University Press, 2020.
- Thum, Rian. "The Uyghurs in Modern China". *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, 26.04.2018, online publication: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.160>, access 26th March 2023.
- Turkel, Nury. *No escape*. Toronto: Hanover Square Press, 2022.

Other sources

- ئېلكتاب تورى: ئېلكتاب تورى (elkitab.org) : a database including publications in Uyghur, access 26th March 2023.
- ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى (uyghurkitap.com) : a database of Uyghur language books and magazines, access 26th March 2023.

- Gerin, Roseanne. “Belgium, Czech Republic Legislatures Pass Uyghur Genocide Declarations”, *Radio Free Asia*, 15.06.2021, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/genocide-declarations-06152021171101.html>, an article about the countries that have passed legislature over the Uyghur Genocide, access 26th March 2023.
- Mistreanu, Simina. “Chinese being ‘paid to marry Muslims in plan to wipe out Uyghurs’”, *The Telegraph*, 16.11.2022, <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/11/16/chinese-paid-marry-muslims-plan-wipe-uyghurs/>, an article about the forced Uyghur-Han marriages, access 26th March 2023.
- “Spring Will Come: Writings from East Turkistan | Көктем келеді: ШЫҒЫС ТҮРКІСТАННА ЖЕТКЕН ШЫҒАРМАЛАР | شەرقىي تۈركىستاندىن نەسەرلەر” – *Asian American Writers’ Workshop*, <https://aaww.org/editors-note-spring-will-come/>: Fifteen poems, short stories, and translations from writers connected to East Turkistan to call forth Spring, access 26th March 2023.
- Tesch, Noah. “Why languages die out”, *Encyclopaedia Britannica*, 19.02.2016, <https://www.britannica.com/story/why-do-languages-die>, access 22nd Feb 2023.
- “Three Uyghur poems” – *The China Project*, <https://thechinaproject.com/2023/03/21/three-uyghur-poems/>: a short collection of translations from Uyghur, access 26th March 2023.

Biogram:

Doktor nauk humanistycznych, specjalizuje się w języku, literaturze i kulturze Finlandii, Węgier i Estonii. Starszy wykładowca na Wydziale Neofilologii UAM, wykłada przedmioty z nimi związane. Poza literaturą Finlandii wśród głównych zainteresowań badawczych Autorki znajdują się szeroko rozumiane związki pomiędzy językami uralskimi i altajskimi, w związku z czym niedawno podjęła studia turkologiczne, a także wybrane obszary językoznawstwa indoeuropejskiego (języki celtyckie i język albański). Poza działalnością akademicką Autorka angażuje się w inicjatywy mające na celu zapobieganie łamaniu praw człowieka (dyskryminacji mniejszości etnicznych, ograniczaniu wolności wyznania itd.), kładąc szczególny nacisk na problemy Wschodniego Turkistanu, państw Azji Centralnej, Kosowa, Ukrainy, Białorusi oraz Irlandii Północnej.

PhD, specialized in the language, literature and culture of Finland and Hungary and Estonia. She has been teaching subjects connected to that area at the University of Poznań, Poland. Focusing mainly on modern Finnish literature, she is at the same time interested in the wider aspects of Uralic languages as a part of the Uralo-Altaic language family. She has recently been extending her area of interest to the Indo-European languages, focusing mainly on Celtic languages and Albanian. Human rights activist, freelance reporter covering abuse of human rights and religious freedom, focusing on problems concerning East Turkistan, Central Asia, Kosova, Ukraine, Belarus and Northern Ireland.

Program II konferencji
PORTA ORIENTALIS
Orient w badaniach młodych naukowców
 20-21 października 2022 r.

Instytut Orientalistyki
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

pod patronatem
Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego

20.10.2022 r. Instytut Orientalistyki UAM, ul. Grunwaldzka 6, Poznań			
12:00	OTWARCIE KONFERENCJI I PRZYWITANIE GOŚCI Dziekan Wydziału Neofilologii: prof. UAM dr hab. Krzysztof Stroński, Dyrektor Instytutu Orientalistyki : prof. dr hab. Estera Żeromska, s. 401	Link A	
SEKCJA A1 (JĘZYK) Na miejscu / s. 401 Link A		SEKCJA B1 (LITERATURA) Na miejscu / s. 403 Link B	
Moderator: mgr Jakub Jakusik		Moderator: prof. UAM dr hab. Sven Sellmer	
12:30	Przemysław Rozwadowski (UAM) <i>Element 𐎠𐎡, 'na' w podstawowych konstrukcjach gramatycznych</i> Dyskutantka: dr Aleksandra Jarosz	12:30	Szymon Szeszuła (UAM) <i>Wczesna twórczość krytycznoliteracka Karataniego Kōjina</i> Dyskutantka: prof. UW dr hab. Agnieszka Kozyra

13:00	<p>Hanna Jaśkiewicz (UAM)</p> <p><i>Język Hachijō: szanse na rewitalizację</i></p> <p>Dyskutant: prof. UAM dr hab. Tomasz Wicherkiewicz</p>	13:00	<p>Michał Szafarski (UP Kraków)</p> <p><i>Teatr jak z obrazka – rola obrazu w dramatach Abe Kōbō</i></p> <p>Dyskutantka: dr Iga Rutkowska</p>
13.30	<p>Natika Puthran (UAM)</p> <p><i>Methodological Difficulties and Initial Findings: Family Language Policy in Asian-Polish Families</i></p> <p>Dyskutant: prof. UAM dr hab. Tomasz Wicherkiewicz</p>	13.30	
14:00	Przerwa	14:00	Przerwa
SEKCJA A2 (JĘZYK I KULTURA) Na miejscu / s. 401 Link A		SEKCJA B2 (LITERATURA I KULTURA) Na miejscu / s. 403 Link B	
Moderator: prof. UAM dr hab. Tomasz Wicherkiewicz		Moderatorka: dr Iga Rutkowska	
14:30	<p>Dawid Szulc (UAM)</p> <p><i>Zmiany konstytucji Imperium Osmańskiego z 1876 r. – kwestie prawnicze i filologiczne</i></p> <p>Dyskutanci: prof. dr hab. Henryk Jankowski & prof. UAM dr hab. Zdzisław Pentek</p>	14:30	<p>Jagoda Uryniuk (UW)</p> <p><i>Francuskie spojrzenie na Mikronezję w japońskim stylu – twórczość Paula Jacouleta</i></p> <p>Dyskutantka: prof. dr hab. Estera Żeromska</p>
15:00	<p>Łukasz Kocira (UAM)</p> <p><i>Dopasowania fono-semantyczne w literackim języku arabskim</i></p> <p>Dyskutant: dr Łukasz Piątak</p>	15:00	<p>Łukasz Mokrzycki (UAM)</p> <p><i>Reprezentacje Włoch w literaturze i malarstwie późnego Grand Tour w perspektywie Orientalizmu E. Saida i dramaturgicznej optyki Goffmana</i></p> <p>Dyskutant: dr Filip Jakubowski</p>

15:30		15:30	<p>Aleksandra Müller (UAM)</p> <p><i>Od Króla Hyekonga do Seo Dongjina, czyli kilka słów o zmianach w postawie Koreańczyków wobec mniejszości LGBT</i></p> <p>Dyskutant: prof. UAM dr hab. Oh Kyong-Geun</p>
-------	--	-------	--

21.10.2022 r.			
SEKCJA A1 (JĘZYK) online Link A		SEKCJA B1 (LITERATURA) online Link B	
Moderatorka: dr Emilia Wojtasik-Dziekan		Moderator: dr Filip Jakubowski	
10:00	<p>Maria Rebecca Zarb (University of Vienna)</p> <p><i>Attitudes of the Arab Diaspora in Malta Towards the Maltese Language</i></p> <p>Dyskutantka: dr Maria Lipnicka</p>	10:00	<p>Bianca Roman (University of Bucharest)</p> <p><i>A Turkish Story in Berlin: The German Society After the First World War Reflected in "Kürk Mantolu Madonna" by Sabahattin Ali</i></p> <p>Dyskutant: prof. UAM dr hab. Sven Sellmer</p>
10:30	<p>Zuzanna Fludra (UAM)</p> <p><i>Obraz przedstawicielek kategorii pojęciowych KOBIETA i KOBIETA ZAMĘŻNA w chińskich skojarzeniach słownych</i></p> <p>Dyskutantka: dr Wisława Szkudlarczyk-Brkić</p>	10:30	<p>Marcin Pieper (UAM)</p> <p><i>Ukryta, zapomniana, wszechobecna – trauma w opowiadaniu Kości Shimy Tsuyoshiego.</i></p> <p>Dyskutant: mgr Andrzej Świrkowski</p>

11:00	<p>dr Martyna Kokotkiewicz (UAM)</p> <p><i>Things That All Can Do. Incorporating Elements of the Uyghur Language and Culture into the Curricula of Various Academic Subjects.</i></p> <p>Dyskutant: prof. UAM dr hab. Tomasz Wicherkiewicz</p>	11:00	<p>Kinga Lasek (UAM)</p> <p><i>Istota cielesności w „Późnej chryzantemie” Hayashi Fumiko</i></p> <p>Dyskutant: mgr Andrzej Świrkowski</p>
12:00	Przerwa	12:00	Przerwa
<p>SEKCJA A2 (JĘZYK/KULTURA) online Link A</p>		<p>SEKCJA B2 (SZTUKA/RELIGIOZNAWSTWO) online Link B</p>	
Moderatorka: mgr Hanna Jaśkiewicz		Moderatorka: mgr Zuzanna Wnuk	
12:30		12:30	<p>Zofia Prażuch (UJ)</p> <p><i>Kultura muzyczna Zachodu w Japonii epoki Meiji</i></p> <p>Dyskutantka: dr Hanna Kupś</p>
13:00	<p>Katarzyna Wizła-Lin (UAM)</p> <p><i>Sposób postrzegania i przedstawiania języka min w prasie hajnańskiej – analiza artykułów prasowych dotyczących 海南 Hǎinánhuà</i></p> <p>Dyskutant: dr Kamil Burkiewicz</p>	13:00	<p>Sylvia Weronika Modlińska (UW)</p> <p><i>Architektura secesyjna nad Bosforem</i></p> <p>Dyskutant: dr Łukasz Piątak</p>
14:00-14:15	Zakończenie konferencji		

ISBN 978-83-68006-58-2
DOI 10.48226/978-83-68006-58-2